

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Leif Johansson: Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Göran Djupsund: Föränderlighet i partiorganisationen

Axel Hadenius: Politiska aktörers preferenser

Hans Mouritzen: Politologisk egenart

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Grundlagsskyddad yttrandefrihet. Av *Carl Behrman*

Direktvalet till EG:s parlament. Av *Thomas Hörberg*

Maktstudium och värdering. Replikskifte *Hans Mouritzen–Gunnar Falkemark*

P.S. om samhällsliga statistiksystem. Av *Sven Berg*

LITTERATURGRANSKNINGAR

Gordon A Craig: Germany 1866–1945. Anm av *A. W. Johansson*

G. W. Lartey: The Fourth Dimension. Anm av *Tom Bryder*. Replikskifte *Lartey-Bryder*

Gert Nilson: Oordning ordning. Anm av *Karl Erik Rosengren*

Norsk Utenrikspolitisk Årbok. Anm av *Sten Sparre Nilson*

Max Weber: Den protestantiska etiken. Anm av *Sven Eliäson*

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Lennart Lundquist, Köpenhamn

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Sören Holmberg, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65-6)

Prenumerationspriset för 1979 är 65 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte 20 kr inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5,
tel. (046) 12 41 00 ankn. 616. ISSN 0039-0747

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1979

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Leif Johansson</i> : Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift	137
<i>Göran Djupsund</i> : Föränderlighet i partiorganisationen	145
<i>Axel Hadenius</i> : Politiska aktörers preferenser	163
<i>Hans Mouritzen</i> : Politologisk egenart	179

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Grundlagsskyddad yttrandefrihet. Av <i>Carl Behrman</i>	191
Direktvalet till EG:s parlament. Av <i>Thomas Hörberg</i>	196
Maktstudium och värdering. Replikskifte <i>Hans Mouritzen-Gunnar Falkemark</i>	202
P.S. om samhälleliga statistiksystem. Av <i>Sven Berg</i>	206

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Gordon A Craig</i> : Germany 1866-1945. Anm av A. W. Johansson	208
<i>G. W. Lartey</i> : The Fourth Dimension. Anm av Tom Bryder. Replikskifte Lartey-Bryder .	210
<i>Gert Nilson</i> : Oordning ordning. Anm av Karl Erik Rosengren	217
<i>Norsk Utenrikspolitisk Årbok</i> . Anm av Sten Sparre Nilson	219
<i>Max Weber</i> : Den protestantiska etiken. Anm av Sven Eliæson	220

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift under 80 år

AV LEIF JOHANSSON

Man blir visst aldrig riktigt ense om vad statskunskap egentligen är
(Nils Herlitz i Studier tillägnade Fredrik Lagerroth 1950)

Efter att ha läst och kodat sig fram genom cirka två hyllmeter av Statsvetenskaplig Tidskrift är det lätt att instämma i citatet ovan. I de svenska statsvetarnas skyltfönster finns de mest olikartade produkter utställda. Fönstret ger inte intryck av att vara fasad åt en akademisk specialbutik; snarare är det den gamla lanthandelns rika diverseutbud man tycker sig stå inför. Här finns det statsvetenskapliga livets nödort: vardagsstabila saker om fundamentallagar (69:347), regeringsformens tillkomst (59:98), statsvetenskapens metodologi (66:411), lag och ordning (70:322), objektivitet och balans (74:101), Indiens problem (70:210), partiets beteende (65:365), voteringsanalysens muligheter (77:259), skiljelinjer i valmanskåren (65:141); exakta dödlighetstabeller (17:238) samt Hegel och historiens slut (68:406) inte att förglömma. Lagg därtill andra och lätt exklusiva varor som tex svar på frågan om varför vi ej började krig mot Norge (07:209), studier av tidningsdöd på elva orter (69:211), analyser av porösa begrepp (71:345) och politiska nebulosor (67:369), skildringar av lösdriveriets rättsliga karaktär (20:166), tattarna som sociologisk grupp (48:216), Apokalypsens vilddjur och neurotiska björnar (74:254), David Eastons syn på det politiska systemet (74:244), Vilhelm Mobergs svenska historia (73:62), Tingstens förvandlingar (62:351) och Bertil Ohlins memoarer (76:313).

Märk i myllret också recensenternas beska droppar, de sakkunnigas syrligheter och sockertoppar, nekrologer, genmälen, repliker och slutpåminnelser – ja, se där på svenska ett bra och brokigt blad för vad som ute i världen kallas political science. Och – vågar man med Strindberg förmoda – en del av det som hänger där är väl urtagna hjärtan som dinglar på sina krokar.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkom med sitt första nummer i november 1897 och är därmed en av

världens äldsta fortfarande utkommande statsvetenskapliga facktidsskrifter. Under de gångna åtta decennierna har sammanlagt 827 olika skribenter medarbetat i tidskriften med tillsammans 3 249 bidrag. Antalsmässigt fördelar sig bidragen nästan jämnt över tidskriftens tre olika avdelningar dvs Uppsatser, Översikter och meddelanden samt Litteraturgranskningar.

Denna uppsats skall dock inte ägnas åt *innehållet* i Statsvetenskaplig Tidskrift. Till detta hopas jag mer systematiskt kunna återkomma senare. Här skall i stället besvaras några frågor om tidskriftens medarbetare.

Bland medarbetarna är det naturligt att först erinra om tidskriftens redaktörer. Redaktörskapet under tidskriftens drygt åttioåriga tillvaro kännetecknas av långa sammanhängande perioder:

Se tabell 1 sid 138.

Under tidskriftens allra första år var det en ungdom docent från Uppsala – C A Reuterskiöld, sedermera känd statsrättsprofessor – som i väsentlig grad angav tidskriftens ton. Detta inte minst genom flitigt eget skrivande, som för övrigt inte upphörde förrän 1943. I maj 1899 övertogs redaktörskapet av Pontus Fahlbeck, professor i Lund i historia och statskunskap sedan 1899 (från 1902 statskunskap och statistik), därtill även känd som politiker och finansman. Fram till och med 1918 präglades tidskriften i hög grad av hans penna. Ensam svarade han för 66 uppsatser och 6 recensioner vilket motsvarar en femtedel av samtliga bidrag under perioden. "Då ej främmande bidrag, större eller mindre, bättre eller sämre, räckte till, måste redakötren själv gripa till pennan för att fylla de utlovade fem häftena om tillsammans 20 ark", skriver Fahlbeck i sitt avskedsord till tidskriftens läsare 1918. Det kan tilläggas att i ett flertal fall då Fahlbeck grep pennan var det för att ta ställning i tidens politiska frågor. Denna

Tabell 1. Redaktörer för Statsvetenskaplig Tidskrift 1897–

Anm Ytterligare ett antal personer ha under kortare tid fungerat som avdelningsredaktörer eller på annat sätt biträtt huvudredaktören. För uppgifter från äldre tid, se StvT 1947, s 368.

Huvudredaktör	Period	Redaktörens bidrag i % av samtliga bidrag
C A Reuterskiöld	1897–1899	30
Pontus Fahlbeck	1899–1918	20
Sigfrid Wallengren	1919–1921	10
Robert Malmgren	1922–1944	1
Erik Fahlbeck	1945–1964	2
Pär-Erik Back	1965–1969	2
Torbjörn Vallinder	1970–	2
Redaktörer för översikter och meddelanden		
Sven Wicksell (avd för statistik)	1919–1939	21
Emil Sommarin (avd för ekonomi)	1922–1939	3
Edvard Thormænius	1934–1953	2
Gunnar Heckscher	1954–1958	4
Hans Meijer	1959–1967	2
Redaktörer för litteraturgranskningar		
Ludwig Widell	1900–1905	0
Fr Hjelmquist	1906–1910	43
Axel Brusewitz	1929–1947	9
Carl Arvid Hessler	1947–1969	1

typ av dagspolitiskt inriktade uppsatser eller "tidskriftsledare" har inte förekommit under senare redaktörers tid. Dessa ha överhuvudtaget i betydligt mindre utsträckning gjort sig/behövt göra sig själva till medarbetare. Det sagda gäller med undantag för Sven Wicksell, statistikprofessor i Lund, vilken under 1920- och 1930-talet som översiktsredaktör för en särskild statistikavdelning i tidskriften själv bidrog med drygt 100 artiklar.

Undantag måste också i viss mån göras för avdelningen litteraturgranskningar där flitigt skrivande redaktörer inte varit ovanliga. Huruvida Axel Brusewitz och Erik Fahlbeck (son till Pontus) – tidskriftens bakanmärlare nr ett och två med tillhoppa 62 recensioner – drevs av en glädje över att själva få säga sin mening om samtidens statsvetenskapliga litteratur eller skrev som en nödvungen följd av andras ovillighet att bedöma kollegor, kan i det enskilda fallet svårligen avgöras i efterhand. Fredrik Lagerroth har dock i tidskriften allmänt kommenterat rekryteringsproblemet

med följande ord: "Genomgående säges det vara svårare att förvärva recensenter än uppsatsförfattare. De förra måste uppletas, de senare anmäla sig själva" (StvT 44:4). Den nuvarande redaktören omvittnar muntligen detsamma med tillägget att letandet lätt blir förgäves om boken som skall anmälas är på främmande språk.

I sitt gåvobrev vid inrättandet av Fahlbeckska Stiftelsen, vilken sedan 1919 är tidskriftens utgivare, framhöll Pontus Fahlbeck angående avdelningen litteraturgranskningar att "den bör omfatta all inhemsk statsvetenskaplig litteratur samt den viktigaste utländska". Detta var naturligtvis redan 1919 en något naiv ambition – idag är det en omöjlig utopi. Hur som haver; tydligt är dock som framgår av tabell 2 att recensionsavdelningen efter gåvobrevets påbud gjorde en snabb och bestående uppräckning. Inte minst den utländska litteraturen – och då i synnerhet tysk och fransk sådan – förefaller att ha bevakats väl. Under 30-talet var till och med mer än varannan anmäld

skrift producerad utomlands. Situationen har som synes utvecklats i riktning mot svensk dominans; på 70-talet är det endast en anmälan av fem som för in en fläkt från den statsvetenskapliga verksamheten ute i världen.

En av flera lätt insedda skäl speciellt viktig typ av litteraturgranskningar utgörs av fakultetsopponenternas anmälningar av nya doktorsavhandlingar. Som framgår i tabellen blev det från och med 1920-talet praxis att så skulle ske. Undantagen därefter har inte varit alarmerande många, särskilt inte vid en jämförelse med det större ämnet historia som via sina två facktidskrifter (Historisk Tidskrift från 1881 och Scandia från 1928) sammantaget inte sedan 1910-talet nått upp till samma höga anmälningsfrekvens för sina doktorsavhandlingar. Sifferserien för Statsvetenskaplig Tidskrift antyder dock en nedåtgående tendens. Allt fler fakultetsopponenter underlåter numera att slutföra sitt uppdrag genom en anmälan i tidskriften. Skärpning – även om så inte borde anbefallas av en som själv står på väntelistan.

En glimt av tidskriftens betydelse i det svenska statsvetarkollektivet kan fås genom studium av en enkel sifferserie, vilken över tid anger hur många procent av forskarna i statskunskap som i sina doktorsavhandlingar funnit anledning att ge referens till ett eller flera bidrag i Statsvetenskaplig Tidskrift. Se tabell 2 nederst. Samtidigt som siffrorna allmänt belyser tidskriftens genomslagskraft antyder de också något om ämnets ut-

veckling i stort. Den positivistiska utsagan om en förändring från en cirka 90 %-ig referensfrekvens under perioden 1920–1950 till en avsevärt lägre, men fortfarande hög nivå under de tre senaste decennierna kan måhända i ett hermeneutiskt perspektiv skildras på följande sätt: *Från* ett homogent och vid sig självt tryggt förankrat ämne, växande genom utbyggnad av en välavgränsad och välkänd kunskapsbas *till* ett heterogent ämne, öppet åt många håll och växande genom samverkan med ny och inte lika ofta i Statsvetenskaplig Tidskrift publicerad kunskap.

Vi övergår därmed till en granskning av medarbetarstabens sammansättning. Uppställningen i tabell 3 ger några grundläggande informationer.

Om man med en statsvetare menar en person som avlagt minst filosofie licentiatexamen i ämnet statskunskap visar det sig något överraskande att mer än tre fjärdedelar av medarbetarna i Statsvetenskaplig Tidskrift är icke-statsvetare. Tillsammans svarar de för hälften av det totala antalet bidrag. Siffran är hög, men blir något mindre konfunderande om man betänker att tidskriften ända fram till och med 1963 bar underrubriken ”för politik, statistik, ekonomi”. Ekonomer och statistiker är dock långt ifrån de enda icke-statsvetarna. Bland dessa märks i övrigt ett betydande antal akademiker från granndiscipliner som historia, juridik och förvaltningsrätt. Därtill kommer

Tabell 2. Statsvetenskaplig Tidskrift: recensioner i och referenser till

	1897– 1909	1910– 1919	1920– 1929	1930– 1939	1940– 1949	1950– 1959	1960– 1969	1970– 1977
Antal recensioner i StvT	12	49	130	184	169	181	135	153
Därav procent utländsk litt	42	31	33	54	40	39	32	22
Procent av samtliga doktorsavhandlingar i statskunskap som anmäls i StvT	11	38	84	93	86	100	85	75
Procent av samtliga doktorsavhandlingar i historia som anmäls i Historisk Tidskrift eller Scandia	26	81	69	75	61	58	78	57
Procent doktorsavhandlingar i statskunskap som i käll- och litteraturförteckningen refererar till StvT	0	39	84	93	93	58	48	56

Tabell 3. Några data om medarbetarna i Statsvetenskaplig Tidskrift 1897-1977. Fördelning efter uppnådd akademisk position

	Samtliga statsvetare i Sverige under perioden 1890-1975 efter uppnådd akademisk position	Medarbetarna i StvT efter uppnådd position under perioden 1897-1975	Andel inom respektive kategori som medarbetat i StvT	Totalt antal bidrag som resp kategori publicerat i StvT	Kategoriens andel av samtliga bidrag i StvT	Antal bidrag per medarbetare inom respektive kategori medelvärde
Ej licentiat i statskunskap	-	634		1 618	50 %	2,6
Licentiat men ej doktor	229	69	30 %	303	9 %	4,4
Doktor men ej professor	148	95	64 %	720	22 %	7,6
Professor	29	29	100 %	608	19 %	21,0
	406	827	49 %	3 249	100 %	1,3 2,4 3,4 13,3

också - speciellt under mellankrigstiden - ett icke ringa inslag av ämbetsmän utanför akademiker-nas krets. Slutligen har - visserligen ofta felaktigt men nödvändigt av arbetstekniska skäl - samtliga utländska medarbetare måst hänföras till gruppen icke-statsvetare. Totalt uppgår denna grupp till 103 personer eller 12 % av samtliga medarbetare. Deras sammanlagda andel av bidragen är dock lägre (6 %). De utländska medarbetarna kommer till helt dominerande del från de nordiska grannländerna, speciellt Danmark som svarar för 37 % av de utländska medarbetarna. Gruppen har tillväxt starkt under 1970-talet.

Tabell 3 ger även data som belyser hur stor andel av den svenska statsvetarpopulationens olika kategorier som medarbetat i Statsvetenskaplig Tidskrift. Som framgår av siffrorna och än bättre av detaljstudier i grundmaterialet torde det inte vara någon överdrift att påstå att praktiskt taget samtliga svenska statsvetare i mera framskjutet ställning utnyttjat tidskriften som vetenskapligt forum. Medarbetarskapet har som synes inte heller inskränkt sig till ett eller annat bidrag. I många fall rör det sig om ett stort antal opus publicerade under loppet av en livslång vetenskaplig verksamhet. Bland dessa maratonmedarbetare märks namn som Fredrik Lagerroth med 63 år mellan debut och sorti, Erik Fahlbeck 58 år, Johan Åkerman 47 år och C A Reuterskiöld 46 år.

Tidskriftens 20 flitigaste medarbetare genom tiderna redovisas i tabell 4. Tillsammans har de producerat 30 % av tidskriftens innehåll.

Om vissa av dagens doktorander i statskunskap ställer sig undrande inför flera av dessa namn må det vara dem förlåtet. Många på listan är från farfars tid och har för länge sedan gjort sorti inte bara från Statsvetenskaplig Tidskrift. Någon personhistorik skall inte här bifogas - därom ger uppslagsverken den intresserade besked. För att i någon mån bidra till igenkännandets glädje ges i tabell 5 en ny förteckning över tidskriftens 20 mest verksamma medarbetare, men nu endast avseende medarbetare som debuterat i någorlunda modern tid, här närmare bestämt till tiden efter 1940.

Tabell 4. Statsvetenskaplig Tidskrifts flitigaste medarbetare genom tiderna

Författare	Totalt antal bidrag	Därav Uppsatser	Översikter och meddelanden	Litteraturgranskningar
1 Sven Wicksell	102	4	88	10
2 Pontus Fahlbeck	72	66	0	6
3 C A Reuterskiöld	65	39	0	26
4 Nils Andrén	57	2	39	16
5 Axel Bruzewitz	53	13	7	33
6 Emil Sommarin	53	12	16	25
7 B G Cederström	51	2	39	10
8 Nils Stjernquist	51	10	30	11
9 Gunnar Heckscher	43	7	15	21
10 Erik Fahlbeck	40	8	3	29
11 Lars Frykholm	40	4	14	22
12 Johan Åkerman	40	14	3	23
13 Fredrik Lagerroth	39	24	1	14
14 Halvar Sundberg	39	16	12	11
15 Carl-Erik Quensel	37	9	17	11
16 Gunnar Hesselén	34	1	7	26
17 Herbert Tingsten	34	6	9	19
18 Sigfrid Wallengren	33	8	16	9
19 Knut Tynell	31	1	29	1
20 Edvard Thormænius	30	8	10	12

Tabell 5. Statsvetenskaplig Tidskrifts flitigaste medarbetare under perioden 1940-1977.

Författare	Totalt antal bidrag	Därav Uppsatser	Översikter och meddelanden	Litteraturgranskningar
1 Nils Andrén	57	2	39	16
2 Nils Stjernquist	51	10	30	11
3 Hans Meijer	41	1	36	4
4 Hans Cavalli	25	1	0	24
5 Olof Ruin	25	2	19	4
6 Olle Nyman	24	4	3	17
7 Gunnar Sjöblom	22	4	16	2
8 Hilding Eek	20	6	5	9
9 Mats Bergquist	19	2	12	5
10 Jörgen Westerstähl	19	7	11	1
11 Henrik Olsson	17	15	2	0
12 Gustaf Petrén	17	2	13	2
13 Gunnar Gerdner	16	0	11	5
14 Krister Wahlbäck	15	1	11	3
15 Åke Gafvelin	14	0	5	9
16 Nils Elvander	13	3	2	8
17 Carl Arvid Hessler	13	7	1	5
18 Lennart Lundquist	12	2	5	5
19 Lars Rudebeck	12	3	1	8
20 Håkan Strömberg	12	7	3	2

De inledningsvis lämnade uppgifterna om totalt 3 249 bidrag skrivna av 827 olika medarbetare bör inte förleda någon till en division. Antalet bidrag i medeltal per medarbetare blir nämligen i detta fall närmast ett skolexempel på missbruk av matematiken. En bättre verklighetsbeskrivning ger följande data: 54 % av medarbetarna har endast producerat ett bidrag; 5 % av de mest verksamma har skrivit 42 % av tidskriftens innehåll. Statsvetenskaplig Tidskrift kan således sammanfattningsvis påstås vara en vetenskaplig journal där många skrivit lite och där få skrivit mycket. Bland de få dominerar ett antal statsvetare i framskjuten ställning, bland de många är majoriteten personer utanför statsvetarnas krets. Det sagda kompletteras i tabell 6 med uppgifter om hur medarbetarna fördelar sig över tidskriftens olika avdelningar. Sammanlagt 73 % av medarbetarna har medarbetat endast på en av tidskriftens tre fasta avdelningar. Gruppen kännetecknas av en markant dominans för icke-statsvetare. Det omvända gäller för de mer mångsidiga medarbetarna som medverkat på två eller samtliga avdelningar; gruppen är jämförelsevis liten men dominerad av professionella statsvetare.

De redovisade resultaten lockar till analys över tiden. De med nödvändighet många siffrorna i tabell 7 kan sammanfattas i ett kort evangelium: utvecklingen under de två senaste decennierna har gått mot en ökad andel debutanter och en ökad andel statsvetare bland debutanterna. Budskapet gäller tidskriftens samtliga avdelningar och – förtjänar det påminnas om – är i bästa överensstämmelse med vad Pontus Fahlbeck 1918 lade Stiftelsen på hjärtat i sitt tidigare omnämnda gåvobrev: "Även må erinras, att fordringarna på

vetenskaplighet icke böra ställas så högt, att unga lovande krafter därigenom utestängas".

Det hopbragta datamaterialet möjliggör för övrigt en närmare analys av *när* debutanterna debuterat i förhållande till olika vetenskapliga karriärpunkter (licentiatexamen, doktorsdisputation och professorsutnämning). Resultaten enligt tabell 8 lyfter fram Statsvetenskaplig Tidskrift som ett för "unga lovande krafter" i hög grad tillgängligt och utnyttjat vetenskapligt forum.

På vilken avdelning i tidskriften sker då vanligen debuten? Tvärtemot vad man skulle kunna förmoda med tanke på uppsatsavdelningens större vetenskapliga tyngd, visar det sig att samtliga tre avdelningar är lika vanliga som debutforum.

Har man gjort debut kan man också göra sorti. Problemet med en sortianalys är naturligtvis att bland de fortfarande levande är sortin från Statsvetenskaplig Tidskrift en i det sista öppen fråga. Låt oss för att komma ur dilemmat stipulera att den som inte hört av sig med något bidrag under de senaste tio åren är från Statsvetenskaplig Tidskrifts sida sett en vetenskapligt död man eller kvinna. (På tal om kvinnor, de utgör 3,6 % av medarbetarna, 30 st, 51 bidrag; förlåt parentes). Om tidigare resultat kan sägas ha lyft fram "de unga lovande", så gäller om siffrorna i tabell 9 att de exponerar Statsvetenskaplig Tidskrift som ett forum där dagens lätt grånade etablissemang inte bara skrivit en väldig massa utan också fortsätter att göra det. Utöver vad som framgår i tabellen kan tilläggas att av professorernas samlade bidrag har en dryg fjärdedel tillkommit efter professorsutnämningen.

Tabell 6. Samtliga medarbetare fördelade efter kombinationer av avdelningar där de medarbetat

Medarbetare som skrivit:	Antal	Procent	Därav procent statsvetare (= minst fil lic)
1 endast på uppsatsavdelningen	273	33	12
2 endast på översiktsavdelningen	210	25	12
3 endast på recensionsavdelningen	126	15	21
4 på uppsats- och översiktsavd	47	6	34
5 på uppsats- och recensionsavd	53	6	32
6 på översikts- och recensionsavd	48	6	71
7 på samtliga avdelningar	70	9	60
Samtliga	827	100 %	23 %

Tabell 7. Andel debutanter och andel statsvetare bland debutanterna. Redovisning över tid och tidskriftens olika avdelningar.

Anm Det använda kriteriet på statsvetare, dvs minst fil lic i ämnet, är under 70-talet olämpligt då ju denna examen avskaffats. För att få jämförbarhet har under denna tid även forskarstuderande i statskunskap klassificerats som statsvetare

	1897- 1909	1910- 1919	1920- 1929	1930- 1939	1940- 1949	1950- 1959	1960- 1969	1970- 1977
UPPSATSAVDELNINGEN								
Procent debutanter	49	28	34	43	35	47	57	56
Procent statsvetare bland debutanterna	24	16	14	23	22	17	42	39
ÖVERSIKTSAVDELNINGEN								
Procent debutanter			29	29	31	37	57	52
Procent statsvetare bland debutanterna			27	38	23	28	45	38
RECENSIONSAVDELNINGEN								
Procent debutanter	33	24	32	24	17	27	32	44
Procent statsvetare bland debutanterna	42	33	37	39	45	33	47	57

Tabell 8. Debut i Statsvetenskaplig Tidskrift i förhållande till olika tidpunkter i den vetenskapliga karriären

Procent som debuterat	Medarbetare som före 1976 högst blivit		
	fil lic	doktor	professor
1 före licentiatexamen	65 %	46 %	62 %
2 före doktorsdisputation		60 %	88 %
3 före utnämning till professor			100 %

Tabell 9. Sorti från Statsvetenskaplig Tidskrift i förhållande till olika tidpunkter i den vetenskapliga karriären

Procent som gjort sorti	Medarbetare som före 1976 högst blivit		
	fil lic	doktor	professor
1 före licentiatexamen	32 %	7 %	0 %
2 före doktorsdisputation		24 %	0 %
3 före utnämning till professor			7 %

Tabell 10. Procent av samtliga statsvetare som medarbetat i Statsvetenskaplig Tidskrift. (Inom parentes antal bidrag i medeltal per medarbetare). Fördelning efter universitet och tid för licentiatexamen

	1897-1919	1920-1939	1940-1959	1960-1977
Uppsala	50 % (7,7) N = 38	57 % (8,4) N = 30	66 % (6,0) N = 29	36 % (1,3) N = 53
Lund	45 % (7,5) N = 22	64 % (4,7) N = 11	92 % (11,0) N = 12	58 % (2,9) N = 36
Stockholm		80 % (16,4) N = 5	39 % (1,7) N = 31	23 % (0,7) N = 52
Göteborg	N = 2	70 % (4,6) N = 10	33 % (0,9) N = 9	69 % (1,4) N = 16
Umeå				29 % (0,8) N = 21

Planerna på en statsvetenskaplig tidskrift "mognade först i Lund" enligt Pontus Fahlbecks avskedsord till läsekreten i denna tidskrift 1918. Professorn i Uppsala, Oscar Alin, omfattade tanken med intresse och efter "någon överläggning" förlades redaktionen till Uppsala. När Fahlbeck tillträdde som redaktör flyttades redaktionen till Lund där den sedermera förblivit. Att denna lokalisering satt spår i medarbetarstaben har redan den uppmärksamme observerat: bland medarbetarna på "20 i topp"-listorna enligt tabellerna 4 och 5 har hälften lundaanknytning. Tabell 10 ger ytterligare information.

Ett visst om än inte helt entydigt mönster kan iaktas vad gäller de svenska statsvetarnas kontaktyta gentemot tidskriften: de höga talen i tabell 10 finns företrädesvis i raden för Lund och i kolumnen för 1920-1939. Skillnaderna bör dock inte

betonas alltför starkt; måtten är grova och beaktar inte att somliga ha gjort märkliga karriärer såväl i rummet som i tiden.

Huruvida resultaten från denna studie är avvikande eller typiska för vetenskapliga facktidsskrifter undandrar sig för ögonblicket bedömning då så vitt bekant inte någon annan jämförbar tidskrift undersökts på motsvarande sätt. Vad som än råkar vara fallet vill en sentida medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift avslutningsvis bara instämma med vad professor skytteanus Oscar Alin skrev i brev till Pontus Fahlbeck 1897 när tidskriftens första s k "Profnummer" utkommit: "Jag hoppas att företaget skall gå och att vi dermed skola göra nytta".

Föränderlighet i partiorganisationen*

En orsakssökande diskussion och empirisk illustration

AV GÖRAN DJUPSUND

Inledning

Studiet av de politiska partierna hör tvivelsutan till statsvetenskapens klassiska kärnområden. Hur partierna agerar för att uppnå en position som ger dem en möjlighet att påverka den samhälleliga värdefördelningen kan sägas vara en fråga som uppfångar partistudier av varierande karaktär. Studier rörande partistudier mer generellt, partipropaganda, kommunikation och koalitionsbyggande tangerar alla denna problematik.¹ Ett problemområde som inte i samma utsträckning fångat de nordiska politologernas intresse är själva partiorganisationen, dess utformning och utveckling. En faktor som förklarar det låga intresset är att partiorganisationerna, i de nordiska länderna, fram till medlet av 1960-talet inte genomgått några drastiska förändringar. Vidare har politologernas tendens att i första hand betrakta partienheten som *aktör* i den politiska processen lett intresset bort från skeenden inom enheten. Även de traditionella vetenskapliga områdesinmutningarna har medfört att partiorganisationerna mestadels fallit utom politologin in i organisations-sociologiska revir; inom denna tradition finner vi ju även de klassiska studierna i partiorganisationen.²

Då jag önskar betona behovet av aktuella studier i partiernas organisation bör detta ses mot bakgrunden av att partiernas centrala roll i det samhälleliga beslutsfattandet såväl accentuerats som stabiliserats under de två senaste årtiondena.³ Det bidrag denna uppsats avses bringa kunde sammanfattas i följande formulering: *syftet med upp-*

satsen är att peka på centrala drag i partiorganisationernas utveckling samt att lyfta fram och diskutera faktorer som påverkat denna utveckling. Min strävan är alltså att i huvudsak se partiorganisationen som beroende variabel och att framtaga variabler som kan förväntas förklara möjligast mycket av variationen i den beroende variabeln. Uppsatsens preliminära och hypotessökande karaktär medger självfallet inga testningar av samband. Däremot kan de förda resonemangen föranleda en viss diskussion av partiorganisationen som oberoende variabel eller m a o vilka konsekvenser partiorganisationens utformning kan ha i olika avseenden.

Beträffande uppsatsens uppläggning synes syftet kräva att jag först framlägger vissa definitioner och begränsningar som rör de centrala begreppen parti och partiorganisation. Härefter diskuterar jag partiernas position i den samhälleliga värdefördelningsprocessen. I termer av denna strukturering diskuterar jag sedan vilken betydelse endel tidigare partistudier synes ha för en undersökning av partiorganisationer. Genom att diskutera vad jag anser vara brister i de tidigare undersökningarna strävar jag härefter att framtaga de, enligt mig, centrala dimensionerna av den beroende variabeln partiorganisation samt att diskutera vilka värden på dessa dimensioner som är speciellt intressanta. I följande avsnitt konkretiseras problematiken genom en redogörelse för vissa centrala utvecklingsdrag i de finländska partiorganisationerna från medlet av 60-talet. Jag vänder mig härefter till en diskussion av faktorer som kan förväntas förstärka denna utveckling varvid jag även försöker utpeka angelägna forskningsuppgifter. Avslutningsvis kommenterar jag kort vad jag i ljuset av det anförda anser vara problematiska och oroande framtidsutsikter.

* Artikeln utgör en bearbetad version av ett paper framlagt vid det nordiska statsvetarförbundets workshop "Konfliktstruktur, partisystem och politik i de nordiska länderna", Sandbjerg, Danmark, 27-29.1.1978. Den har utarbetats inom ramen för det av Finlands Akademi finansierade projektet "System, transformation och responsivitet," och är att identifiera som RESPO 22.

Parti och partiorganisation

Avsikten är här att begränsa giltigheten i de förda resonemangen genom att anföra vissa kriterier som berörda samhällssystem, partier och partiorganisationer bör uppfylla. Utan att desto mer anknyta till existerande framställningar om partisystem, partityper m m fastslår jag att diskussionerna i uppsatsen gäller om

- det existerar ett flerpartisystem med mer än två partier och medborgarna har rätt att fritt grunda nya partier,
- om medborgarna, formellt, har en obegränsad rätt att ansluta sig till och utgå ur partierna,
- om partierna vinner sin position i folkrepresentationen genom att i fria, jämlika och hemliga val konkurrera om väljarnas röster

Som av ovanstående kriterier framgår utsträcker kommentarerna främst till att gälla partier som är verksamma i samhällen av sk traditionell västerländsk typ.

I samhällen som uppfyller de ovanstående kriterierna står det allmänt taget fritt för partierna att organisera sin verksamhet på det sätt de finner lämpligast. Denna frihet utgör ju även en grundförutsättning för att vi skall kunna söka andra meningsfulla oberoende variabler i förhållande till partiorganisation än lagstiftningen. Med begreppet *partiorganisation* förstår jag i detta sammanhang följande fenomen.

- partistaben, m a o de personer som helt eller delvis får sin utkomst genom det arbete de utför för och inom partiet,
- de förtroendemannaorgan som valts eller tillsatts inom partiet på alla av dess nivåer, samt
- de personer som valts som representanter för partiet till folkrepresentationer på olika nivåer i samhället (kommunalfullmäktigeledamöter, riksdagsledamöter, etc).

Begreppet partiorganisation innefattar således olikartade komponenter som är relaterade till varandra. Vilka konkreta drag i denna organisations utveckling jag är intresserad av kan jag ej fastställa innan jag diskuterat vilka *funktioner* man kan tillskriva partiorganisationen. Eftersom dessa funktioner kan ses som en typ av länkar mellan partiernas målsättningar, den omgivning de fungerar i och partiernas verksamhet så måste vi nu inplacera partierna i de politiska processerna.

Partiernas position i den politiska processen

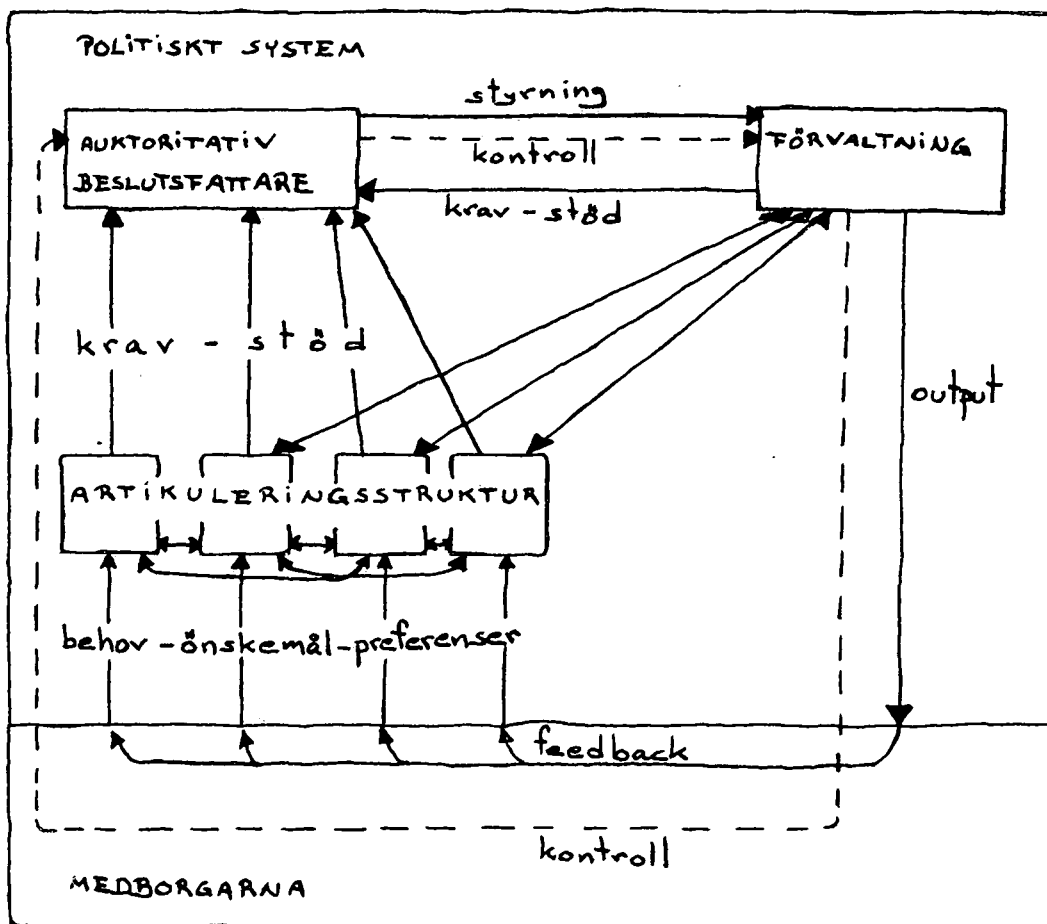
Som utgångspunkt för uppskisseringen av den samhälleliga värdefördelningsprocessen tar jag den snart klassiska politologiska flödesuppfattningen. Grundtanken i denna eastonsktinspirerade uppfattning är ju att det från omgivningen riktas input i form av krav och stöd mot det politiska systemet som mottar denna input och transformerar den till output.⁴ I detta sammanhang önskar jag fästa uppmärksamhet vid två drag i denna process. För det första måste vi fråga oss via vilka mekanismer krav och stöd riktas mot systemet. Vi bör då utreda vem, vilka grupper som kan rikta krav och/eller stöd samt huruvida dessa grupper kan betraktas som systeminterna, systemexterna eller som något mellanting; i synnerhet den sista frågan är central då vi behandlar politiska partier. För det andra bör vi granska vad som händer efter det att krav/stöd politiserats i och med att de accepterats som frågor på den auktoritativa beslutsarenan. Intressant är här hur frågor processeras; hur besluten förbereds, hur de implementeras, vilken roll bl a förvaltningen har för utformningen av konkret output samt på vilket sätt de politiska partierna strävar att beakta förvaltningens eventuella betydelse.

Frågorna som anförts ter sig grandiosa; nu är min avsikt dock att endast taga fasta på den aspekt av frågorna som äger relevans i förhållande till partiorganisationerna. Det synes emellertid viktigt att peka på de problemhelheter ur vilka aspekterna upprinner. Att jag fäster speciell uppmärksamhet vid ovanstående aspekt av den politiska processen framgår ur följande figur som något avviker från de enklaste systemanalytiska beskrivningarna av den politiska processen.⁵

Bland medborgarna i samhället tänkes det existera olika behov, ideologier, önskemål, mer eller mindre artikulera krav etc som riktas mot de parter som tillsammans konstituerar vad jag här benämnt *artikuleringsstruktur*. Parterna i artikuleringsstrukturen har som huvudsaklig uppgift att samla dvs att *aggregera* närstående intressen, önskemål m m sam att *artikulera* dessa i krav och/eller stöd som allmänt eller i speciella frågor riktas mot den auktoritativa beslutsfattaren (här främst att uppfatta som riksdag och regering).

Som själva benämningen här visar är artikulering den centrala komponenten. Sålunda kan vi som delar av artikuleringsstrukturen betrakta påtryckningsorganisationer av olika slag (fackföreningar, företagarföreningar, sk ensaksföreningar, etc), pressen och etermedia, enskilda företag, m m

DEN POLITISKA PROCESSEN

och slutligen även de politiska partierna. De politiska partiernas position ses som kluven, dvs partierna dels som artikulerare dels som värdefördelare. Denna syn bygger på uppfattningen att krav-stöd inte riktas mot det politiska systemet utan krav-stöd utgör artikulerade aggregeringar av behov, önskemål, m m som parterna i artikuleringsstrukturen försöker föra upp på den auktoritativa beslutsfattarens beslutsarena. Om vi önskar vidmakthålla uppfattningen om ett politiskt system med en gräns till en omgivning så kan vi säga att artikuleringsstrukturen i sig utgör denna *flytande gräns*.

Enligt den anförda uppfattningen kan parterna i artikuleringsstrukturen stå i direkt kontakt till förvaltningen. Grundtanken är här att parterna

direkt riktar krav - stöd mot förvaltningen (t ex ett speciellt fackförbunds skrivelse till någon statlig myndighet om vissa arbetskyddsåtgärder) men som jag senare kommer att visa kan denna relation även inrymma andra element. Även relationerna som existerar mellan dels den auktoritativa beslutsfattaren och förvaltningen dels mellan de olika parterna i artikuleringsstrukturen kommenteras närmare senare. Nu övergår jag till att kort granska vilken syn på partiorganisation och faktorer som påverkar den som uttryckts eller varit implicit i tidigare partistudier. Härvid försöker jag även utröna vilka brister dessa uppfattningar har i ljuset av det ovan anförda.

Partistudier och partiorganisation

Kommentarer kring tidigare forskning

Det bör genast framhållas att mina kommentarer här inte bygger på någon utförligare genomgång av partistudietraditionen. Min strävan är endast att peka på vissa egenskaper som i allmänhet gemensamt karakteriserar tidigare studier i förhållande till den här aktuella problematiken. Jag beaktar således endast ett litet antal verk och ser som främsta exponent för den nämnda partiforskningen *Gunnar Sjöbloms generalframställning Party Strategies in a Multiparty System*.⁶

Ett drag som omedelbart framträder som karakteristiskt för studieinriktningen är sättet att i första hand – i vissa fall enbart – uppfatta *partiet som en aktör*. I anknytning till detta står även tendensen att huvudsakligen låta denna aktör representeras av *partiledningen* vars handlande varit i focus för intresset. Utan att hävda att jag till alla delar har rätt påstås jag att dessa uppfattningar haft följande konsekvenser. För det första att man inbyggt en bias till förmån för betoning av harmoni i motsats till konflikt i de parti-interna relationerna. För det andra att man tenderat se partiet främst som oberoende variabel och ej fäst tillräcklig uppmärksamhet vid processer där partiet påverkats samt att då denna uppmärksamhet ådagalagts har man ensidigt granskat hur processerna slagit ut på ledningens handlande. Jag återkommer till betydelsen av dessa kommentarer.

Grundmönstret för partiernas handlande har kort sagt ansetts vara det följande: Partierna har vissa *mål* som de strävar att uppnå genom att använda vissa *medel* som riktas mot vissa *influensobjekt* eller annorlunda uttryckt, som användes på vissa arenor.⁷

Trots skillnader i uttryckssätt och uppdelningar, bl a i grundläggande och intermediära mål, tror jag att vi sammanfattningsvis kan säga att man som partiernas mål betraktat:

1. Programrealisering
2. Röstmaximering
3. Maximering av parlamentariskt inflytande
4. Befrämjandet av partikohesion.

Med motsvarande reservation kan vi säga att man som medel betraktat:

- a. Ståndpunktstaganden
- b. Uppställandet av kandidater
- c. Propaganda.

Slutligen att man som influensobjekt uppfattat:

- I. Den interna arenan
- II. Väljararenan
- III. Den parlamentariska arenan.

Om jag tillåter mig en viss tillspetsning så skulle jag hävda att partiforskningen, i dessa termer, begränsat sig till två mönsterfrågeställningar.

För det första har man undersökt frågekomplexet, hur partierna genom användning av propaganda och kandidatuppställning på väljararenan strävat och lyckats uppnå sitt mål att maximera sitt väljarunderstöd. Ett mer eller mindre explicit antagande – som även i huvuddrag verkar rimligt – har härvid varit att partierna på detta sätt även befrämjar stärkandet av sitt parlamentariska inflytande.

För det andra har man, speciellt kanske inom finländsk statskunskap⁸, undersökt hur partierna strävar till maximering av sitt parlamentariska inflytande genom att på den parlamentariska arenan ställa sig i olika typer av samarbetsförhållanden till andra partier. Man har ej alltid explicitgjort vilket medlet varit i detta sammanhang men generellt kan vi nog hävda att medlen hört till den omfattande kategorin ståndpunktstaganden.

Vi märker nu att *endast vissa delar* av artikuleringsstrukturen, dvs partierna och relationerna dem emellan har beaktats. Dessa relationer har härtill i huvudsak endast undersökts på den parlamentariska arenan, dvs handlande i riksdag och regering. Av partiernas medel har i första hand propagandan och kandidatuppställningen rönt intresse. Beträffande målen har åter röstmaximeringen och maximeringen av det parlamentariska inflytandet stått i förgrunden; det senare målet ytterligare i den inskränkta form det får då man approximerar det med antal riksdagsledamöter och regeringsengagemang.

Studierna gör sig således, grovt sagt, till tolk för en begränsad syn på partiernas position i den politiska processen. Detta återverkar på uppfattningen om partiets organisation och faktorer som påverkar denna. Vi kunde även säga att *av det totala antalet funktioner som vi kan tillskriva partiorganisationen beaktar den traditionella partiforskningen endast en del*. De funktioner som beaktas kan vi granska genom att följa Sjöbloms diskussion om partiorganisationens differentiering.

Sjöbloms sätt att se på ett centralt drag, *differentiering*, i partiorganisationernas utveckling framgår tydligt ur följande citat:⁹

”En vanlig metod hos politiska partier för att öka sin röstmaximeringsförmåga är att göra en intern *organisatorisk differentiering*, att utveckla *delstrukturer*. Sådana delstrukturer kan dels betraktas såsom avsedda att fylla vissa funktioner, dels såsom försök från partiets sida att skapa strukturerade anknytningar (eller ”kommunikationsnät”) till olika delar av väljarkåren ev indirekt genom anknytning till olika sakområden. Delstrukturerna kan därvid också avses bilda identifikationsobjekt för olika väljargrupper.”

Sjöblom ser således *differentieringen som en följd av att partiledningen bedömt den som ett bra medel för röstmaximering*. Vi kan här notera en *kraftig betoning av relationen mellan väljare och parti*. Den differentierade organisationen tillskriver Sjöblom följande funktioner:

- F 1. Väljarpåverkan (informationsspridning)
- F 2. Informationsinsamling
- F 3. Rekrytering
- F 4. Policy-beredning.

Jag är enig med Sjöblom om att detta är funktioner som de politiska partiernas differentierade organisation har. Den första funktionen vill jag dock uppfatta något annorlunda; i stället för väljarpåverkan talar jag om *informationsspridning*. Ur partiets, ledningens, synvinkel kan den differentierade organisationen nämligen fungera som en god kanal för att till partimedlemmarna och via dessa till väljarna sprida partiets synpunkter i olika angelägenheter.

Som anknytningsgrunder för de olika delstrukturerna anför Sjöblom:

- a. ålder,
- b. kön,
- c. lokalitet,
- d. yrkesgrupper,
- e. idéella grupperingar,
- f. politiska sakområden, samt
- g. press.

Genom att korstabulera de funktionella och de strukturella kriterierna får Sjöblom en tablå i vilken vi kan inskriva vilka konsekvenser med avseende å funktionerna de strukturellt differentierade organisationsdelarna kan förväntas ha. Sjöblom påpekar även att det är vanligt med en betydande ”overlapping” mellan delstrukturerna (ex. lokala kvinnoföreningar).¹⁰ Jag tror personligen att Sjöbloms resonemang har en fruktbar form men att det till sitt innehåll är otillfredsställande pga den ensidiga uppfattningen av partiernas position i den politiska processen och därur

uppkomna brister i de strukturella uppdelningsgrunderna. Jag vänder mig nu till dessa brister.

Några vidare postulat och funktioner

I det ovanstående har jag pekat på vissa relationer i den politiska processen som den tidigare partiforskningen ej, enligt min åsikt, fäst tillräcklig uppmärksamhet vid. Relationerna var

- förhållandet mellan partier och övriga delar av artikuleringsstrukturen,
- förhållandet mellan artikuleringsstrukturens delar (såväl partier som övriga) och den offentliga förvaltningen.

Jag har även hävdat att nämnda begränsingar delvis förklaras av att man överbetonat uppfattningen av partierna som aktörer. Nu önskar jag postulera vissa antaganden som den fortsatta framställningen kommer att bygga på.

För det första bör den offentliga förvaltningen ses som en intressent i den politiska processen. Detta innebär att förvaltningen kan antas ha vissa egenintressen vilka den *som aktör* försöker driva.¹¹

För det andra bör *förvaltningen ses som en arena* på vilken de olika parterna i artikuleringsstrukturen försöker driva sina intressen sas förbi den auktoritativa beslutsfattaren. Ett konkret exempel som visar på vilken typ av fenomen som avses är debatten om de politiska tjänsteutnämningarna.

För det tredje bör *artikuleringsstrukturens delar*, dvs såväl partierna som övriga t ex fackföreningarna, ses *inte endast som aktörer utan även som arenor* på vilka de övriga i det politiska systemet ingående parterna (partier, förvaltning, press, företag, föreningar, mm) på olika sätt kan försöka driva sina intressen.

För det fjärde bör vi självfallet notera att en aktörs agerande på en arena kan vara ett uttryck såväl för ett försök att direkt påverka något på denna arena som ett försök att via en ytterligare position öka det tryck som aktören önskar rikta mot en annan arena eller den auktoritativa beslutsfattaren.

Det är i huvudsak mot bakgrunden av dessa antaganden som jag kan precisera vilka utvecklingsdrag i organisationernas funktioner som är av intresse; de av Sjöblom anförda funktionerna skall dock nedan utökas med vissa andra.¹²

Vi kan till att börja med utgå från att det inom partierna existerar grupper med olika åsikter om

hur olika samhälleliga frågor bör lösas. Genom att tillhandahålla organ för olika slags frågor (t ex kommitté för utvecklandet av folkhälsoarbetet) kan partiet *sammansföra* representanter för de m e l m välartikulerade åsikterna, och ge organen i uppgift att artikulera partiets ståndpunkt. Vi kan m a o tala om att partiorganisationen har en

F 5. Aggregeringsfunktion

Det kan även i partierna existera förhållandevis starka grupper som i bestämda frågor hyser åsikter som partiledningen inte instämmer i samtidigt som partiledningen med tanke på bl a väljarunderstöd och partikohesion inte direkt kan motarbeta gruppernas åsikter och strävanden. Ett exempel på detta var den vänsteropposition som inom det finländska SDP existerade mot EG-avtalet. Partiledningen kan då sträva att fördröja och/eller begrava dylika frågor genom att tillsätta arbetsgrupper eller motsvarande organ vilka inte bereds ordentliga arbetsmöjligheter samt vilkas resultat processas ytterst långsamt inom partiet. Detta föranleder mig att tillskriva partiorganisationen en

F 6. Fördröjnings- och/eller begravningsfunktion

De statliga beslutsprocessernas allt mer invecklade karaktär – bl a medellångsiktig planering, nya budgeteringsformer m m – ställer stora kunskaps- och erfarenhetskrav på de personer/organ som önskar artikulera krav som mer direkt rör det statliga handlandet. Genom att tillsätta förtroendemannaorgan för bl a policy-beredning kan partierna försöka aktivera den eventuella sakkunskap som existerar inom partierna eller i dessa organ indraga experter som tidigare ej tillhört partiet. Eftersom de förtroendevalda organen utgör ett alternativ till den kostnadskrävande anställningen av experter kan vi till vår förteckning över funktioner foga de två följande:

F 7. Sakkunskapsfunktion

F 8. Kostnadsfunktion

Vi kan ytterligare utgå från att nya krav på statligt handlande har en större möjlighet att vinna nödvändigt stöd och de beaktar och utgår från huvudlinjerna i rådande och planerad statlig verksamhet. Speciella organ kan vara mer skickade än partiledningen att utföra denna framtidsinrik-

tade grundkoordinering varför vi kan tala om partiorganisationens,

F 9. Koordineringsfunktion

Det kan vidare, såväl inom som utom partiet, existera grupper eller organisationer vilkas ståndpunktstaganden i olika frågor av partiledningen upplevs som viktiga. Om ståndpunkterna gäller frågor i vilka partiets ledning försöker driva en bestämd linje och den aktuella gruppen har eller kan i framtiden förväntas artikulera en avvikande åsikt så kan partiledningen handla på följande sätt. Partiledningen tillsätter ett specialorgan för att utreda frågan, medtar gruppen i detta organ men ger den inga faktiska möjligheter att påverka beslutsfattandet. Ledningens strävan är här endast att göra gruppen medansvarig för partiets ställningstaganden. Skillnaden i förhållande till fördröjningsfunktionen är att partiet i detta fall har ett behov av att själva uttrycka en åsikt i den aktuella frågan. Vi kan i detta fall tala om en

F 10. Formell kooperingsfunktion

Om de nämnda grupperna/organisationerna är mycket starka och/eller om partiet, d v s dess ledning, inte har någon bestämd ståndpunkt i den aktuella frågan kan strategin vara en annan (ex på dylik situation: metallarbetarförbundet, en arbetsskyddsfråga och socialdemokratiska partiet). I de specialorgan som tillsättes för beredande av frågan medtages åter representanter för gruppen/organisationen men denna gång så att dessa får faktisk om ej formell rätt att utforma partiets ståndpunktstaganden. Med detta avser jag att partiorganisationen har en

F 11. Informell kooperingsfunktion

Existensen av en bred organisation ger ju även allmänt taget ett stort antal personer möjlighet att delta i partiets vardagsarbete. Eftersom deltagande åtminstone upp till en viss gräns kan ses som en kohesionsförstärkande faktor kan vi här slutligen tillskriva partiorganisationen en,¹³

F 12. Deltagandefunktion

Med detta lämnar jag presentationen av funktionerna och övergår till att diskutera vilka konkreta utvecklingsdrag i partiorganisationerna och deras funktioner jag ämnar fästa uppmärksamhet vid.

Den första fixeringspunkten är organisationens utveckling rent kvantitativt; dvs hur har antalet anställda och antalet sido-, beredande och motsvarande organ utvecklats. Vidare vill jag uppmärksamma frågan hur karaktären hos organisationen utvecklats till följd av variationer i de enskilda organens karaktär. Jag utgår då från att denna karaktär återspeglar förändringar i partiernas position i den politiska processen. Min föreställning är ytterligare att denna karaktär fruktbarast beskrivs i termer av de funktioner jag tillskrivit partiorganisationen (F 1.-F 12.) Resonemanget, som till formen förete vissa likheter med det Sjöblomska resonemang som presenterades, kan förtydligas med hjälp av följande exempel.

Antag att vi önskar utröna vilka förändringar som skett i parti P:s organisation mellan tidpunkterna T_1 och T_2 . Organisationen består vid den tidigare tidpunkten av organen O_1, O_2, \dots, O_n och vid den senare tidpunkten av organen O_1, O_2, \dots, O_m . Vi kan då för vardera tidpunkten granska organen ett i sänder och notera med en poäng vilken eller vilka alla funktioner vi kan tillskriva respektive organ. Eftersom exemplet är avsett som illustration kommenterar jag inte svårigheter som anknyter till dess konkreta genomförande.

Genom att jämföra hur organen vid de två tidpunkterna fördelat sig över funktionerna kan vi skapa oss en uppfattning om vilka funktionella förskjutningar som skett i organisationen. En tillspetsad frågeställning vore exempelvis: Har organisationen utvecklats *från* att, via bl a deltagande- och informationsinsamlingsfunktionen, ha varit ett instrument för att förstärka den interna partikohesionen *till* att bli ett instrument för policy-beredning med tanke på andra arenor via bl a en betoning av sakkunskaps- och koordineringsfunktionen? En dylik kunskap om förändringar i partiorganisationens funktionsstruktur har redan i sig betydelse och kan ses som kunskap om en viktig beroende variabel. Denna kunskap kan emellertid även relateras till de ytterligare frågeställningar som nedan presenteras.

Jag har redan tidigare betonat att partiorganisationen dvs även de enskilda organen kan och bör betraktas som arenor/influensobjekt där olika intressenter försöker främja sina strävanden. Då vi nu vet hur organisationens funktionsstruktur utvecklats bör vi således ställa oss den övergripande frågan "Vem deltar i partiorganisationens verksamhet"? För att kunna besvara denna fråga måste vi finna en rimlig och fruktbar lösning på

problemet: i avseende å vilka egenskaper skall vi karakterisera de personer som deltar? Skall vi granska hur organens medlemmars ålders- och könsfördelning förhåller sig till partiets totala ålders och könsfördelning eller finner vi andra viktiga karakteristika? Personligen finner jag att nedanstående karakteristiska är centrala i detta sammanhang.

För det *första*, hur återspeglas partinivå i deltagarstrukturen eller m a o i vilken utsträckning finner vi i den centrala partiorganisationens organ personer som kan sägas representera lokala och regionala partinivåer. För det *andra*, hur partiets regionala uppbyggnad, medlemmarnas eller väljarnas regionala fördelning återspeglas i nämnda organ. För det *tredje*, hur utbildning som indikator på sakkunskap vid olika tidpunkter förmått vara utslagsgivande för deltagarstrukturens utformning. För det *fyjärde*, måhända den viktigaste punkten, bör vi eftersträva en anknytning till vår uppdelning av den politiska processen i parter som kan ses som såväl aktörer som arenor. När vi då har partiarenan i focus för intresse innebär detta att vi granskar hur den andel av medlemmarna i organen utvecklats som kan betraktas även som representanter för övriga parter i den politiska processen. I klartext innebär detta att vi bör granska hur bl a fackföreningarnas, företagareföreningarnas, den offentliga förvaltningens representation i organen utvecklats. Med representant för en dylik part avses kort och gott en person som är anställd inom parten.

Nu återstår självfallet frågan vad partiorganisationens "värden" på dessa karakteristiska skall relateras till. Det gängse förfaringsättet i motsvarande situationer har varit att jämföra dessa värden med de värden det totala partiet har på motsvarande karakteristika; dvs att diskutera hur representativt ett subsystem är för hela systemet. Detta låter sig även vanligen väl göras; problemen inträder då man önskar värdera det goda - det dåliga i eventuella upptäckta brister i representativitet.¹⁴ Då man utför en dylik värdering innebär det emellertid att man betraktar drag i partiorganisationen som oberoende, i alla fall som mellankommande, variabler. I stöd av mitt syfte att belysa partiorganisationen som *beroende* variabel kan jag därför helt låta bli att anställa dylika värderingar. Jag kommer således endast i de avslutande diskussionerna att på ett mer allmänt plan komma in på denna problematik och fastslår att det för denna uppsats räcker med att kunna granska huruvida partiorganisationen utvecklats

mot eller bort ifrån en stor representativitet. Detta innebär att jag i följande avsnitt försöker utreda huruvida deltagande koncentrerats till grupper som kan definieras i termer av de ovan anförda fyra karakteristika.

Utvecklingsdrag i vissa finländska partiers organisation 1960–1974

Begränsningar

Det kan till en början vara skäl att kort kommentera vissa begränsningar som vidlåder de undersökningar som jag i denna framställning faller tillbaka på.¹⁵

För det första gäller undersökningarna huvudsakligen endast tidsperioden 1960–1974. Vidare berörs här endast fyra av Finlands för tillfället tolv partier; av dessa tolv är ju emellertid en del relativt betydelselösa, åtminstone parlamentariskt sett. Partierna jag granskat är de följande (inom parentes anges förkortning samt antal riksdagsmandat för tillfället 1978): Socialdemokratiska partiet (SDP, 54 RM), Centerpartiet (CP, 39 RM), Nationella samlingspartiet (NSP, 35 RM) samt Svenska folkpartiet (SFP, 10 RM).¹⁶

Jag nämnde tidigare att jag för partiernas del förutom partiorganen var intresserade av partistaben eller m a o de anställda. Det har emellertid visat sig svårt att få tillförlitliga uppgifter över det faktiska antalet anställda. Jag har därför lämnat denna fråga och koncentrerat uppmärksamheten till de organ som bildar partiorganisationen. Härvid begränsar jag mig, för det första, till valda eller tillsatta förtroendemannorgan som är gemensamma för hela partiet dvs befinner sig på central partinivå. På denna nivå återfinns vi, partikongress, partiets fullmäktige (eller motsvarande organ), partiets styrelse och dess arbetsutskott samt sk sido-organ som av något av de tidigare organen valts eller tillsatts för skötandet av någon uppgift. I detta sammanhang uppmärksammar jag *partistylelserna* och *sido-organen*.

I undersökningarna av medlemsstrukturens utveckling granskades följande aktörers representation på parti-arenan; inom parentes anges position i den politiska processen:

- den centrala statsförvaltningen (*förvaltning*)
- riksdagen (*auktoritativ beslutsfattare*)
- fackföreningsrörelsen (part i *artikuleringsstrukturen*)
- arbetsgivarorganisationer (part i *artikuleringsstrukturen*)

- näringslivet (ej statsföretag) (part i *artikuleringsstrukturen*)
- lant- och skogsbruksproducentorganisationer (part i *artikuleringsstrukturen*)

Jag övergår nu till den konkreta resultatredovisningen.

Partistylelserna

Beträffande partistylelserna är det överskuggande gemensamma draget det att *riksdagsmännen* intar en stark position i dem. Med en viss förenkling, dvs om vi undantar smärre vågrörelser, kunde vi säga att riksdagsmännens position något förstärkts och stabiliserats mot slutet av undersökningsperioden. Den *centrala statsförvaltningen* har på denna nivå fått en representation värd namnet endast i ett parti, nämligen *SDP*. Inte heller här är representationen särdeles stor; den har dock varierat mellan 1/10 och 1/4 av styrelsemandaten. Inom *CP* finner vi ingen nämnvärd representation för någon annan aktörskategori än riksdagsmännen. *SFP*:s och *NSP*:s partistylelser uppvisar ett gemensamt drag; i bägge av dessa partier har nämligen *näringslivet* och *arbetsgivarorganisationerna* tillsammans haft en relativt betydande representation (varierande mellan 10 och 30 %).

Partiernas sido-organ

I fråga om sido-organ frågar jag mig först hur antalet dylika organ samt antalet medlemskap i dem utvecklats under undersökningsperioden. Följande tabell ger svaret (sid 153).

Tabellen ger vid handen att *SDP*:s organisation vuxit kraftigt mellan 1964 och 1968 samt att organisationen åter minskat något alldeles i periodens slut**. För *CP* har tillväxten dels varit något mindre och jämnare dels har den börjat något senare, dvs 1968–1970. *SFP*:s organisation har vuxit relativt konstant medan vi för *NSP*:s del märker en period av kraftigare tillväxt under åren 1970–1972.

Trots att några egentliga undersökningar ej gjorts dristar jag, på basen av en genomgång av förteckningar över organen, hävda att följande drag utmärkt organisationernas utveckling med hänsyn till deras funktioner:

** uppgifter som ej här presenteras preciserar tillväxten till mellan 1966 och 1968, se Djupsund 1977 a., s. 27.

Partiernas sido-organ 1960–1974*

AO = antal organ
AM = antal medlemsskap

		1960	1964	1968	1970	1972	1974
SDP	AO	7	7	41	43	77	37
	AM	65	58	423	541	995	582
CP	AO	3	6	5	20	16	24
	AM	54	96	118	269	229	301
SFP	AO	7	13	14	19	22	17
	AM	60	101	93	133	187	130
NSP	AO	-	-	-	6	15	15
	AM	-	-	-	57	149	149

* uppgifter finns ej att tillgå för NSP före år 1970, enligt intervju lär dock organisationen varit liten före detta, tabellen baserar sig på tabell i Djupsund, 1977 a., s. 27.

- policy-beredningen på mer begränsade sakområden och i specifika frågor har blivit allt vanligare,
- koordineringen har uppmärksammats genom att organen anknyts allt starkare till den statliga verksamhetsuppdelningen,
- sakkunskapsfunktionen har framträtt allt starkare genom att allt fler organ bereder ärenden vilka till sin karaktär invecklade och speciella.

Följande granskning av medlemsstrukturens utveckling fördjupar vår bild av organisationens funktioner.

För att inte heterogeniteten bland de behandlade organen skulle vara för stor gjordes en uppdelning av sido-organen i *centrala organ* (C) dvs organ som behandlar frågor av stor politisk betydelse som innebär fördelning av väsentliga samhälleliga värden, samt i *mindre betydelsefulla organ* (B)¹⁷. På grund av det stora antalet organ och medlemmar togs ur vardera kategorin för varje parti ett stickprov av organ vilkas samtliga medlemmar granskades.

Man kunde generellt säga att de aktörskategorier jag undersökte¹⁸ täckte medlemmarna i tillfredsställande hög utsträckning. Medlemmarna i organen koncentrerades relativt kraftigt till vissa aktörer; jag skall nu granska dessa aktörers representation. Granskningen görs så att jag först presenterar en översiktstabell varefter jag kort kommenterar uppgifterna partivis.

Följande tabell utgår från den tidpunkt då partiorganisationerna till sitt omfång redan intagit något av den form de i dag har. I tabellen granskas tre centrala aktörers representation. För att kunna få en indikator på utvecklingens riktning under de senaste åren har jag räknat ut skillnaderna mellan aktörernas andel av medlemsskapen år 1974 samt aktörernas medelandel av medlemsskapen under tidsperioden 1969–1974.

För *socialdemokratiska* partiets del ser vi att stats-tjänstemännens ställning i *allra högsta grad förstärks*. Gruppens representation var år 1967 ca 13 % av det totala antalet medlemmar i alla sidoorgan. Vidare noterar vi att tjänstemännens ställning är något starkare i de centrala organen. Riks-

Förändringar i vissa centrala aktörers representation i partiernas sido-organ 1969-1974.

x = medeltalet för perioden 1969-1974 eller de år för vilka vi för respektive parti har uppgifter)

C-ORGAN	S D P			C P			S F P			N S P		
	x	1974	x-74	x	1974	x-74	x	1974	x-74	x	1974	x-74
riksdag	11,7	13,3	1,6	12,7	13,2	0,5	16,6	16,2	-0,2	11,6	15,2	3,6
central statsförvaltning	25,4	43,3	17,9	22,9	47,4	24,5	3,2	-	-3,2	6,9	9,1	2,2
näringsliv	7,2	7,8	0,6	4,2	-	-4,2	18,7	21,6	2,9	18,9	21,6	2,7
totalt	44,3	64,0	20,1	39,8	60,6	26,8	38,5	37,8	-0,7	37,4	47,0	9,6
B-ORGAN												
riksdag	19,3	18,2	-1,1	14,8	7,3	-7,5	7,5	7,7	0,2	19,7	18,5	-1,2
central statsförvaltning	22,7	36,4	13,7	23,2	41,5	18,3	3,4	3,9	0,5	11,8	11,1	-0,7
näringsliv	4,4	4,5	0,1	1,6	-	-1,6	13,0	7,7	-5,3	3,9	3,7	-0,2
totalt	46,4	59,1	12,7	39,6	48,8	9,2	23,9	19,3	-4,6	35,4	33,3	-2,1

dagsmännen position har i bägge organtyperna varit relativt stabil; en blick på 1960-talet visar att deras stabila ställning är av relativt gammalt datum. Vid sidan av näringslivets representation som varit liten och stabil kan jag ytterligare nämna om att fackföreningsrörelsens representation sgs helt inriktat sig på centrala organ i vilka den under den undersökta perioden varierat kring 10 %.

En granskning av *centerpartiets* kolumn pekar på ett utvecklingsmönster som företer många likheter med SDP:s. Den centrala statsförvaltningen har under en relativt kort tidsperiod förmått skapa sig en *mycket stark* ställning i sidoorgan av bägge slag. Nämnda grupp hade år 1967 en genomsnittrepresentation på ca 5 % i sido-organen totalt sett. Att riksdagsmännen position i de mindre viktiga organen något försvagats uppvägs av att deras position varit relativt betydande och stabil under 1960-talet samt av deras stabila position i de centrala organen. Förutom näringslivets svaga position vill jag ytterligare peka på det att lant- och skogsbruksproducentorganisationerna haft en viss representation i sido-organen av bägge slag (varierar mellan 5 och 10 %).

Svenska folkpartiet uppvisar åter karaktärsdrag helt väsensskilda från de två ovanbehandlade partierna. Riksdagsmännen har en relativt stark och stabil position. Gruppen som vid sidan av dem är stark är ej förvaltningen utan näringslivet. Såväl näringslivets som riksdagsmännen position är klart starkare i de centrala organen. Situationen

har även på det hela taget varit liknande under 1960-talet, under vilket jag betraktar alla sido-organ tillsammans. En ytterligare grupp som, utanför tabellen, haft en nämnvärd representation i de centrala organen är lant- och skogsbruksproducentorganisationerna.

Grundtendensen för *samlingspartiets* del följer åter samma linjer som SFP:s utveckling. De starka grupperna är riksdagsmännen och näringslivet. Skillnaden mellan grupperna är främst den att näringslivet har en starkare ställning i centrala än i mindre viktiga organ medan situationen för riksdagsmännen del är den motsatta. Slutligen kan vi ännu i de mindre viktiga organen finna en viss representation för den centrala statsförvaltningen.

Sammanfattning

Jag sammanfattar den granskade utvecklingens särdrag i följande relativt allmänt hållna satsar:

1. Partiernas organisation i form av beredande, sido-organ har vuxit mycket kraftigt under den aktuella perioden.
2. Den starkaste tillväxten inträder vid något olika tidpunkter för de olika partiernas del; SDP 1966-68, CP 1968-70, SFP relativt konstant och NSP 1970-72.
3. I organisationernas funktionsstruktur finner vi en allt starkare betoning av policy-beredning, koordinering, sakkunskap.

4. Riksdagsmännen intar i alla partiers sido-organ en betydande och stabil position.
5. Den centrala statsförvaltningens representanter har fått en synnerligen stark position i SDP:s och CP:s sido-organ; speciellt gäller detta sk centrala organ.
6. Näringslivet har en relativt stark och stabil position i SFP:s och NSP:s sido-organ, i synnerhet i de centrala.
7. Övriga parter i artikuleringsstrukturen har endast i ringa utsträckning vunnit direkt representation i partiernas sido-organ; fackföreringsrörelsen i SDP, lant- och skogsbruksproducentorganisationerna i CP och SFP.

Faktorer som påverkar partiorganisationen; en diskussion

Jag har i föregående kapitel granskat partiorganisationernas utveckling sedan början av 1960-talet. En grundläggande förutsättning för att vi skall kunna söka faktorer som påverkat organisationen är att vi skapar oss en bild av hur det samhälleliga beslutsfattandet utvecklats under denna period. Jag utgår nämligen från att utformningen av det samhälleliga beslutsfattandet är utslagsgivande för partiorganisationernas utformning. För att kunna förstå varför beslutsfattandet har förhandenvarande form och sålunda påverkar partiorganisationen på ett bestämt sätt bör vi få en kännedom om det samhälleliga beslutsfattandets de-

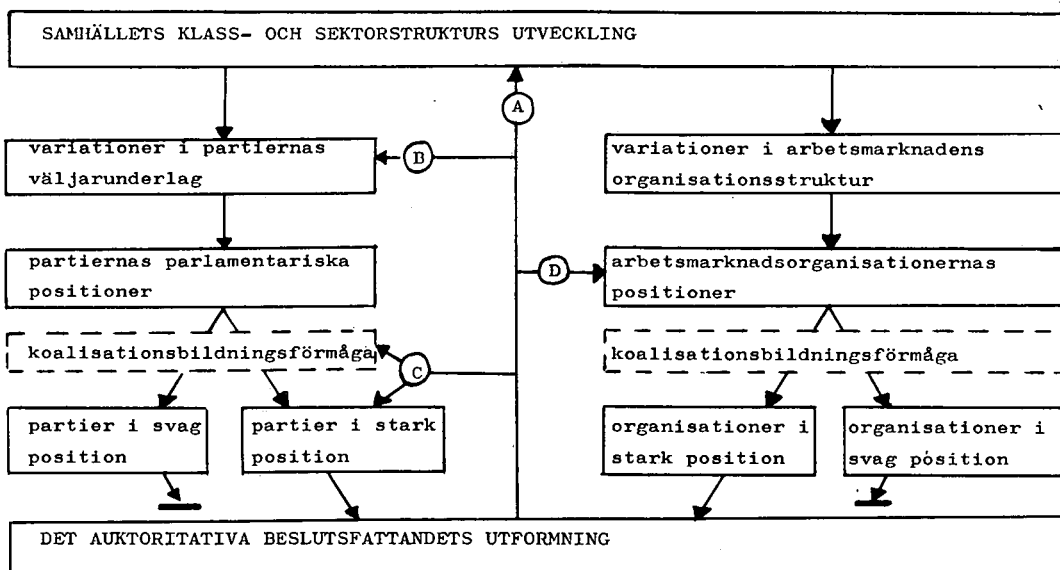
terminanter dvs de faktorer som påverkar beslutsfattandets utformning.

Mitt resonemang har här följande uppställning. Först presenteras vissa determinanter som jag anser vara viktiga i detta sammanhang. Sedan uppställer jag en skiss där jag pekar på relationerna mellan dessa determinanter; endel mellankommande omständigheter inkluderas även. Härefter diskuterar jag de relationer och de determinanter som indirekt via sin betydelse för beslutsfattandets utformning har en betydelse för partiorganisationerna. Slutligen ser jag på hur själva beslutsfattandets utformning påverkar partiorganisationerna.

Bland de faktorer som kan antas påverka det samhälleliga beslutsfattandet önskar jag här fästa speciell uppmärksamhet vid de följande:

- samhällets klass- och sektorsstrukturens utveckling
- partiernas parlamentariska position
- partiernas koalitionsbildningsförmåga
- arbetsmarknadsväsendets utveckling såväl allmänt som organisatoriskt.

Den konkreta innebörd jag inlägger i de olika faktorerna klargörs bäst i de diskussioner som förs kring följande figur. Figuren utgör ett försök att uppskissera den process som i termer av ovanstående faktorer påverkar beslutsfattandets utformning.¹⁹

Den vänstra sekvensen i figuren innebär kort sagt följande. På grund av variationer i klass- och sektorstrukturen varierar partiernas väljarunderlag. Partiernas parlamentariska position (formellt) bestämmer tillsammans med deras koalitionsbildningsförmåga huruvida partiet får en stark (innebär bl a regeringsengagemang) eller en svag position i verkligheten. Det dikotoma synsättet användes för att klarlägga tanken: verkligheten är ju inte dikotom fastän variationsvidden i denna fråga inte är särdeles stor. Partierna i stark position förmår slutligen påverka beslutsfattandets utformning.

Den högre sekvensen illustrerar förhållandet att arbetsmarknadens organisationsstruktur varierar beroende på klass- och i synnerhet sektorstrukturens utveckling. Arbetsmarknadsorganisationernas "formella" styrka, i form av bl a antal medlemmar, penningmässiga resurser m m, i kombination med koalitionsbildningsförmågan bestämmer huruvida organisationerna är att betrakta som starka eller svaga. De starka förmår självfallet bättre än de svaga påverka det auktoritativa beslutsfattandet.

Flödet går självfallet även i motsatt riktning. Det auktoritativa beslutsfattandet påverkar således klass- och sektorstruktur, väljarna och deras preferenser, partiernas position, arbetsmarknadsorganisationernas position mm.

Redogörelsen för de konkreta utvecklingsdragen får en naturlig början i klass- och sektorstrukturens utveckling. Jag följer i detta sammanhang en presentation som *Ilkka Heiskanen* anfört²⁰. Heiskanen har granskat hur befolkningen rört sig över olika klass-/yrkeskategorier (företagare, direktörer, tjänstemän, arbetare etc) inom de olika samhällsliga näringssektorerna (jord- och skogsbruk, industri, etc). På basen av denna granskning samt vissa regionalt bundna analyser kan vi enligt Heiskanen slå fast bl a. *a)* att centerpartiets traditionella understöd drastiskt håller på att minska; här avses främst småbrukare, lantbrukare med icke industrialiserad produktion, *b)* att konservativa partier – här NSP – ökat sitt potentiella väljarstöd genom den växande gruppen tjänstemän, framför allt högre, inom industrin och service-näringarna, samt *c)* att det socialdemokratiska partiets traditionella understöd, andelen arbetare inom den traditionella industrin, håller på att minska.²¹

Ett minskande traditonellt – åtminstone potentiellt – väljarunderlag medför att partierna orien-

terar sig mot nya väljarkategorier. Denna omorientering kan beröra nya grupper i fråga om såväl klassposition som näringssektor. Att en dylik omorientering skett i de partier som kraftigast berörts av den presenterade utvecklingen dvs CP och SDP kan vi utan desto vidare undersökningar fastslå; SDP i riktning bl a mot tjänstemän av olika slag, CP i riktning in i städerna samt bl a mot servicepersonal och personal i nyindustri. En oundviklig följd av en dylik omorientering är att partiets väljarunderlag genomgår en kraftig *heterogenisering*. För partiorganisationens utformning kan detta även ha direkta konsekvenser; bl a försöker man utreda och uppmärksamma nya gruppers behov inom nytillsatta organ, vidare förstärks aggregeringsfunktionens betydelse. För partiets verksamhet på den parlamentariska arenan har heterogeniseringen betydelse i det att man nu måste bevaka och försöka påverka ett klart bredare och även komplexare spektrum av frågor. De nya, troligen även labila väljarkategorierna, i såväl SDP som CP ökar trycket på dessa partier att vara i en sådan ställning att de via en synlig fördelning av samhällsliga värden kan behålla de nya väljarnas gunst. Nämnas kan även i detta sammanhang att SFP något, om ej lika kraftigt som nämnda partier, berörts av förändringarna i klass- och sektorstruktur (minskande jordbruksbefolkning) medan ju NSP som jag nämnt snarast fått en ökning i traditionella väljarkategorier (storbordbrukare, högre tjänstemän).

I anslutning till Heiskanen hävdar jag att ovan beskrivna utveckling i klartext inneburit att SDP, CP och i någon mån SFP är allt starkare beroende av att vara i regeringsposition för att kunna behålla och /eller förstärka sin position i det politiska spelet²².

En återblick på regeringskoalitionerna under den aktuella perioden tyder på att ovanstående resonemang är rimligt. Den "naturliga" regeringsbasen sedan senare hälften av 1960-talet har varit CP och SDP; partierna har ytterligare under denna period varit att betrakta som starka partier i riksdagen. För att vara ett formellt svagt parti har SFP å sin sida uppvisat en överraskande hög grad av regeringsengagemang²³.

I termer av den tidigare figuren kunde man nu hävda att CP och SDP via en stor koalitionsbildningsförmåga förmått omvandla sin formellt starka parlamentariska position (många RM) till en reell parlamentarisk styrka i form av ett långvarigt regeringsengagemang. SFP kan pga sin ringa formella parlamentariska styrka ej klassifi-

ceras som ett starkt parti generellt sett; detta oavsett partiets regeringsaktivitet. NSP karakteriseras av att dess bristande koalitionsbildningsförmåga (inte heller samma koalitionsstryck gäller partiet) lett till att en stark formell parlamentarisk position inte omvandlats till en reell.

En granskning av partiernas agerande i förhållande till det auktoritativa beslutsfattandets utformning förutsätter att vi i korthet kommenterar arbetsmarknadsrörelsens utveckling.

Den aktuella tidsperioden indelas för arbetsmarknadsutvecklingens vidkommande av Heiskanen i tre perioder, nämligen: 1960–1968, 1968–1973 samt 1973²⁴. Utmärkande för den första tidsperioden var arbetstagarpartens organisatoriska splittring som mot periodens slut vändes till ett organisatoriskt närmande; det nya FFC som år 1969 bildades genom sammanslagning av FFC och FLO.* Även arbetsgivarsidans organisation AFC utvecklades under perioden mot en starkare ideologisk enighet.** Den andra perioden betecknas enligt Heiskanen av att FFC och AFC nådde en stabil maktposition och att de via samarbete (främst avtalsuppgörelserna) utövade ett inflytande även i beslut som berörde samhället i stort. Under denna tidsperiod inträdde även lantbruksproducenternas organisation allt kraftigare in i bilden. Den tredje perioden betecknas slutligen av en viss försvagning i nämnda organisationers positioner; allt fler organisationer som representerar nya sektor- och klassintressen gör sig här gällande (teknikerförbund etc). Detta utvecklingsdrag är ju ej heller ägnat att väcka förvåning då vi håller i minnet de förändringar som skett i klass- och sektorstrukturens utveckling samt noterar att dylika förändringar sas slår ut det organisatoriska politiska planet med en viss time-lag.

En diskussion om utformningen av det auktoritativa beslutsfattandet bygger alltid på vissa dimensioner längs vilka man granskar förändringar och stabilitet. Dessa dimensioner berör å sin sida de två huvudsakliga aspekter vi uppmärksammar i beslutsfattandet, nämligen *inhåll* och *form*. I detta sammanhang är det ej min avsikt att försöka skapa några som helst typologier rörande vare sig form eller innehåll.²⁵ Den fortsatta diskussionen kräver endast att jag gör ett par *grova* gränsträckningar beträffande dessa huvudaspekt. Rörande innehåll talar jag således om beslut som fördelar eller omfördelar värden för mer eller mindre direkt konsumtion, samt beslut som är riktade mot ändringar i samhällets strukturella uppbyggnad. Beträffande form indelar jag helt enkelt besluten i sådana som är en del av starkt formaliserade besluts-/styrssystem samt sådana som inte är det. Med formalisering avses att besluten ingår i relativt långt utvecklad planering på lång eller medellång sikt. Dessa dimensioner kan nu, trots uppdelningsgrundernas vaghet, ställas mot varandra varvid vi får följande fyrfält; i cellerna ges exempel på beslutstyperna.

Under den aktuella tidsperioden, dvs CP:s och SDP:s egid, märks framför allt en kraftig tillväxt i mängden beslut som faller in i cell 1. En allt större del av den mer eller mindre direkta samhälleliga värdedistributionen har således börjat ske inom ramen för omfattande och komplexa planeringsprocesser²⁶. Att denna typ av beslutsfattande blivit allt vanligare förklaras enligt Heiskanen av att en centralstyrelse av det offentliga serviceutbudet är ett centralt mål för SDP såväl ideologiskt som i praktisk politik.²⁷ Denna strävan ingår självfallet även i partiets strategi att försöka maximera sitt understöd i val (pil B i figuren). CP intog en positiv

	formaliserat styrsystem	icke-formaliserat styrsystem
inriktning på värden för direkt eller indirekt konsumtion	1.-hälsovård -undervisning -socialvård m m	3.-vissa pensionsfrågor -maktlagar
inriktning på strukturreglering	2.-energipolitik	4.-exportgarantier -lokaliseringstöd

* Finlands Fackföreningars Centralorganisation (FFC), Finlands Landsorganisation (FLO).

** Arbetsgivarnas i Finland Centralorganisation.

ställning till den första genomgripande reformplaneringen – grundskolan. Detta utgjorde en god grund för utbredningen av planering av detta slag i all synnerhet som formen, dvs den "neutrala" planeringen, bidragit till att undanskymma innehållsliga konflikter som eljest kunnat äventyra koalitionsbasen.²⁸ Ett äventyrande av denna bas låg ej i någondera partens intresse (se pil C i figuren).

En annan konsekvens av partiernas strävan att undanröja koalitionsprärande frågor har varit att allt centralare samhälleliga beslut "överlåtit" till de centrala arbetsmarknadsorganisationerna. De centrala arbetsmarknadspolitiska uppgörelserna har sålunda förutom löner berört justeringar i pensionsbestämmelser, socialpolitiska paket, skolningsfrågor etc. Förklaringen till att detta förfarande varit möjligt finner vi i det faktum att båda nämnda partier ägt nära kontakter till centrala arbetsmarknadspolitiska parter; SDP och FFC, CP och FLC (Finlands Lantbruksproducenters Centralförbund, se pil D).

I ljuset av det ovan anförda hävdar jag att bland de faktorer som påverkar partiorganisationernas utformning bör vi som de grundläggande utpeka: I: formen för det samhälleliga beslutsfattandet samt II: utformningen av beslutsarenan dvs vilka alla aktörer som ges möjlighet att delta i beslutsfattandet.

De formaliserade styrsystemens komplexitet och svåröverskådlighet kräver att potentiella påverkare, även partier, måste äga ett stort mått av direkt sak- samt erfarenhetsmässigt kunskap rörande sakområdet i fråga. Innehavet av dylik kunskap begränsas i hög grad till de grupper av personer som deltagit i utformandet av styrsystemen; den främsta dylika persongruppen är den centrala statsförvaltningens tjänstemän. Partierna får denna väg ett ökat intresse att i sina organisationer inkludera dylika tjänstemän. Förklaringen till att vi finner ett stort antal dylika tjänstemän i SDP och CP är kort sagt tudelad. *Dels* har CP och SDP som starka partier under ett långt regeringsengagemang haft möjlighet att placera sina sakkunniga medlemmar på statliga tjänster. De berörda personerna förväntas fortsättningsvis verka inom partiets organisation, bl a de här undersökta sido-organen. *Dels* utövar dessa partier i kraft av sin starka position en större dragningskraft än övriga partier på tjänstemän. Dragningskraften baserar sig på att tjänstemännen bedömer att de via partiengagemang kan befrämja personliga strävanden och/eller strävanden som repre-

senteras av den förvaltningsgren eller myndighet som de är verksamma inom. Detta alltså som ett något tillspetsat mönsterresonemang.²⁹

Utformningen av arenan där beslutsfattandet sker bestäms delvis av graden av formalisering. Icke-formalisering är dock i sig ej en tillräcklig förutsättning för att andra aktörer än riksdag och regering skall kunna påverka beslutsfattandet; riksdagen tar ju en stor mängd ickeformaliserade beslut utan hänsyn till t ex arbetsmarknadsorganisationerna. Här begränsar vi oss till frågor som antingen berörs i arbetsmarknadsorganisationernas interna avtal, förhandlingar m m eller som någondera parten utpekat som speciellt intresseområde (FFC-arbetskydd, AFC-speciella beskattningsfrågor). I frågor av denna typ kan vi något tillspetsat hävda att organisationerna sgs äger veto-rätt i förhållande till riksdagens och regeringens handlande.

Partiernas strävan att stå i nära förhållande till – främst ideologiskt närstående – arbetsmarknadsorganisationer kan taga sig flera uttryck. Ett dylikt är att det här uppmärksammade dvs att personer som kan sägas representera organisationerna bereds representation i partiorganisationens plicyberedande organ. Nyttan av ett dylikt arrangemang kan självfallet vara ömsesidig; förutom att organisationens synsätt ges representation i partiet ges partiet en direkt kanal till organisationen via de "linkande" personerna. Den senare flödesriktningen kan tänkas vara speciellt viktig i förhållandet mellan NSP och näringslivet och dess organisationer. NSP som länge stått utanför regeringen kan nämligen denna väg, eventuellt bättre än i riksdagen, föra fram sina förslag och synpunkter i centrala frågor.

Jag önskar sammanfattningsvis framföra följande teser. Ju starkare formaliserat det samhälleliga beslutsfattandet blir, desto starkare blir trycket mot att partierna i sin organisation intar experter på dylikt beslutsfattande; dessa experter utgörs i första hand av den centrala statsförvaltningens tjänstemän. Ju starkare partiet är parlamentariskt desto kraftigare slår denna tendens ut i partiorganisationen. Vidare kan vi konstatera att ju större andel av det samhälleliga beslutsfattandet som sker på beslutsarenor där arbetsmarknadsorganisationerna kan göra sig gällande, t ex avtalsrörelsen, desto starkare strävar partierna att beakta organisationernas synpunkter genom att personer som kan sägas representera organisationerna intages i partiernas beredande organ.³⁰⁾

Trots att jag anser att dessa teser generellt sett

är ytterst rimliga, bör det betonas att deras slutliga verifiering kräver att de uppbyggs, konkretiseras och konfronterats med mer utförlig data än vad här varit möjligt. Helt traditionsenligt lämnar jag denna uppgift till framtida forskning.

7. Avslutande kommentarer; oroande framtidsutsikter

Vi har under uppsatsens gång sett att kravartikeleringen i partierna allt kraftigare koncentreras i händerna på allt snävare definierade grupper. Inom de stora och starka regeringspartierna CP och SDP har framför allt den centrala statstjänstemannakåren nått en stark position. SFP och NSP präglades å sin sida av näringslivets representanters starka position. Konsekvenserna av denna utveckling berör med stor sannolikhet partiernas agerande på ett flertal arenor. Trots att konsekvenserna tills vidare är höjda i dunkel skall jag kort kommentera vissa som jag ser som plausibla och oroande.

För det första kommer troligen de ökade kraven på sakkunskap att utestänga allt bredare kretsar av traditionella partimedlemmar från arbetet i partiets beredande organ. Detta kan medföra en utvidgning av klyftan mellan "vanliga" och "elit"-partimedlemmar med en fara för en minskad partikohesion som följd.

För det andra kan den starka gruppen av statsförvaltningstjänstemän förväntas skilja sig från partimedlemmarna i gemen; motsvarande gäller självfallet även näringslivets representanter. Detta bl a genom att tjänstemännen på grund av skolning, socio-ekonomisk ställning, erfarenhet i förvaltningen, mm kan förväntas ha åsikter som i olika frågor avviker från gängse partimedlemmars åsikter. Tjänstemännens ställning som informationsmaktens innehavare kombinerat med partiledningens strävan att framgångsrikt påverka det offentliga beslutsfattandet kan då leda till att partiorganisationen ses som ett instrument varmed den "rätta" åsikten kanaliseras ut till partimedlemmarna. Något tillspetsat hävdar jag att organisationens sakkunskapsfunktioner allt mer håller på att övergå i informella och formella koopereringsfunktioner. I förhållande till de traditionella partimedlemmarna övergår samtidigt informationsinsamlings- och deltagandefunktionerna allt mer i en informationsspridningsfunktion. Undertill går ej informationen in utan kommer endast ut ur partiet!

Den måhända allvarligaste konsekvensen, av att den reella partidemokratien på detta sätt satts

ur spel, är risken att den interna partikohesionen sjunker till den grad att vi inom partierna får uppleva en betydande förtroendekris mellan elit och medlemmar, styrande och styrda. Om en dylik kris inte får formen av kraftiga inre uppgörelser i partierna ökar den ytterligare det främlingskap som medborgarna under den senaste tiden visat sig känna inför det samhälleliga beslutsfattandet. Ur politologens perspektiv ter detta sig verkligen som en dyster framtidsutsikt.

Noter

- 1 Bland de nordiska studier som här avses kan vi nämna bl a *Sjöblom* 1968, *Anckar* 1974, *Berglund* 1972, *Isberg m fl* 1974, *Lindman* 1970. Som äldre studier som förhållandevis väl återspeglar grundlinjerna i den anglo-saxiska partiforskningstraditionen kan vi nämna *Duverger* 1954 och *Neuman* 1957.
- 2 Traditionens verkliga klassiker är väl *Michels* 1958, som ju utkom redan år 1911 under titeln "Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie".
- 3 Den stärkta positionen framgår bl a av det för om år 1967 i statsbudgeten inkluderade partistödet, stiftandet av partilagen år 1969 samt partiernas monopol på kandidatuppställning som dock på lagstiftningsnivån förblivit temporärt. För vidare kommentarer kring partiernas position se *Heiskanen* 1977, speciellt ss 245-253.
- 4 Se *Easton* 1965, speciellt ss 29-33.
- 5 Denna processbeskrivning utgör en vidareutveckling av den beskrivning som Lennart Lundquist ger över en "demokratisk normalprocess", se *Lundquist* 1971, ss 13-17, samt *Djupsund* 1977 A, ss 2-6.
- 6 Se *Sjöblom* 1968 samt *Sjöblom* 1967.
- 7 Jag hänvisar här främst till de nordiska verk som nämnts, se not 1.
- 8 Se t ex *Nyholm* 1972 samt *Laakso* 1975.
- 9 Se *Sjöblom* 1967, s 97.
- 10 *O a*, ss 97-103.
- 11 För vidare diskussioner kring förvaltningens egenintressen se bl a *Blau* 1955, samt *Molin - Månsson - Strömberg*, ss 23-26.
- 12 Diskussionen har här i första hand inspirerats av och uppvisar även paralleller till resonemang som *Ståhlberg* fört kring kommittéväsandets funktioner i den statliga beslutsprocessen, se *Ståhlberg* 1976, främst ss 26-42.
- 13 För en diskussion och sammanställning av synpunkter som anförts i fråga om "risker med exceptionellt högt valdeltagande", apati som filter, mm se *Lewin* 1970, speciellt ss 92-106.
- 14 Diskussioner kring svårigheterna att utföra dylika värderingar förs bl a i *Sjöblom* 1967, ss 99-103, *Sjöblom* 1968, ss 62-63, samt *Berglund* 1972, bl a ss 136-137.
- 15 Den fortsatta empiriska framställningen faller tillbaka på *Djupsund* 1977 A, och *Djupsund* 1977 B.
- 16 För uppgifter om partiernas formella parlamentariska styrka se t ex *Lindblad, Wahlbäck & Wiklund* 1972, samt för det här aktuella läget *Nordisk Kontakt* 7/1975, ss 798-800.

- 17 För en närmare presentation av uppdelningen av organ se *Djupsund 1977 A*, ss 28–29, i nämnda arbete presenteras även de undersökta organen, ss 75–76.
- 18 Den totala mängden aktörer som undersöktes presenteras i *o a*, ss 30–32.
- 19 Inspirationskällan till denna figur är Heiskanens intressanta och tankeväckande framställning av "Det kollektiva styrsystemets strukturella utveckling och utvecklingsmöjligheter i Finland under 1960 och 1970-talen" (min övers), se *Heiskanen 1977*, ss 221–282.
- 20 För en presentation av klass- och sektorstrukturens utveckling se *o a a*, ss 58–69.
- 21 Se även en illustrativ figur över denna utveckling *o a a*, s. 62.
- 22 Se motsvarande diskussion i *o a a* ss 70–73 (främst).
- 23 Partiernas regeringsengagemang under den aktuella tidsperioden presenteras bl a i *Djupsund 1977 A*, ss 64–65.
- 24 Se *Heiskanen 1977*, ss 227–245.
- 25 För en diskussion av problem anknytta till konstruerandet av policy-typologier se bl a *Anckar 1978* samt *Martikainen–Yrjönen 1974*, ss 34–36 samt 67–83.
- 26 För diskussioner kring utvecklingsdrag i bl a den statliga sektorplaneringens framväxt se *Ståhlberg 1978*.
- 27 Se *Heiskanen 1977*, s 70 f.
- 28 För diskussioner kring denna funktion hos planering se *text Ståhlberg 1978*, *Heiskanen 1977*.
- 29 En vidare diskussion kring dessa utvecklingsvägar förs i *Djupsund 1977 A*, ss 61–68, *Djupsund 1977 B*, ss 99–108 samt *Djupsund & Ståhlberg 1978*.
- 30 Uppgifter om arbetsmarknadsorganisationernas representation bl a i kommittéväsendet samt diskussioner om övriga korporativa drag i den statliga beslutsprocessen återfinnes i *o a a*, samt *Niskala 1976*.

Citerad litteratur

- Anckar, Dag, *Analys av partiers beteende: en fallstudie i partistrategi*, Acta Academiae Aboensis, Ser. A, Vol 48 nr 1, Åbo, 1974.
- Anckar, Dag *Att förklara lagstiftning: problemstrukturering och problemdiskussion*, Papper framlagt vid de X statsvetenskapliga forskningsdragarna, Helsingfors – Stockholm, 11–13.1.1978.
- Berglund, Sten, *Masspartiet som kommunikationssystem*, Umeå universitet – Statsvetenskapliga institutionen, 1972.
- Blau, Peter, *The Dynamics of Bureaucracy*, The University of Chicago Press, Chicago, 1955.
- Djupsund, Göran, *Förvaltning, intressegrupper och partier: interaktion, representation och plattform*, Meddelanden från Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, Ser A: 117, Åbo, 1977 A.
- Djupsund, Göran, "Regulation of Demands: The Changing Role of Public Administrators in Political Parties" ingår i Anckar, Djupsund, Karvonen and Ståhlberg, *Government and Administration*, Meddelanden från Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, Ser. A:122, Åbo, 1977 B.
- Djupsund, Göran & Ståhlberg, Krister, *Korporativisering och byråkratisering av finländsk politik' två motresponsiva utvecklingsdrag*, Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut Nr 30, Åbo 1978.
- Duverger, Maurice, *Political Parties*, John Wiley & Sons, Inc, New York, 1954.
- Easton, David, *A System Analysis of Political Life*, John Wiley & Sons, Inc, New York, 1965.
- Heiskanen, Ilkka, *Julkisen hallintojärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960– ja 1970 – lauvuilla*, DETA 31, Helsinki, 1977.
- Isberg, Magnus, Wettergren, Anders, Wibble, Jan och Wittrock, Björn, *Partierna inför väljarna; Svensk valpropaganda 1960–1966*, Allmänna Förlaget, Stockholm, 1974.
- Laakso, Markku, *Kansanedustuslaitos koaliitio ja valtasuhderakenteena; koalitioteoreettisia tutkimuksia*, Acta Politica, Fasc. IX, Helsinki, 1975.
- Lewin, Leif, *Folket och eliterna*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1970.
- Lindblad–Wahlbäck–Wiklund, *Politik i Norden*, Bokförlaget Aldus/Bonniers, Stockholm, 1972.
- Lindman, Sven, *Some Forms of Party Activity. I "Two-Way Movement" and "Three Way Contact"*, Acta Academiae Aboensis, Ser. A, Vol. 39 nr 1, Åbo, 1970.
- Lundquist, Lennart, *Förvaltningen i det politiska systemet*, Studentlitteratur, Lund, 1971.
- Martikainen, Tuomo – Yrjönen, Risto, *Kollettiiviyhdykkeiden tuotanto ja jakelu poliittis-hallinnollisesta näkökulmasta*, Helsingin Yliopiston yleisen vatio-opin laitoksen tutkimuksia, Series C, DETA 10, Helsinki, 1974.
- Michels, Robert, *Political Parties*, Free Press, Glencoe, 1958., ursprungligen "Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie", Tyskland – 1911.
- Molin–Månsson–Strömberg, *Offentlig förvaltning*, Bonniers, Stockholm, 1969.
- Neuman, Sigmund (ed.), *Modern Political Parties*, The University of Chicago Press, Chicago, 1956.
- Niskala, Pirjo, *Talouselämän teknokraatit ja yhteiskunnan organisatorinen ja poliittis-hallinnollinen kehitys*, Helsingin Yliopiston yleisen vatio-opin laitoksen tutkimuksia, Series C, DETA 27, Helsinki, 1976.

- Nyholm, Pekka, *Parliament, Government and Multi-dimensional Party Relations in Finland*, Helsingfors, 1972.
- Sjöblom, Gunnar, "Studier av partipropaganda", ingår i *Statsvetenskaplig Tidskrift*: 2-3/1967, ss 85-122, 1967.
- Sjöblom, Gunnar, *Party Strategies in a Multiparty System*, Studentlitteratur, Lund, 1968.
- Ståhlberg, Krister, *Kommittéväsendet i den statliga beslutsprocessen*, Meddelande från Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, Serie B. 52, Åbo, 1976.
- Ståhlberg, Krister, *Politik och planering: Några kritiska uppsatser och planering inom statsförvaltningen*, Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut Nr 20 Åbo. 1978.

Politiska aktörers preferenser

AV AXEL HADENIUS

Inledning

Rationalistiska förklaringar görs i termer av motiv. Politiskt handlande analyseras i ljuset av de inblandade aktörernas avsikter. När man studerar hur ett visst beslut kommit till, söker man fastställa dels vilka aktörer, som primärt format beslutet, dels vilka syften och därtill knutna verklighetsöverbåganden, som styrts dessa aktörers handlande.

Detta slag av analys vilar på ett elementärt antagande om aktörers handlingsorientering. Vi förutsätter att dem vi studerar alltid, enskilt eller i grupp, söker maximera sin nyttofunktion: Vid valet mellan olika handlingslinjer väljer aktören det han mest föredrar, d v s det alternativ, som bäst svarar mot de egna preferenserna (målsättningarna).

En rationell aktör söker med andra ord så långt som möjligt förverkliga sina preferenser på olika områden. Vid konflikt mellan målen – vilket lätt inträffar – söker han gradera dem i något slags målstruktur. I en strikt uppbyggd *preferensordning* är preferenserna så relaterade, att de fyller kraven på såväl konnektivitet som transitivitet; det senare förutsätter att målen är uttryckta i en ordinalskala. En lösare form av ranghierarki, där transitivitetskravet inte är uppfyllt (i varje fall inte helt) kallar vi ett *preferensmönster*. Detta består av en fullständig uppsättning parvisa jämförelser mellan skilda mål. Vissa partiella rangordningar kan vidare ingå i ett preferensmönster.¹

Idealt går beslutsfattandet så till, att aktören först gör sig en bild av de olika handlingsalternativens utfall och sedan relaterar dessa till sin målstruktur, varpå valet följer enligt den enkla nyttoregel som nämndes. I beslutet ingår sålunda två huvudmoment. Det första inbegriper aktörens verklighetsuppfattning (av förväntade utfall). Det andra utgörs av hans preferenser (vilka handlingsutfallet bedöms emot). I den följande framställningen kommer jag att koncentrera intresset till

det senare ledet, d v s till preferenserna. Mitt problem är till att börja med vilka slags mål, som bör beaktas vid analys av politiska aktörers handlande.

Två slag av preferenser

Vilken typ av målsättningar skall man allmänt räkna med vid studiet av politik som rationellt handlande? Härom finns två delvis motsatta uppfattningar i litteraturen. Den aktörskategori man i båda fallen begränsar sig till är partier i västligt demokratiska samhällen.

Den ena skolan gör gällande att partiernas verksamhet blott och bart skall ses som orienterad mot strategiska mål (positions mål). All aktivitet – antagande av program, nominering av kandidater, framstötter i parlamentet etc – är, enligt detta sätt att se, underordnat det dominerande motivet att tillförsäkra partiet positioner – ställning och inflytande – i det politiska livet. Eller som Anthony Downs i några ofta citerade rader uttryckt saken: "parties formulate policies in order to win elections, rather than win elections in order to formulate policies".²

Downs är inte den enda förgrundsgestalten inom denna krets. Även författare som Joseph Schumpeter och William Riker förtjänar att nämnas. Ett kännetecken för skolans företrädare är att de ofta analyserar politik i den ekonomiska teorins termer. Partiernas tävlan om väljarnas gunst likställs med företagets konkurrens om marknadsandelar. Liksom man på det ekonomiska fältet mäter framgången i kall profit, förutsätts politikernas ränta på insatt kapital kunna avläsas i riksdagsmandat och regeringsportföljer. Partiernas ambitioner i fråga om politikens substantiella innehåll tar man som sådana inte hänsyn till; de ses blott som strategiskt beräknade åtgärder. När partierna gör utspel till förmån för lägre marginalskatter, vårdnadsbidrag till småbarnsföräldrar eller reformer i arbetslivet är det

motiverat att strävan att vinna positioner (i exempelvis ett kommande val).³

Att strategiska motiv i mycket präglar politiken håller även den andra skolans företrädare med om. Men de går inte med på att reducera analysen till enbart denna dimension. För en mer realistisk förståelse av det politiska skeendet måste man också fånga in det engagemang i själva sakfrågorna, som aktörerna i varierande utsträckning är besjälade av. Jämte de strategiska måste även dessa substantiella preferenser ges en plats i teorin. På så sätt kan man belysa den intressanta spänning, som ofta råder mellan de här båda intressena i politiken, konflikten mellan det innehållsligt önskvärda och det strategiskt nödvändiga.

Genom att på detta sätt komplicera bilden blir teorin emellertid svårare att översätta till den typ av simple games, som de ofta spelteoretiskt avancerade företrädarna för den förstnämnda skolan med framgång kunnat utveckla. Som empiriskt mer innehållsrik och komplex ger den dualistiska ansatsen sämre underlag för formellt matematiska lösningar av olika spelproblem.

Ser man politiken som blott en kamp om positioner får skeendet karaktären av ett nollsummespel. Aktörernas intressen är där helt motstridiga, då framgång för den ene föranleder en motsvarande förlust för den andre (de andra). Summan av det som vinnas och förloras – spelarnas payoff – blir alltid lika med noll. Nollsummeekvationerna är de som kommit att utvecklas längst rent spelteoretiskt; för problem av denna typ har en mängd matematiska lösningar kunnat utvecklas.⁴ Om man räknar med att aktörerna också har preferenser i sak blir ett bibehållande av nollsummevillkoret oftast inte rimligt. Trots oenighet mellan de inblandade är konflikten vanligen inte total i fråga om dessa mål; i umgänget finns också ett inslag av gemensamma intressen. Det samlade nyttovärdet – summan av payoffs – behöver här inte vara konstant, varför det kan finnas ett utfall E_1 som (i ett tvåmansspel) båda parter föredrar framför utfallet E_2 . Den andra skolans ståndpunkt låter sig därför snarast illustreras som ett "blandat" spel, där kontrahenternas intressen är till en del konträra och till en del förnade.⁵

Den senare skolans uppfattning har bland annat formulerats av Gunnar Sjöblom. Denne uppställer följande mål för partiets handlande: "The party itself shall make the authoritative decisions in accordance with its evaluation system."⁶ Ett liknande synsätt finner vi hos Björn Molin.⁷ Bland internationella företrädare kan Michael Leiserson

och Robert Axelrod nämnas.⁸ Den dualistiska tolkning man här förfäktar ligger, såvitt jag ser, i linje med en traditionell statsvetenskaplig uppfattning i frågan – i varje fall om man ser till det ljus vari statsvetare brukat arbeta. Något tillspetsat kunde man sålunda säga att en ekonomiskt färgad analys av politik står mot en statsvetenskaplig.⁹

Ett problem är att man på den "statsvetenskapliga" sidan inte ägnat mycket möda åt att ge skäl för sin ståndpunkt; den tas närmast för given.¹⁰ Detta är i och för sig förstaeligt. Eftersom uppfattningen så nära ansluter till vanligt vardagsförnuft, kräver den ju spontant ingen närmare motivering. "Det är ju ändå så det förhåller sig", kunde man säga. Men skenet kan bedra! Tänk om det vid närmare granskning visar sig, att man i princip kommer lika långt i förklaring med den enklare teorin. Lägg därtill att denna är mer utvecklad på de formella planet. Såsom i övrigt lika är den därmed att föredra, då den är mer elaborerad. Det måste alltså kunna visas, att den rent positionsorienterade teorin är underlägsen redan i det första ledet, dvs att den inte kan förklara lika mycket som den andra.

I syfte att belysa den saken skall jag nu till att börja med gå igenom och pröva den argumentering för den egna ansatsen, som Downs och Riker framlagt. Därefter kommer jag bland annat att redovisa en undersökning av De Swaan, där olika teorier testas empiriskt.

När Downs skall ge skäl för sin tes hänvisar han till ett ofta återopat axiom: människan är egoistisk (the self-interest axiom) – "We assume that every individual, though rational, is also selfish." Förvisso kan det finnas inslag av den ädlaste idealism också inom politiken, medger författaren. Han pekar som exempel på politiker som agerat med hänsyn till vad de trott vara bra för samhället i dess helhet trots att de vetat att det skulle kosta dem röster. "In every field, no account of human behavior is complete without mention of such altruism; its possessors are among the heroes men rightly admire."¹¹ Men hur som helst finns det, konstaterar Downs, inget stöd för idealistiska idéer i den ekonomiska teorin. Den förutsätter att folk interagerar (köper och säljer etc) enbart i eget intresse. Samma syn bör tillämpas på politiken.

Av självintresseaxiomet följer att partiföreträdare endast arbetar för att komma i åtnjutande av "the income, prestige, and power which come from being in office. Thus politicians in our model never seek office as means of carrying out

particular policies; their only goal is to reap the rewards of holding office *per se*. They treat policies purely as means to the attainment of their private ends, which they can reach only by being elected."¹²

Downs gör alltså gällande att politiken bäst förstås om vi betraktar den, som en egoistiskt grundad intressekamp. En invändning om att detta postulat inte är fullt realistiskt skulle författaren genast kunna instämma i. Teorin utgör en medveten förenkling av verkligheten. Kriteriet på dess kvalitet är dock hur mycket den förmår förklara: "Theoretical models should be tested primarily by the accuracy of their predictions rather than by the reality of their assumptions."¹³

Att analysera politik i intressetermer är i och för sig inte originellt. Vad man kan fråga sig är snarast om Downs slutsatser rörande partiernas preferenser självklart följer av postulatet. Det förhållandet att politiken är dominerad av de inblandades snäva självintressen behöver inte nödvändigtvis innebära att spelets payoffs endast skulle utgöras av positionsvärden. Den som givit sig i kast med politik för att få till stånd vissa substantiella förändringar – t. ex. höjda pensioner eller sänkta marginalskatter – kan gott och väl göra detta av enbart egoistiska skäl (vederbörande skulle själv bli gynnad av sådana reformer). Ambitioner på det politiskt substantiella planet förutsätter inte altruism. Såväl sakorienterade som strategiska preferenser kan härledas ur självintresseaxiomet.

Vad Downs i realiteten hävdar är att ett speciellt slag av intresse, önskan att nå positioner, styr partiernas handlande. Tillämpad på enbart partiernas ledarkadrer – de som kan komma i någon position att tala om – skulle denna tes kunna anses plausibel. Problemet är att den tillämpas på hela partier, alltså även på medlemmarna. Väl medveten om Arrows teorem – som visar på det omöjliga i att summera skiftande individuella preferenser till en transitiv ordning – förutsätter Downs att det inom partier råder en total enighet om målen för verksamheten: att nå positioner för partiet (parti = "an office-seeking coalition").¹⁴

Med den utgångspunkten blir förekomsten av masspartier svår att förklara i rationalistiska termer. Den eventuella belöningen för deltagande i verksamheten utgörs ju uteslutande av private goods, vilka dessutom är så pass knappa att de kan åtnjutas av endast ett begränsat antal personer i partiets ledning; några andra, mer allmänt tillgängliga nyttigheter ger teorin inte utrymme för. Under förutsättning att man överlag är väl in-

formerad om dessa sakernas tillstånd inser den rationellt kalkylerande individen, att utbytet av ett deltagande sannolikt inte betalar de kostnader (i form av tid, pengar och annat) som det skulle medföra. Som Mancur Olson visat förutsätter existensen av massorganisationer – vad denne kallar latent groups – att det vid sidan av allmänt tillgängliga public goods också måste finnas något slags private goods, som alla medlemmar med relativ lätthet kan få del av (det senare för att undvika problemet med free riders).¹⁵

Downs enighetspostulat förefaller sålunda inte rimligt med hänsyn till det slag av mål som uppställs. Notabelt är också att författaren själv frågar sin ståndpunkt i vissa avsnitt. För att kunna få med även det interna partispelet låter han i stället partierna framstå som "imperfect coalitions", präglade av delvis motstridiga intressen.¹⁶ Det förhållandet att skiftet av definition deklarerar öppet undanskymmer emellertid inte det faktum att framställningen därmed blivit inkonsistent. Samtidigt ger det indirekt stöd för den ovan gjorda invändningen.

Jämförd med Downs är Rikers argumentering mer reserverad. Är det, frågar han, rimligt att se politiken som ett spel om positionsvinster, vilket nollsummevillkoret kräver. Själv har han valt detta villkor som underlag för sin koalitions teori av rent spelteoretiska hänsyn, nämligen för att få en så matematiskt stark och samtidigt enkel teori som möjligt. Denna ansats är emellertid inte tillämplig i alla politiska sammanhang. Så exempelvis inte på förhandlingssituationer, där parterna för att komma fram till en uppgörelse åtminstone måste ha något intresse gemensamt. Vidare pekar han på det bekanta faktum att folk har en tendens att stå kvar i politiska sammanslutningar trots att de hamnat på den förlorande sidan. Sådant beteende kan inte förklaras i nollsummetermer, konstaterar han.¹⁷

Teorin är därför mest på sin plats i beslutssituationer av karaktären "winner takes all" – "decisions as those made by voting and fighting".¹⁸ Den är däremot inte tillämplig i sådana sammanhang, där det kan göras ömsesidiga vinster.

Ger då de rent positionsorienterade teorierna verkligen de bästa förklaringarna på de arenor, där de – enligt Riker – kan anses relevanta? Den saken har Abram de Swaan sökt belysa genom att undersöka hur regeringskoalitioner bildats i elva europeiska länder under perioden efter 1918.¹⁹ I huvudsak fem teorier mönstras. Tre av dessa tar uttryckligen bara hänsyn till strategiska

preferenser. Dessa är von Neumann & Morgens-terns "Minimal winning coalition" – aktörer formar koalitioner, som inte innehåller fler medlemmar än vad som just behövs för att vinna (ju färre vinnare desto större byte för var och en),²⁰ Rikers och Gamsons "Coalition of minimal size", som förutsäger att bland de potentiellt vinnande koalitioner etableras den som är storleksmässigt minst (enligt samma logik som ovan)²¹ samt Leisersons "The bargaining proposition": man föredrar minimalt vinnande koalitioner med så få medlemmar (partier) som möjligt (därmed blir det lättare att förhandla och hålla ihop).²²

Häremot ställs Leisersons och Axelrods "Minimal range theory" samt De Swaans egen "Policy distance theory". Den första utsäger att aktörerna söker sig till sådana vinnande koalitioner som har en minimal ideologisk spännvidd (Axelrod: minimal intresse-mässig konflikt). Vid valet mellan olika koalitioner är det här "the policy preferences" som faller utslaget. Kriteriet här på utgörs av partiernas hållning i ekonomiskt-politiska frågor, den bekanta höger/vänsterskalan.²³ De Swaans eget teoretiska bidrag skiljer sig från samtliga övriga däri att det helt saknar minimeringsinslag. Den förutsäger att partier blott önskar ingå i sådana koalitioner, där man bäst kan realisera sitt program. Dessa kan innehålla numerärt onödiga medlemmar (från minsta vinnare-synpunkt) liksom sådana som ökar deras ideologiska spännvidd (range).²⁴

Den empiriska prövningen av teorierna ger signifikanta utslag: Ingen av de uttalat positionsinriktade teoriernas prediktioner stod sig i konkurrensen. Koalitionsbildningarna visade sig inte i första hand ha haft karaktären av en njugg fördelning av portföljer. Det var policypreferenserna som fällde utslaget, närmare bestämt enligt Minimal range-teorins propositioner. Författarens egen teori visade sig däremot svår att tillämpa.²⁵ Själv sammanfattar De Swaan sina resultat så här: "parliamentary majority coalitions in the countries and in the period under study tend to form from actors that are adjacent on the policy scale and these closed coalitions are of minimal range in time of normalcy".²⁶

Vad betyder nu detta? Till att börja med visar förstås resultaten, att de enkla rent positionsorienterade teorierna inte har den styrka som deras konstruktörer förmodligen tänkt sig – och det trots att arenan, enligt Rikers kriterier, får anses vara en av de mest passande. Vad kan då sägas om den segrande teorin? Till skillnad från de övriga

medtar den uttryckligen två slag av preferenser. De koalitioner den predicerar skall ju för det första vara vinnande (dock inte minimalt vinnande), vilket förutsätter ett, om än lindrigt positionsintresse. Därtill kommer det i sammanhanget mer framträdande inslaget, policyfaktorn, d v s önskan att minimera den politiska spännvidden inom koalitionen.

Hur skall detta senare mål tolkas? Frågan blir: hur bestäms de policymoment, sompräglat partiernas koalitionsbeteende? Vid en närmare granskning finner vi att De Swaan här lämnat dörren öppen för två i vårt perspektiv rakt motsatta tolkningar.²⁷ Enligt den ena härleds policyn direkt från partiets ideologiska eller intresse-mässiga grundsatser. Endast det vi kallat sakpreferenser (eller substantiella sådana) har då beaktats. Den nämnda teorin (Minimal range theory) får därmed en med hänsyn till preferenstyperna dualistisk prägel: såväl strategiska som substantiella mål ingår.

Men enligt den andra möjliga tolkningen har även policyrestriktionen sin grund i strategiska överväganden – mot positions-mål på andra arenor än den parlamentariska. Att man i det parlamentariska koalitions-spelet helst söker sig till partners, som ligger nära till på höger/vänsterskalan – och alltså offerar kombinationer som vore lönsammare från minsta vinnare-synpunkt – kan, enligt den andra tolkningen, ses som ett hänsynstagande till (exempelvis) partiernas väljare. Dessa skulle, resonerar man kanske, inte acceptera alltför tvära kast över den politiska skalan. Det man med en djärv allians kan vinna på den parlamentariska arenan skulle man alltså riskera att förlora på väljarenarenan (i nästa val).

De Swaan är medveten om denna ambivalens i framställningen, men han gör för egen del ingen affär av problemet. Det gör ingen skillnad i hans undersökning, hävdar han.²⁸ Det är måhända riktigt. Men för vår del är saken hur som helst väsentlig. Väljer man den senare tolkningen blir ju det som mäts såsom policypreferenser inte substantiellt orienterat utan tvärtom strategiskt. Teorins innebörd blir då att man jämte de i det parlamentariska koalitions-spelet aktuella positionsintressena också tar hänsyn till dylika intressen på andra arenor. I stället för ett strategimål har man flera: att vinna både portföljer och (exempelvis) röster, varav det senare uppenbarligen vägde tyngst. Situationen har då fortfarande karaktären av nollsummespel; det "nya" är att man beaktar flera sådana spel samtidigt.²⁹

På grund av den oklarhet om teorins innebörd,

som jag här pekat på, kan De Swaans empiriska testning inte ge svar på den fråga vi ställde.

Att De Swaan inte haft ambitionen att reda ut det här problemen är i och för sig förståeligt. Varje politisk ståndpunkt kan ju vara antingen substantiellt eller strategiskt motiverad eller bådadera. Inom varje preferenstyp kan i sin tur olika mål komma i fråga. Valet av förklaringsalternativ blir komplicerat. På det väldiga material, som De Swaan arbetat med, hade ett sådant åtagande rimligen inte kunnat fullgöras. För att någorlunda säkert kunna fånga de motiv som styr ett visst politiskt ställningstagande måste man ofta göra inträngande studier av beslutsförloppet. Och trots ansträngningar kan det ibland vara osäkert vilken komception som bör väljas.

Uppgiften blir förstås lättare om man bara tar hänsyn till en typ av preferenser. Förklarings- och därmed tolkningsalternativen blir ju härigenom färre. Denna "praktiska" synpunkt har i en undersökning anförts som skäl för en begränsning till det strategiska perspektivet.^{29B} Som princip kan dock inte en sådan forskningsstrategi vara att rekommendera. Tolkningsbesvär tillhör nu det vanliga i empirisk forskning – det gäller inte minst för rationalistisk analys: så fort vi räknar med fler än ett mål (sakorienterade, strategiska eller båda sorterna) har vi genast bekymren över oss.

Någon patentiösning på denna typ av problem finns inte. Det man kan göra är att försöka nå det för uppgiften mest relevanta och inträngande materialet samt att utnyttja de metoder för tolkning och rangordning av olika mål, som står oss till buds. Är uppgiften i vissa fall svårlöst får alternativa förklaringsmöjligheter redovisas. Att programmatiskt utesluta vissa alternativ ger endast skenbart en ökad stadga åt analysen.

Däremot förefaller det i princip vara rimligt att begränsa perspektivet av det skäl Riker anförde, dvs i syfte att konstruera en formellt elaborerad teori. Tanken är ju att man från denna skall kunna deducera fram mer generella (och förhoppningsvis fruktbara) prediktioner. Som jag bedömer det, är detta det starkaste argumentet för den rent positionsorienterade ansatsen.

Den nämnda fördelen skall vägas mot de "kostnader" som detta tillvägagångssätt för med sig. Vissa problem framkom vid granskningen av Downs. En svag punkt i dennes framställning är att den förutsätter att hela partiet står totalt enat bakom de uppställda målen. Postulatet införs för att gradera teorin mot Arrows påpekanden. Frånsett de empiriska invändningar, som därmed kan

riktas mot teorin, synes denna konstruktion också ha logiska brister: Partier måste förutom en ledning också innehålla vanliga medlemmar. Men med tanke på förutsättningarna framstår deltagande knappast som rationellt motiverat för den senare gruppen. Vidare kan man med bibehållande av postulatet givetvis inte fånga in det spel, som kan förekomma inom partierna. Denna arena blir så att säga stängd för analys. Downs löste, som vi sett, det problemet genom att, då så befanns intressant, byta postulat.

Författarens tes blir rimligen om man (1) distinkt skiljer mellan partiets ledning och dess medlemmar samt (2) låter utsagan om det utpräglade positionsintresset åsyfta enbart ledningens preferenser; det är ju dock endast personer på den nivån, som har rimlig möjlighet att få del av de nyttigheter i form av poster m. m. som det här gäller. Medlemmarna har liksom ledningen ett naturligt intresse av att förstärka partiets ställning och inflytande. Men för åtminstone medlemskåren måste det därjämte finnas något slag av substantiella mål som motivationskälla. Med denna revidering skulle Downs tes inte längre röra partiernas handlande utan partiledningarnas.³⁰

Det gemensamma strategiska intresset i partier manifesterar sig vanligen mest påtagligt i valrörelserna. Interna dissonanser tonas då temporärt ner, så att krafterna fullt kan koncentreras kring det externa målet – att hävda partiets positioner i den öppna konkurrensen med andra partier. Det förhållandet kunde sägas tala för den uppfattning som Riker framförde. Denne menade ju, att man i vissa fall av utpräglad polarisering kunde analysera politiken i nollsummetermer. Han nämnde valrörelser och krig som exempel.

Argumentet skulle med andra ord kunna toneras så att det i vissa speciella situationer råder en sådan uppslutning kring de samfälliga yttre positionsmålen, att man dels kan bortse från andra mål och dels kan negligera den interna arenan. Detta resonemang förefaller inte orimligt. Därmed är förstås inte sagt att de prediktioner en dylik teori ger är de starkaste i de fall där de är tillämpbara (se redovisningen av De Swaans testning ovan).

Hur som helst innebär detta att positionsansatsen ges karaktären av ett specialfall: För alla övriga sammanhang, där partierna agerar, skulle däremot även andra preferenser behöva inrymmas i analysen. Studier av partiernas "vardagliga" verksamhet i riksdag och regering, inom utredningsväsendet etc, måste tvivels utan föras till den senare kategorin.

Vi kan med detta summera våra iakttagelser. Som argument för en begränsning till enbart den strategiska dimensionen vid studier av partiets handlande har främst två synpunkter anförts. Dels har man sökt stöd härför i människans egoistiska sinne (the self-interest axiom), dels har ett formellt, spelteoretiskt skäl åberopats. Härjämte har ett arbetspraktiskt övervägande redovisats. Av dessa framstår det spelteoretiska argumentet som det starkaste: Genom att endast räkna med positionsmål blir teorins grundmodell enkel samtidigt som de matematiska förutsättningarna förbättras.

Den omfattande empiriska prövning av olika teorier, som De Swaan företagit, visade sig inte ge något säkert svar i anslutning till vår problemställning. Däremot kunde vi på andra grunder utpeka vissa svagheter hos den rent positionsorienterade ansatsen. För det första ger den inget utrymme för analys av partiernas interna arena. För det andra snävar den in teorins tillämpningsområde; den framstår som ett specialfall.

Vid en sammanräkning förefaller de senare "kostnaderna" normalt överstiga de ovan nämnda "förtjänsterna". För empirisk forskning synes i flertalet situationer den dualistiska, traditionellt statsvetenskapliga analysinriktningen, där såväl strategiska som sakorienterade preferenser beaktas, vara att föredra.

Nästa arbetsuppgift blir att något tydligare ange vilka slags mål, som man allmänt har att räkna med inom varje preferensskrets. Jag skall i det följande skissera en ram för en dylik kategorisering. Först går vi in på sakpreferenserna, och vi begränsar oss fortfarande till partier.

Sakpreferenser

Det vi kallar sakmål (eller substantiella mål) anger, enkelt uttryckt, hur man värderar själva innehållet i de beslut som tas (eller kunde tas) på politikens olika områden. Vore aktören ensam att bestämma skulle endast dessa mål styra handlandet. Det är när andra parter träder in på arenan, som även strategiska synpunkter måste beaktas vid ståndpunktsvalet. Lite tillspetsat kan de strikt substantiella preferenserna alltså sägas uttrycka diktatorns eller (något mer idylliskt) katedersocialistens perspektiv på politiken.³¹

Jag har tidigare hävdat att det sakorienterade syftet i politiken kan vara såväl ideellt som intressemässigt grundat. Jag skall nu försöka förtydliga det påståendet något. Då man verkar för vad vi här kallar ideella mål vill man se vissa

allmänna normer förverkligade i samhällsarbetet. Dessa skall, tänker man, åtminstone i princip vara till gagn för alla, inte bara för den grupp som framför dem. Tillämpad på partier har denna tanke stilfullt formulerats av Edmund Burke: "Party is a body of men united for promoting by their joint endeavours the national interest, upon some particular principle in which they all are agreed."³²

I det ideella perspektivet låter sig ställningstaganden motiveras mot bakgrund av vissa allmängiltiga principer för politiskt handlande (frihet, rättssäkerhet, decentralisering o s v). Då dessa normer många gånger är svårförenliga, måste en avvägning och gradering dem emellan göras.³³ Att tolka och analysera partiets mål i dylika termer är en vanlig hantering inom statsvetenskaplig forskning.³⁴

Vid formulering av mål av vad vi här kallar intressekaraktär är det i stället nyttan för den egna gruppen som står i blickpunkten: Den substantiella ståndpunkten formas med hänsyn till vad som mest gagnar just det kollektiv man själv är knuten till. För partiets del betyder det att de fungerar som ombud för vissa distinkta intressekonstellationer i samhällslivet. Vanligast härvidlag är att se partierna som företrädare för olika socioekonomiska klasser inom befolkningen. Den konceptionen är som bekant central inom marxismen.³⁵ Men den har också haft stor spridning utanför denna tankeriktning.

Till denna linje ansluter sig Björn Molin i sin avhandling om tjänstepensionsfrågans politiska behandling. Denna studie framlades 1965 och framstår fortfarande som den enda mer elaborerade empiriska undersökningen i rationalistisk anda här i landet. Molin förutsätter att varje parti har en homogen kärna av anhängare, som utgör en majoritet bland dess väljare liksom bland dess medlemmar. Dessa kärngrupper definieras i socioekonomiska termer. Utgångspunkten tas i yrkestillhörigheten samt i några fall också i inkomstläget bland partiernas väljare. Tanken är att partierna i sitt arbete syftar till att försvara sina respektive kärngrupperns intressen. Denna strävan kallar Molin för intressefaktorn, vilken i analysen vägs mot olika strategiska mål.³⁶

Med detta sagt uppkommer frågan vilka intressen det närmare bestämt är som de olika sociala klasserna – och därmed kärngrupperna (och partierna) – skall anses omhulda. Molin går så till väga att han låter det bestämmas av den ståndpunkt, som respektive intresseorganisation intagit. I de fall en dylik sammanslutning inte avgivit någon uppfattning i fråga, gör författaren själv en

bedömning av den berörda gruppens "reella intressen".³⁷

Den sistnämnda metoden framstår förstas som skäligen impressionistisk. Men även för sitt huvudkriterium – det att se till intresseorganisationernas hållning – har Molin fått motta en hel del och som jag ser det berättigad kritik. Ett sådant förfarande förutsätter ju att det genomgående finns en direkt (medlemsmässig) korrespondens mellan partiernas kärngrupper och vissa organisationer. Hur det härmed faktiskt förhåller sig är ovisst – Molin ger själv inga fakta – men troligt är att bilden här är betydligt mer komplicerad än författaren tänker sig. Vidare förutsätter denna beräkningsmetod att intressesammanslutningarna artikulerar sina medlemmars rena intressen i substantiell mening. Därvid förbiser man att (vilket jag senare skall visa) även organisationer har strategiska mål att ta hänsyn till.

Också tesen att varje parti har en distinkt kärngrupp har satts i fråga. Enligt definitionen skall en sådan dels vara homogen socialt och dels utgöra en majoritet bland partiets anhängare. Granskar man sammansättningen inom partiernas respektive väljarkår finner man, att några partier i så fall inte kan sägas ha en kärngrupp.³⁸

Härjämte vill jag för egen del göra en erinran mot själva grundantagandet i Molins modell: det att man kan fastställa partiets mål genom att titta på deras sociala förankring. Poängen med rationalistisk analys är ju att man där söker rekonstruera de målsättningar (och verklighetsomdömen) som styr aktörers handlande. Huruvida ett parti har ett visst mål för sin verksamhet – t. ex. att måna om en bestämd grupp – tar man bäst reda på genom att undersöka om partiet för egen del uttryckt en sådan strävan. Det faktum att partiet stöds av vissa sociala skikt säger däremot i sig inget om dess substantiella inriktning (på sin höjd kan det ge vissa uppslag till en undersökning i ämnet). Den målstruktur som blott "utlästs" ur sociala data är, kort sagt, svagt förankrad.³⁹

Som framgått vill jag rekommendera en förut-sättningslös hållning vid studiet av sakpreferenserna. Huruvida aktörernas mål härvidlag är av ideell eller intressebetonad art tar vi på förhand inte ställning till utan håller båda möjligheterna öppna. Förmodligen förhåller det sig så att vissa partier är mer intresseinriktade och andra mer orienterade mot ideella mål. Detta mönster kan i sin tur variera allt efter vilka frågor det gäller, så att sakpreferenserna är mer intresseförankrade på vissa av politikens områden än på andra.

De substantiella preferenserna utmärks alltså inte av att ha ett speciellt ursprung. Det som skiljer de båda målsättningstyperna åt är snarast deras aktuella orientering; de är, kan man säga, riktade mot olika sidor i det politiska handlandet. Sakpreferenserna speglar hur aktören värderar själva det reella utfallet av en åtgärd på ett visst område (t ex av en nedskärning av socialbidragen eller en höjning av arbetsgivaravgifterna). En annan fråga är hur aktören värderar de positionsmässiga effekter, som dessa åtgärder kan tänkas föranleda.

Strategiska preferenser

Då vi talar om strategiska mål (eller positionsmål) förutsätter vi att aktörerna vid sidan om ambitionerna i sak också har en önskan att nå största möjliga inflytande i de sammanhang där de verkar. Politiska partier har därvid som primärt syfte att kunna styra det offentliga beslutsfattandet. För den skull har partiet att agera – i syfte att främja sina positioner – på flera olika arenor (spelfält). I vårt svenska politiska system synes man – på rikspolitisk nivå – behöva räkna med fyra väsentliga arenor, vilka skiljer sig med avseende på vilka parter man vänder sig till och därmed vilka preferenser som blir aktuella. Dessa är den interna arenan, väljararenan, den parlamentariska arenan samt implementeringsarenan.⁴⁰ Jag skall i det följande mycket översiktligt och kort försöka ange vilka mål och submål, som står i förgrunden på vart och ett av dessa spelfält.

På den *interna arenan* är det partiet självt, dvs dess medlemskår (inkl ledning), som står i fokus. Det övergripande målet är att maximera det interna, av medlemmarna givna stödet för partiets handlande. Det kan ske dels opinionsmässigt, genom att man utåt sluter upp bakom och verkar för partiets linje, dels resursmässigt, så att man genom ekonomiska (eller därmed likvärdiga) bidrag främjar partiets verksamhet.

Härav följer att man (som submål) för det första önskar upprätthålla bästa möjliga sammanhållning inom organisationen – "enade vi stå, söndrade vi falla".⁴¹ Samtidigt är man intresserad av att maximera medlemsanslutningen till partiet; därigenom kan framför allt det interna resurstödet förstärkas. Som man lätt inser, kan det uppstå konflikt mellan de två här nämnda ambitionerna. Ställer man stora krav på sammanhållningen och sålunda begär en i det närmaste total åsiktsmässig uniformitet inom partiet, bygger man svårigen upp ett massparti. En sådan stränghet sår snarast

frö till sekterism. Om man däremot lägger den avgjort största vikten vid det kvantitativa värdet, kan å andra sidan sammanhållningen försvåras eftersom kommunikationsbanden därmed blir mer utsträckta samtidigt som medlemskåren sannolikt blir mer socialt och åsiktsmässigt heterogen.⁴²

Så förflyttar vi oss till *väljararenan*. Som allmänt mål för aktiviteten här står ambitionen att maximera partiets andel av väljarnas röster, varav dess ställning i riksdagen är beroende.⁴³ I denna tävlan om väljarnas gunst kan man behöva få "draghjälp" av organisationer och enskilda utanför partiet. Opinionsmässigt kan den ges på det viset att en utomstående direkt uttalar sitt stöd för partiet eller för vissa delar av dess program. Men kopplingen kan också vara mer indirekt i så måtto att partiet kan peka på att man har samma ståndpunkt i en fråga som (exempelvis) en i sammanhanget strategiskt viktig organisation.

En annan aktörs strategiska vikt för ett parti är förstas på denna arena avhängig av hur en sammankoppling med denna kan förmodas påverka röstutfallet. Ett positivt värde härvidlag kan till att börja med ha sin grund i den allmänna prestige eller popularitet som vissa aktörer besitter. För det andra kan vissa organisationer vara särskilt attraktiva p g a sin medlemssammansättning. Faktorer som den absoluta och relativa numerären liksom den företrädde gruppens eventuella karaktär av marginalväljarskikt eller traditionell stödgrupp för partiet lär härvid beaktas.⁴⁴

Vidare kan partiet vara intresserat av att få resursmässigt – inte minst pekuniärt – stöd utifrån; särskilt valrörelser är ju mycke kostsamma. Här är det alltså det rent "betalningsmässiga" värdet som räknas. Självfallet kan detta intresse tänkas kollidera med det tidigare nämnda målet. Den partner som förmår ge de stora resursbidragen är kanske inte den mest "vinstgivande" i opinionsstrategiskt hänseende.

Dylika strategiska konflikter – mellan olika submål på en arena – kan som synes lätt inträffa. Läsaren skall i det följande finna flera exempel härpå även om det inte uttryckligen påpekas i texten.

När valresultaten föreligger vidtar spelet på den *parlamentariska arenan*. Aktörerna har här som allmänt strategiskt mål att utifrån den givna mandatfördelningen kunna maximera sitt inflytande över de beslut som riksdagen fattar. Det innebär att man söker komma på den vinnande sidan i

de väsentliga voteringarna. Saknar man egen majoritet, kan målet endast nås genom samarbete med andra, d v s genom koalitioner. Sådana allianser kan vara mer eller mindre fasta såväl med avseende på antalet omfattade frågor som med hänsyn till deras tidsmässiga permanens. Vidare kan koalitionen antingen vara begränsad till just voteringarna i riksdagen eller utsträckta till att också omfatta en regeringssamverkan (en regeringskoalition förutsätter normalt en voteringskoalition).

Att sitta i regeringen ger i detta sammanhang åtminstone två väsentliga fördelar resursmässigt: Dels ger det en speciell initiativrätt i riksdagen, dels har man i regeringsställning tillgång till den kompetens på olika områden, som finns samlad i kanslihuset. Från opinionsmässiga synpunkter har regeringsinnehavet vidare det goda med sig att berörda partiets policy liksom deras företrädare får större uppmärksamhet, syns mer i media.⁴⁵

Men ett regeringssamarbete kan i parlamentariskt hänseende också medföra vissa nackdelar. En ren voteringskoalition ger ju normalt en större aktionsfrihet för partiet, då man där normalt kan begränsa samarbetet till enbart vissa frågor. En regeringskoalition kräver däremot en närmast total uppslutning bakom en gemensam linje, regeringens. Genom att avstå från kabinetsmedverkan har man, kort sagt, tillgång till fler spelalternativ i riksdagsarbetet. Man kan då välja voteringspartner mera fritt, vilket inte minst har ett stort värde för den som befinner sig i s k pivotposition, d v s fungerar som tungan på vågen i koalitionsspelet (och alltså kan konstituera vinnande allianser åt olika håll).⁴⁶

Slutligen kommer vi till *implementeringsarenan*, där spelet står kring genomförandet av den politik (de beslut), som lagts fast på den parlamentariska arenan. Alla partier kan förväntas vilja ha inflytande också över detta led i den offentliga beslutsprocessen. Detta når man förstas genom att skaffa sig makt över den statliga förvaltningsapparaten, vilket man först och främst gör via sate i regeringen. Våra förvaltningsmyndigheter är ju underställda regeringen. Att sitta vid konungens bord (som det hette förr) är alltså attraktivt också från implementeringsstrategisk synpunkt. Dock har förvaltningen i Sverige av tradition tillerkänts en betydande inre autonomi; kontrollen ovan ifrån begränsar sig till ramarna för arbetet, den får inte inbegripa handläggningen av enskilda ärenden. Det här gör att man i implementeringsspelet måste ta hänsyn till "klimatet" inom aktuella för-

valtningsorgan. Jämte regeringsvägen kan partierna ges möjlighet att påverka förvaltningen genom politisk representation i vissa myndigheters styrelser.⁴⁷

Ett annat sätt att nå inflytande över implementeringsprocessen är att etablera samarbete (koalition) med de organisationer och kommunala instanser, som inom varje samhällssektor berörs av de beslut som statsmakterna fattar. Att få dessa intressenter med sig kan ge flera fördelar: Genom att solidariserar sig med en beslutad offentlig åtgärd, kan de genom sin opinionsbildande verkan väsentligt bidra till ett lyckligt genomförande. Dessutom kan man på dessa håll många gånger tillhandahålla resurser i form av kompetens m m, som kan vara av stort värde i sammanhanget. Härav följer att organisationerna och de kommunala myndigheterna i motsvarande mån kan träda fram som besvärliga fiender, då de ogillar en viss policy. Detta är ett viktigt – men ibland förbiset – strategiskt memento vid politiskt beslutsfattande.⁴⁸

Andra aktörskategorier

De tankar rörande politiska aktörers preferenser, som här framlagts, har uteslutande applicerats på partier. Att döma av litteraturen i ämnet synes detta för övrigt vara det vanliga förfarandet. Men det är givet att vår allmänna uppdelning i sakorienterade kontra strategiska preferenser också kan tillämpas på andra slag av aktörer, såsom organisationer, statliga förvaltningsorgan och kommunala myndigheter. Jag skall nu inte försöka täcka in hela det registret – vilka aktörstyper man behöver gå närmare in på livet avgörs ju i praktiken alltid av vilket politiskt problem man studerar. Jag nöjer mig med att illustrera schemats användbarhet på en sådan ny typ av aktörer, nämligen på organisationerna.

Vad beträffar de substantiella preferenserna kan man också hos organisationerna räkna med att såväl ideella som intresse-mässiga mål kan förekomma. Det är rent av brukligt att skilja mellan olika sammanslutningar just med hänsyn till deras orientering härvidlag. Man talar, som bekant, om ideella organisationer i motsats till intresseorganisationer.⁴⁹ Till den första sorten räknas exempelvis nykterhetsrörelsen, frikyrkörörelsen och bildningsförbunden. Arbete i syfte att bland befolkningen sprida nykterhet, andlig väckelse eller bildning kan primärt knappast vara motiverat av de organiserades egenintresse, även om inslag av den arten inte helt kan uteslutas. Inte minst

hos idrottsrörelsen, som traditionellt betraktas som ideellt orienterad, kan man i dag finna vissa betydande tendenser i motsatt riktning.

Hyresgäströrelsen, de fackliga organisationerna samt floran av näringslivssammanslutningar utgör de mest renodlade exemplen på vad man kallar intresseorganisationer. Att befördra de egna medlemmarnas (ekonomiska och/eller sociala) villkor utgör ju själva kärnan i verksamheten. Den av de här åsyftade organisationerna, som öppet frånsvar sig detta huvudsyfte, skulle troligtvis inte bli långlivad. Likafullt kan det även hos dessa sammanslutningar finnas utrymme för ett icke negligerbart inslag av idealitet på målsättningsplanet. Ätminstone hävdar de ofta själva, att de samtidigt med den primära intressebevakningen söker ta hänsyn till vad som gagnar samhället och medborgarna i stort.⁵⁰

På det strategiska planet kan man för organisationerna urskilja tre centrala spelfält: den interna arenan, den offentliga arenan samt förhandlingsarenan. De två första är aktuella för alla här åsyftade sammanslutningar, medan den tredje förstas är förbehållen sådana som deltar i förhandlingar i ordets kontrakträttsliga mening.

Liksom partier är man *internt* inriktad på att maximera det medlemsmässiga stödet för organisationens policy. Sålunda eftersträvar man en talrik anslutning. Samtidigt vill man förhindra att sammanslutningen försvagas till följd av osämja och split inom medlemskåren.⁵¹

På den *offentliga arenan* söker organisationerna att i möjligaste mån påverka de beslut, som fattas av statsmakterna och dem underställda myndigheter. Denna ambition är förmodligen starkast på de policyområden, där organisationen primärt verkar även om en klar gräns härför ofta är svårt att dra – i synnerhet som organisationerna kontinuerligt synes vilja vidga ut sina verksamhetsområden.

Påtryckningsarbetet kan att börja med rikta sig mot riksdagen, varvid man söker få partier eller enskilda ledamöter att se på aktuella frågor med organisationens ögon. För det andra kan det riktas mot kanslihuset, där berörda politiker och departementstjänstemän bearbetas. Slutligen söker organisationerna även påverka handläggningen av ärendena ute i förvaltningsmyndigheterna. Vanliga former för att nå offentligt inflytande är att göra uppvaktningar, sprida riktad information samt etablera rent personliga kontakter. Att bli erkänd som reguljär remissinstans bedöms vidare

ge organisationen en god plattform för offentlig påverkan. I ännu högre grad "legitimerad" som påtryckningsgrupp blir man, då man ges representation i offentliga kommittéer samt i olika organ inom förvaltningsmyndigheterna.⁵²

På *förhandlingsarenan* söker berörda organisationer reglera sina mellanhavanden genom ingående av ömsesidigt bindande avtal. Inblandade parter förutsätts även i detta sammanhang vilja hävda sina respektive positioner, dvs att maximera den egna organisationens inverkan på de överenskommelser som ingås. I denna tävlan är – jämte den internt givna styrkan – byggande av koalitioner ett medel för att nå framgång. I förstone kan det då synas naturligt att man sluter allianser med hänsyn till placeringen vid förhandlingsbordet, så att exempelvis löntagarorganisationerna gör gemensam sak mot en samlad arbetsgivarfront. Men detta mönster är alls inte givet. Med hänsyn till utbytet för egen del kan det för en organisation framstå som mer lönsamt att alliera sig med en motpart än att söka samarbete med dem på den egna sidan. Med ett flertal sammanslutningar inblandade i spelet kan koalitions mönstren och turerna bli många.⁵³

Om koalitioner

Jag har nu i flera sammanhang talat om koalitioner mellan aktörer. Detta begrepp förtjänar en extra kommentar. Att ingå koalitioner betyder, allmänt taget, att två eller flera aktörer väljer att koordinera sitt handlande på ett beslutsområde eller flera.⁵⁴ Ett dylikt samarbete kan, som delvis redan framgått, ske på samtliga här nämnda arenor.

I de fall där aktörerna uppträder med fixerade styrkevikter, röster (som i riksdagen, i kommittéer m m) kan värdet av olika koalitionsvarianter lätt bestämmas. Oavsett om spelet sker enligt minsta vinnare-strategin (the size principle etc) eller med hänsyn till political range, segrar med säkerhet den gruppering, som behärskar en majoritet av rösterna i församlingen. Beroende på speltyp kan då olika pivotaktörer identifieras.

När man i andra sammanhang talar om koalitioner, sker det i en från nyttovärdessynpunkt mer obestämd mening. Som exempel härpå kan jag nämna de former av nära samverkan mellan partier och organisationer, som sker i röstmaximeringssyfte (på väljararenan). Trots att man inom partikanslierna normalt torde ha en rätt god kännedom om väljarkårens reaktioner blir utfallet

av en dylik samverkan ändå tämligen oviss.

I ett spel av den först nämnda sorten kan man i princip avgöra såväl varje aktörs relativa värde som det marginella utbytet av att en viss part blir med i eller står utanför en koalitioner. Vid studier av allianser av den andra sorten blir det knappast möjligt. Huruvida och i vilken grad en ny partner på marginalen kan förbättra utfallet låter sig här inte bedömas med någon högre grad av visshet. Då man saknar mer bestämda mått på aktörernas relativa vikter, kan ingen exakt pivotpunkt fixeras. Den strikt spelteoretiskt uppbyggda koalitioner teorin är därför föga tillämpbar i det senare fallet.

Att en koalitioner är av denna sistnämnda sort, betyder förstås inte att den skulle vara mindre viktig i vare sig faktisk politisk eller analytisk mening. Vad jag velat påvisa är enbart att vi (liksom aktörerna själva) då måste göra en mer skönsmässig skattning av koalitionerernas värde i positionshänseende.

Konflikt mellan preferenser

Jag har tidigare visat på ett antal arenor och till dem knutna strategiska preferenser för partier och organisationer. Självfallet har denna inventering inte varit uttömmande. Dels har jag endast uttagit de arenor, som kan anses vara mer allmänt aktuella för de aktörer jag behandlat; härjämte kan i speciella fall också andra spelfält (och dito mål) tänkas komma i fråga.⁵⁵ Dels finns det givetvis mycket mer att säga om de arenor jag nämnt – de utgör dock politikens mest centrala spelplatser. Vad jag framlagt är alltså inte på långa vägar en färdig mall för studiet av aktörers preferenser. Schemat kan i bästa fall tjäna som en allmän skiss till uppläggning av empirisk analys i ämnet. Framför allt torde man i det enskilda fallet behöva bryta ner och (med hänsyn till sakfrågan) kanske också komplettera de submål jag upptagit på varje arena. Hur som helst räcker det nämnda schemat för att illustrera den problematik jag nu avslutningsvis ämnar gå in på, nämligen frågan om konflikt mellan olika mål.

Som vi har sett kan det många gånger hända att en aktörs olika preferenser svårligen låter sig förenas. Det är detta dilemma – "korstrycket" mellan skilda men samtidigt omhuldade mål – som ger politiken dess nerv och utövaren hans vända. I framställningen hittills har denna sak blivit illustrerad främst då det gäller submål inom en och samma arena. Dessa exempel skall här inte upprepas eller ökas på ytterligare; brytningen

mellan olika mål på en arena får anses tillräckligt åskådliggjord. I stället skall jag nu peka på en annan typ av konflikt, den mellan de övergripande arenamålen.⁵⁶

Den aktör som på en gång söker positionsframgång på samtliga aktuella arenor – vilket nog är vanligt – hamnar lätt i besvärliga avvägningsbekymmer. En mängd kollisioner kan då tänkas uppkomma. Låt oss dock nöja oss med några få belysande exempel härpå:

1. Partierna söker på valarenan maximera sin andel av väljarnas röster. I denna konkurrens har varje parti ett intresse av att markera sin egenart och profil gentemot andra partier. Angrepp mot eller avståndstagande från de andras ståndpunkter blir då ofta nödvändiga. Men samtidigt är man kanske på den parlamentariska arenan beroende av att kunna samverka med dessa sina motståndare. Ja, partiet har måhända där ingått en fast koalition med några andra partier. Att i en valrörelse plötsligt börja markera avstånd till dessa kan då vara riskabelt. Sådana tvära omkastningar undergräver lätt partiets trovärdighet i väljarnas ögon. Dessutom kan en dylik manöver försvåra ett önskat parlamentariskt samarbete efter valet.

2. Partiet har vidare, sade vi tidigare, ett intresse av att inför väljarna markera närhet till vissa strategiskt viktiga organisationer. Ett parti som (exempelvis) önskar uppvisa en löntagarprofil vill då gärna bli associerat med fackföreningsrörelsen. Det betyder att man också bör hålla en viss distans till näringslivets sammanslutningar. Men samtidigt befinner sig partiet i regeringsställning och har behov av goda relationer på implementeringsarenan – och där inte minst med näringslivets företrädare! Ett ensidigt motstånd från en mäktig klientgrupp kan ju allvarligt försvåra genomförandet av den policy partiet önskar föra. Att göra skarpa utfall inför väljarna kan straffa sig på implementeringsarenan. Å andra sidan kan ett allt för intimt samröre på det senare fältet ge "minuspoäng" i valarbetet. Detta problem är nu inte specifikt för "löntagarpartiets" umgänge med näringslivet. Det torde vara aktuellt för alla partier som dels vill bygga sådana mer profilerade koalitioner inför väljarna och dels önskar föra ett aktivt implementeringsarbete.^{56B}

3. Två organisationer är avtalsmässiga motparter. Motsättning och konflikt präglar deras umgänge i förhandlingssammanhangen. På den offentliga arenan ligger det emellertid då och då i bådas intresse att agera gemensamt – för att (exempelvis) få ökat samhällsstöd till sektorn eller

för att förhindra att statsmakterna vidtar åtgärder, som kan inskränka parternas egen aktionsradie. Det säger sig självt, att en fixering vid den förhandlingsmässiga motsättningen allvarligt kan försvåra ett för båda parter fruktbringande samarbete på den andra arenan.

Då olika arenamål kan komma att stå mot varandra, uppkommer frågan om det för aktörerna kan tänkas finnas en naturlig (rationell) prioriteringsordning mellan arenorna. Härom skulle kanske flera idéer kunna framläggas. Jag vill dock begränsa mig till en enda. Den rör partier.

Av de spelfält som nämndes är sannolikt för alla partier väljararenan den strategiskt mest känsliga. Det av två skäl: För det första är ju resultatet i valen så särskilt utslagsgivande i allmänt positionshänseende, eftersom det genast påverkar viktfordelningen på andra arenor – primärt på den parlamentariska samt indirekt också på implementeringsarenan. Inget kan så radikalt ändra partiernas inbördes styrkerelationer som en väggkänning i ett allmänt val. För det andra torde utfallet av olika spelinsatser här vara särskilt svårt att beräkna. Partistategerna har t. ex. närmare kontakt med (och bättre grepp om) den egna medlemmen – på den interna arenan – än med den mer anonyme väljaren. Den senare är därför mindre lätt att styra och manipulera. Vidare är, som tidigare nämnts, utbytet av olika koalitionsbildningar svårt att beräkna på väljararenan. Spelet om väljarnas röster framstår alltså som det från allmän positionssynpunkt mest utslagsgivande samtidigt som det vad beträffar insatsernas effekter präglas av en betydande osäkerhet. Man spelar högt och till en del i blindo. Det är därför rimligt att anta att partierna är minst benägna att utsätta sig för strategiska risker på denna arena.

Detta om brytningen mellan olika positionsmål. Kvar att belysa är den situation, där strategiska preferenser står mot sakorienterade. Det är den här konflikten, som faller ut vid tillämpning av vad vi inledningsvis kallade den dualistiska ansatsen. Denna kollisionlinje är den i mitt tycke mest spännande av alla.

Vi tänker oss två ytterligheter. I det ena fallet ligger aktörens hela betoning på den substantiella sidan. Ståndpunkten i olika frågor bestäms uteslutande med hänsyn till vad som kan anses rätt och riktigt utifrån aktörens ideologiska eller intresse-mässiga grundsats. Trohet mot "manifesten" är normen. För den skull är man beredd att

avstå alla positionsmässiga favörer. Hellre går man ut i "den politiska öknen" än man dagtingar med sin verkliga övertygelse. Vid denna ytterlighetspunkt finner vi inte bara utopister och svärmare utan också flera av politikens stora hjältar och martyrer.

Den motsatta hållningen intar den, som helt grundar sin politiska ståndpunkt på strategiska bedömningar. Den vi här möter är den fullfjädrade pragmatikern eller, som han också hallas, realpolitikern. Obesvärad av "dogmer" eller andra principiella hämningar söker denna aktör i varje beslutssituation enbart främja sina positionsintressen. Att öka sin makt framstår som mål i sig och är därtill det enda målet! Det är denne i sak helt obekymrade politiske entreprenör, som framställs som analytisk "riktkar!" av Downs m fl.⁵⁷

Det stora flertalet politiska aktörer lär befinna sig någonstans på skalan mellan dessa extrempunkter (vi kallar dem A- respektive B-punkten). En påfallande variation härvidlag kan dock tänkas förekomma såväl inom som mellan olika aktörskategorier. Likaså är det troligt att varje aktör för egen del förflyttar sig på skalan allt efter vilken typ av fråga det gäller. Låt oss börja med att spinna något på den sistnämnda tråden, den rörande variationen mellan olika politiska frågor.

Hur en aktör ställer sig i ett visst beslut är förstås dels beroende av hur denne i sak ser på ärendet och dels avhängigt av vederbörandes uppskattning av frågans strategiska vikt. Den faktiskt intagna ståndpunkten utgör – vad preferenssidan beträffar – en sammanvägning av dessa båda värderingsmoment.⁵⁸ Ser vi då till det substantiella inslaget i sammanhanget kan vi räkna med att olika frågor inte har samma betydelse för aktören härvidlag. Somt får hjärtat att klappa, annat framstår som mera likgiltigt. För det vi här talar om brukar man använda beteckningen centralitet: vissa ämnen har en mer central plats i aktörens värdestruktur än andra.⁵⁹ Det är vidare troligt att fluktuationen här kan knytas till det kända politiska dimensionsschemat, vilket utpekar ett flertal permanenta skiljelinjer i politiken.⁶⁰ Sålunda kan t ex ett fördelningspolitiskt ärende ha en högre centralitet för aktören I än för aktören II, medan det omvända gäller beträffande frågor, som hör till tillväxt/ekologidimensionen. Tanken är att man med stegrad centralitetsgrad kan förvänta en hårdare betoning av de sakorienterade aspekterna. Aktören närmar sig skalans A-punkt.

Vad avgör sedan frågornas strategiska känslighetsgrad? Vi begränsar oss här till partierna, då denna aktörskategori är mer enhetlig och därför

lättare att generalisera kring. Vi koncentrerar vidare intresset till två spelfält: väljar- och implementeringsarenan.

Från valstrategisk synpunkt är det önskvärt att kunna gynna så många som möjligt och (om det blir nödvändigt) missgynna blott några få. Det är sålunda av intresse att utröna hur kostnaderna och fördelarna av en viss politik rent allmänt fördelar sig inom befolkningen (valmanskåren). Dessa effekter kan i båda fallen antingen vara spridda över breda lager eller koncentrerade till vissa klart urskiljbara grupper.⁶¹ Den valstrategiskt mest riskabla kombinationen synes då vara den, där kostnaderna skall bäras av många medan nyttan därav endast tillfaller några få. Det motsatta läget, då kostnaderna är koncentrerade och fördelarna vitt utspridda, framstår i gengäld som den mest tack-samma aktionslinjen.

Ser vi till implementeringssidan blir bedömningen rimligtvis något annorlunda. Målsättningen här är ju att kunna genomdriva den politik som fastställts. Från verkställighetssynpunkt är det sannolikt svårast att hantera den typ av frågor, där kostnaderna är koncentrerade – i synnerhet om den grupp som skall betala "nota" är (eller tillfälligt kan bli) organiserad och därmed kan erbjuda ett samordnat motstånd. Den sammantaget mest problemfria politiken är den där både kostnader och fördelar är spridda över befolkningen (de rena försäkringsfrågorna).

En annan valstrategisk aspekt att ta hänsyn till att huruvida den kategori som mest påtagligt berörs (då en sådan kan urskiljas) är en angelägen stödgrupp för partiet eller ej. Ju mer beroende man är av gruppens röster desto mindre benägen lär man vara att missgynna densamma. Här kan alltså bedömningen bli olika från parti till parti.

Vad beträffar avvägningen mellan de strategiska och de substantiella ambitionerna, erbjuder den rimligtvis inga bekymmer i de fall, där centraliteten är hög och den positionsmässiga angelägenhetsgraden är låg – eller när det motsatta sambandet föreligger. Det stora beslutsdilemmat inträffar förstås, då frågan både har en hög centralitet och en stark strategisk laddning – i synnerhet om substans och strategi pekar mot diametralt olika ståndpunkter. Man kan i ett parti exempelvis ha ett starkt engagemang för reformer inom skattepolitiken. Man vill påtagligt ändra fördelningskurvan till förmån för de sämst ställda. Men sådant görs inte gratis. Andra måste då betala mera – även medelinkomsttagarna, bland vilka partiet har viktiga valstrategiska intressen att bevaka.

Vad göra? Den enkla, rationella lösningen är förstås att inta en ståndpunkt "på halva vägen" mellan dessa strävanden. Men då de divergerande målen båda är starkt omhuldade och angelägna, kan formuleringen av en dylik kompromiss bli en mycket smärtsam process. Risken är att man i en sådan situation drabbas av handlingsförlämnad och inte förmår fatta beslut.

Detta om skillnaderna mellan olika slags frågor. Som jag nämnde kan man också förvänta sig en viss variation såväl inom som mellan olika aktörstyper. Det är sålunda troligt att de så kallade breda medlemslagren inom partier och andra sammanslutningar är mer ensidigt substantiellt bundna än deras ledning.⁶²

På detta tema har, som bekant, de klassiska elitteoretikerna spunnit många, storstilade tankar (Ostrogorski, Michels, Mosca m fl).⁶³ Förklaringen tas – mer eller mindre entydigt – i den makt-hunger som ledarskapet föder; en ansats som vad beträffar det psykologiska elementet ligger påfallande nära Downs'. En minst lika enkel (och mindre konspiratorisk) uttydning av det förutsatta fenomenet är att se det som en följd av skiftande erfarenheter och insikter: Ledningens starkare betoning av positionsmässiga aspekter förklaras därav att den genom en närmast daglig kontakt med spelet på de skilda arenorna blir mer medveten om och känslig för de strategiska effekterna av olika ståndpunktstaganden.

Vad sedan gäller skillnaden mellan olika aktörstyper finns det skäl att hävda att partier är positionsmässigt mer utsatta än organisationer. De förra har inte bara – enligt den här gjorda inventeringen – fler centrala arenor att blicka över (4 mot 3 eller 2), utan det som organisationerna främst saknar är en motsvarighet till det för partierna mest äventyrliga spelfältet, nämligen väljararenan. Organisationer behöver aldrig genomgå det slags demokratiska generalprov, som ett allmänt val utgör.⁶⁴ Liksom partierna får de naturligtvis stå till svars inför sina medlemmar, men det hänför sig till den interna arenan. Detta gör att partiernas ståndpunkter normalt bör ligga närmare skalans B-pol än organisationernas; rent substantiella överväganden lär med andra ord lättare göra sig gällande för organisationernas del. Detta kan självfallet skapa problem i koalitionsomgångar mellan parter och organisationer.⁶⁵

För undvikande av missförstånd är det slutligen värt att påpeka, att man även inom organisationerna kan ha problem i avvägningen mellan de olika slags mål vi nu diskuterat. Låt mig som

exempel nämna följande: För att så effektivt som möjligt kunna utöva inflytande på den offentliga arenan är det av intresse för en sammanslutning att få rangen som "legitim" påtryckningsgrupp i de frågor, där den önskar agera. Man får då fungera som reguljär remissinstans samt ha representation i utredningar liksom inom vissa myndigheter. Men upphöjelsen har också ett pris. Från statsmakternas sida förväntar man sig att den som ges ett dylikt tillträde i gengäld visar ett vidare ansvar i sitt agerande. Det betyder att man till en del måste tona ner sin substantiella profil. En intresseorganisation kan då inte uppträda som blott en företrädare för den egna gruppen; mer av så kallade samhällsintressen måste tas med i bedömningarna.⁶⁶ Korporatismen har en baksida – också för organisationerna.

Noter

- 1 Barry Holmström: *Den offentliga sektorns gemensamma begrepp* (Uppsala: Statensvetenskapliga institutionen, 1976), s 9 samt Stefan Björklund: "Rollspel", *Historieforskning på nya vägar. Studier tillägnade Sten Carlsson 14.12.1977* (Lund: Studentlitteratur, 1977), s 43 ff.
- 2 Anthony Downs: *An Economic Theory of Democracy* (New York: Harper & Row, 1957), s 28.
- 3 Se följande uttalande av Schumpeter: "The social meaning or function of parliamentary activity is no doubt to turn out legislation and, in part, administrative measures. But in order to understand how democratic politics serve this social end, we must start from the competitive struggle for power and office and realize that the social function is fulfilled, as it were, incidentally – in the same sense as production is incidental to the making of profits." Joseph A Schumpeter: *Capitalism, Socialism and Democracy* (London: Allen & Urwin, 1950), s 282. Jämför William H Riker: *Theory of Politics Coalitions* (New Haven and London: Yale University Press, 1975) s 21.
- 4 Riker, s 28.
- 5 Abram de Swaan: *Coalition Theory and Cabinet Formation* (Amsterdam, London, New York: Elsvir Scientific Publishing Company, 1973), s 74. Se även Knut Midgaard: *Strategisk tenkning* (Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt, 1967), s 22 ff.
- 6 Gunnar Sjöblom: *Party Strategies in a Multiparty System* (Lund: Studentlitteratur, 1970), s 73.
- 7 Björn Molin: *Tjänstepensionsfrågan* (Göteborg: Akademiförlaget, 1965), s 141 ff.
- 8 Se De Swaan, s 71 ff.
- 9 Naturligtvis är också en tredje ståndpunkt möjlig: den att enbart se till substantiella preferenser. Analysen görs då, kan man säga, i den rationella diskursens anda eftersom varje argument uppfattas som uttryck för en övertygelse i sak. Andra bakomliggande syften efterfrågas icke. I s k innehållslig idéanalys är detta förhållningssätt det vanliga. Där emot har, mig veterligen, inte den nämnda ansatsen förts fram med förklarande anspråk. Förklaringar av politiska partiers handlande kräver en strategisk "va-

- riabel", därom förefaller man allmänt vara ense. Oenigheten gäller huruvida det dessutom skall medtas en substantiell.
- 10 För ett undantag härvidlag se Gunnar Sjöbloms recension av Isberg m fl i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1977, s 140 ff.
 - 11 Downs, s 27.
 - 12 Ibid, s 28.
 - 13 Ibid, s 21. Jämför Magnus Isberg, Anders Wettergren, Jan Wibbe och Björn Wittrock: *Partierna inför valjarna* (Stockholm: Allmänna förlaget, 1974) s 25 f.
 - 14 Downs, s 25 f.
 - 15 Mancur Olson: *The Logic of Collective Action* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1965) samt William H Riker & Peter C Ordeshook: *An Introduction to Positive Political Theory* (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1973, s 69 ff.
 - 16 Downs, s 26.
 - 17 Riker, s 28 ff.
 - 18 Ibid, s 30.
 - 19 Som argument för att enbart se till positions mål i sin undersökning av svensk valpropaganda, hänvisar Isberg m fl till Molins studie, vilken man anser visa att medtagande av innehållsliga preferenser inte nämnvärt ökar modellens förklaringsförmåga. De Swaans undersökning måste, genom dess högre teoretiska status och betydligt mer omfattande (och med hänsyn till teorin lämpliga) empiriska underlag anses ge en bättre grund för slutsatser härvidlag. Nämnas bör i sammanhanget, att Erik Damgaard företagit en testning påminnande om De Swaans, dock i betydligt mindre skala. Författaren undersöker koalitionsbildningarna i Danmark under 1900-talet fram till 1968. Han prövar först Rikers "size principle" och inför sedan restriktioner med hänsyn till partiernas plats på höger/vänsterskalan. Se dennes "The Parliamentary Basis of Coalition Formation", *Scandinavian Political Studies* 1969, s 30 ff.
 - 20 De Swaan, s 49 ff.
 - 21 Ibid, s 52 ff.
 - 22 Ibid, s 65 ff.
 - 23 Ibid, s 71 ff.
 - 24 Ibid, s 80 ff.
 - 25 Ibid, s 284 ff.
 - 26 Ibid, s 288.
 - 27 Samma oklarhet finns hos Damgaard, s 51 f.
 - 28 De Swaan, s 134.
 - 29 De Swaan har för sin del inte beaktat den konsekvensen. Han förutsätter nämligen, att det alltid blir fråga om spel med inslag av gemensamma intressen, då "policy preferences" styr skeendet. Ibid, s 74.
 - 29^B Isberg m fl, s 9 ff.
 - 30 Jämför Riker & Ordeshook, s 75 f samt Albert O Hirschman: *Sorti eller protest. En fråga om lojaliteter* (Uddevalla: Rabén & Sjögren, 1972), s 86 ff.
 - 31 Sjöblom 1970, s 76.
 - 32 Edmund Burke: *Thoughts on the Cause of the Present Discontents* (1770), citerad i De Swaan, s 133.
 - 33 Se ovan s. 163.
 - 34 Som ett exempel på sådan forskning kan jag nämna Leif Lewins Planhushållningsdebatten, där partiernas näringspolitiska mål inordnas under två motstående frihetsbegrepp – ett liberalt och ett socialistiskt. Leif Lewin: *Planhushållningsdebatten* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1967), s 13 ff och 29 f. Påpekas bör att författaren använder nämnda måldistinktion för att ordna argument och ståndpunkter i debatten, inte för att förklara aktörernas faktiska näringspolitiska handlande. Jämför not 9.
 - 35 Se exempelvis Lennart Berntsson: *Politiska partier och sociala klasser* (Lund: Cavefors, 1974), s 15 f.
 - 36 Molin, s 142 ff.
 - 37 Ibid, s 144.
 - 38 Gunnar Sjöblom: "Analys av partiernas beteende", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1965, s 365 ff samt Stig Hadenius: "Partiernas beslutsprocess och tjänstepensionsfrågan", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1965, s 343 ff. För en bild av dagsläget vad beträffar partierna och de sociala klasserna, se Olof Pettersson: *Väljarna och valet 1976* (SCB: Valundersökningar, rapport 2, 1977) s 13 f.
 - 39 För en nyttig inventering av de problem som möter den, som skall belägga tesen att partier företräder vissa sociala klasser, se Göran Hermerén: Hypotesforskning och redefinition, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1976, s 265 ff samt dennes "Partier, klasser och representationsbegrepp", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1977, s 36 ff.
 - 40 De tre första arenorna finner vi hos Sjöblom. Kompletteringen med ett fjärde centralt spelfält implementeringsarenan, är mitt eget förslag. Sjöblom 1970, s 78.
 - 41 Denna strävan framställs hos Sjöblom (ibid, s 183 ff) som huvudmålet på den interna arenan. Som framgår ser jag den som ett submål, underordnat det övergripande syftet att maximera det interna stödet för partiet.
 - 42 Ibid, s 184 ff.
 - 43 Ibid, s 206 ff.
 - 44 Isberg m fl s 164 f och 171. Med i beräkningen får också tas att vissa organisationer är mer centrala för sina medlemmar än andra. Anslutning till yrkeslivsorganisationer torde normalt ge starkare korporationsbindning än deltagande i fritidssammanslutningar. Tanken med att inför väljarna bli förknippad med en viss organisation är ju att medlemmarna förmodas följa sin sammanslutning också i valjarrollen. Måhända är emellertid bilden av medlemmarnas relationer till sina organisationer mer komplicerad än vad denna enkla "teori" förutsätter. Se exempelvis Pettersson, s 110 f.
 - 45 Sjöblom 1970, s 266 f, Isberg m fl, s 197 f. Se även Downs, s 142 ff.
 - 46 Av dessa skäl är det inte rimligt att uppställa önskan att nå regeringsmakten, som det högsta strategiska målet för partiet, vilket Molin gör (s 144). Även Isberg m fl synes mig vara allt för ensidigt upptagna av regeringsinnehavets positiva värden strategimässigt (s 4 f).
 - 47 Axel Hadenius: "Ämbetsverkens styrelser", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1978:1 s 19 ff.
 - 48 V O Key, Jr: *Politics, Parties and Pressure Groups* (New York: Thomas Y Crowell Company, 1948), s 179 och 203 f. Se även Gunnar Heckscher: *Staten och organisationerna* (Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag, 1951), s 174 ff och 258 ff.
 - 49 Nils Elvander: *Intresseorganisationerna i dagens Sverige* (Lund: CWK/Gleerup, 1969, s 21 ff. Se även Hiliding Johansson: *Folkrörelserna* (Örebro: Tiden, 1954), s 10 ff.

- ⁵⁰ Elvander, s 21 ff.
- ⁵¹ Key, Jr, s 178 f. Se även Lars Tobisson: *Framväxten av statsjästmännens förhandlingsrätt* (Nyköping: Rätt och samhälle 11, 1973), s 270.
- ⁵² Elvander, s 297 f.
- ⁵³ För några idéer rörande förhandlingsspel med tillämpning på svenska förhållanden, se Lennart Brantgärde: "Metoder för konfliktlösning på arbetsmarknaden", *Konfliktlösning på arbetsmarknaden*. Utgiven av Lennart Brantgärde, Nils Elvander, Folke Schmidt och Anders Victorin (Lund: CWK/Gleerup, 1974), s 9 ff.
- ⁵⁴ De Swaan ger för sin del följande definition (s 30): "A group of actors that have decided to coordinate their choices into a common strategy is called a coalition".
- ⁵⁵ Ett parti kan exempelvis också ha en "korporationsarena" (i syfte att nå dominans inom vissa organisationer) samt en arena för samarbete med broderpartier i andra länder. Den senare var på sin tid mycket viktig för kommunistiska partier. Vidare agerar förstås partierna på en mängd lokalpolitiska arenor (i kommuner och landsting).
- ⁵⁶ Det är kanske (för säkerhets skull) värt att påpeka att olika mål också kan harmoniera väl. Så är t ex intern sammanhållning till glädje även i arbetet på externa arenor: Om partiet uppträder splittrat framstår det sannolikt som mindre pålitligt i väljarnas ögon, vilket påverkar röstutfallet. Likaså lär ett sådant parti ha svårare att ingå koalitioner (på låt säga den parlamentariska arenan), då andra partier inte kan vara säkra på att de som förhandlat för partiets del är mäktiga att hålla sina överenskommelser. Sjöblom 1970, s 87.
- ^{56B} Annorlunda uttryckt kan detta problem (liksom flera andra här) ses som exempel på en konflikt mellan mål på kort och lång sikt.
- ⁵⁷ Denna dikotomi synes i stora drag sammanfalla med Paretos uppdelning av politikerna i facken "lejon" och "rävar" (härtill inspirerad av Machiavelli). Geriant Parry: *Politiska eliter* (Stockholm: Aldus, 1970), s 51 f.
- ⁵⁸ Härjämte gör aktören också en verklighetsbedömning i ärendet. Denna granskning rör förstås både den substantiella och den positionsmässiga sidan av saken.
- ⁵⁹ Philip E Converse: "The nature of belief systems in mass publics", *Ideology and Discontent*. Utgiven av David Apter (New York: International Yearbook of Political Research, 5, 1964), s 206 ff.
- ⁶⁰ Se härom i exempelvis Michael Lindén: *Political Dimensions and Relative Party Positions: A Factor Analytical Study of Swedish Attitude Data* (Uppsala: Department of Psychology, 1974).
- ⁶¹ Detta uppslag har jag hämtat från James Q Wilson: *Political Organizations* (New York: Basic Books, 1973), s 331 ff. Cost-benefit-schemat används av Wilson för att klassificera olika typer av regleringspolitik. I våra termer tillämpas alltså schemat på implementeringsarenan. Dock synes inte författarens gränsdragning härvidlag vara helt distinkt. För en intressant kritik av Wilson från marginalistisk synpunkt, se Sverker Gustavsson: *Types of Policy and Types of Politics* (opublicerad uppsats, 1975), s 10 ff.
- ⁶² Gunnar Sjöblom: *Om komparation av partistrategier i Norden. En selektiv problemkatalog* (Köpenhamn: Institut for samfundsfag, 1978), s 17.
- ⁶³ Parry, s 10 ff.
- ⁶⁴ Jörgen Westerståhl och Mårten Persson: *Demokrati och intresserepresentation. En principdiskussion* (Motala: Liber, 1975), s 20.
- ⁶⁵ Omvänt finns det skäl att anta att organisationer är mer beroende av framgång på den interna arenan än partier, då de förras slagkraft i så stor utsträckning följer av medlemsnumerären. Ett parti kan ha mycket få fasta medlemmar och ändå nå betydande resultat i valen etc. (Wilson, s 119). Detta förhållande torde ytterligare förstärka den i texten påtalade skillnaden i orientering mellan partier och organisationer.
- ⁶⁶ Elvander, s 298.

Politologisk egenart – også i "case"-studier?

AF HANS MOURITZEN

Afgrænsningen mellem politologi (statskundskab) og det "traditionelle" studium af politisk historie foretages normalt via den velkendte distinktion mellem en ideografisk og nomotetisk erkendeinteresse.¹ Der er tale om en målsætnings- eller ambitions-afgrænsning: den nomotetiske erkendeinteresse indebærer således et håb eller en ambition om at kaste lys over andet og mere end det umiddelbart studerede; sigtet med det enkelte "case"-studium er at yde et – mere eller mindre beskedent – bidrag til teorikumulationen i den samlede forskningsproces. Denne fremadrettede karakter gør imidlertid dette afgrænsningskriterium uanvendeligt til besvarelse af følgende spørgsmål: *hvilken erkendelse tilfører en apriori ekspliciteret begrebsramme (fra den ene eller anden af de mange eksisterende politologiske analyseretninger eller "approaches") det enkelte "case"-studium, givet politikens nuværende stade?* "Case"-studium forstås her som en studie med singulært eksplanandum, dvs i tid og rum afgrænset. Vi befinder os således på historikerens "hjemme-bane", og politologen er derfor argumentmæssigt stillet i den vanskeligst tænkelige udgangsposition, når han skal argumentere for en erkendemæssig egenart vis-à-vis historikeren (her defineret som analysand, der *ikke* benytter sig af en apriori ekspliciteret begrebsramme) – Det stillede spørgsmål bør være interessant af mindst to grunde:

1) en rent "ydre": Case-studier er den "arena", på hvilken politologien skal markedsføre sin evt. erkendemæssige egenart vis-à-vis studiet af politisk historie overfor omverden.² Det kan ikke forventes eller forlanges, at denne omverden skal kunne værdsætte langsigtede ambitioner vedr. kumulationen i den samlede forskningsproces; af være "udadtil" må derimod være faktiske erkendeprestationer vedr. i tid og rum afgrænsede fænomener, m a o case-studier som her defineret.

2) det er de facto sådan, at en meget stor del af den forskning, der idag bedrives under etiketten "politologi" (eller "statskundskab"), nok benytter sig af en apriori ekspliciteret begrebsramme, men savner nomotetiske ambitioner.³ For denne type forskning kan egenartsspørgsmålet vis-à-vis det "traditionelle" studium af politisk historie næppe formuleres anderledes end ovenfor.

Det er tesen for denne fremstilling, at politologens argumentarsenal i det anførte spørgsmål afhænger af hans erkendelsesteoretiske sandhedsteori, hans syn på begrebsapparaters erkendelsesteoretiske status; mere specifikt om han har, hvad jeg vil kalde et "kombinationssynspunkt" eller et "autonomisynspunkt".

Ved det første forstås – kort fortalt – den opfattelse, at vi i konkrete forklaringer principielt kan kombinere forklaringsfaktorer fra forskellige 'analyseniveauer' (jfr næste afsnit); udsagn vedr de forskellige faktorer forklaringskraft kan aderes, lægges i forlængelse af hinanden i vidensakkumulerende øjemed. – Ifølge autonomisynspunktet er en sådan addition derimod ikke meningsfuld. Forskellige begrebsrammer fortæller hver især "hele historien", har hver deres specifikke beskrivelse af eksplanandum (og dermed også forslag til eksplanans); m a o hver deres selvtilstrækkelige (autonome) aspektbetragtning vedr det "samme" fænomen. De forskellige forklaringer udelukker ikke hinanden; men de kan siges at overflødiggøre hinanden.

De to opfattelser søges – relativt skitsepræget – forbundet med forskellige sandhedsteoretiske opfattelser, forskellige opfattelser af forholdet sprog/virkelighed, og en række empiriske forskningseksempler bruges til at illustrere forholdet mellem opfattelserne.⁴

Regeringskrise 1922

Den 9. oktober 1922 bragtes en næsten månedlang regeringskrise i Danmark til ophør med omdannelse af den siddende regering Neergaard på tre punkter (forsvars-, udenrigs- og handelsministerposten). Krisen, der frem til 4. oktober var en intern krise i regeringspartiet Venstre og først i den resterende del af perioden var en egentlig parlamentarisk krise, er blevet analyseret af Knud Larsen (1974); der er dels tale om en klarlægning af dens forløb, dels en opstilling af tre forklaringsmodeller på forskellige analyseniveauer til tolkning af det. Ifølge den første antager man,

”... at politik præges af personer, og at enten disses personlige habitus eller deres roller i det politiske system gør dem til politikens drivkræfter...” (s 614)

Krisen betragtes som udsprunget af personstridigheder i regeringen og i Venstres og Det konservative Folkepartis folketingsgrupper, hvor personerne anskues som repræsentanter for forskellige politiske standpunkter og retninger (herunder organisationsinteresser). Fremtrædende politikeres personlige egenskaber såsom lederevner, saglighed, humor eller mangel herpå fungerer også som forklaringsfaktorer.

Model nr 2 beskrives af forfatteren således:

”Krisen lader sig også anskue under en strategisk synsvinkel. Såfremt man med Gunnar Sjöblom antager, at strategi er ”an actor’s extensive and comprehensive planning of the use of available means with the object of attaining certain goals attempted in competition with others”,⁵ så kan man med dette udgangspunkt antage, at et parti har fire strategiske mål:⁶ programvirkeliggørelse, stemmemaximering, maximering af parlamentarisk indflydelse og partisammenhold.” (s 623).

Det er som ses *partiet*, der i dette regi fungerer som analyseenhed; de to involverede partiers adfærd under krisen anskues som led i deres forsøg på at realisere sine respektive strategiske målsætninger. Faktoren ”partisammenhold” giver således nok anledning til at behandle intern splittelse i partierne, men vel at mærke anskuet som et problem for partierne som helhed, i praksis partiledelserne.

Knud Larsen siger om konsekvenserne af modellens anvendelse i den konkrete sammenhæng:

”Med anvendelse af disse analytiske og abstrakte termer kan regeringskrisen anskues som en målkonflikt, dels internt i partierne, dels i forholdet mellem partierne. Væsentlig for hele den betragtningsmåde er det, at de konkrete ”sager”, der indgik i krisen – banksagen og importreguleringen – herved bliver anskuet som red-

skaber i det strategiske kapløb mellem partierne. De anvendes til at fremtvinge ændringer i de strategiske vilkår, og deres indhold ændrede sig i takt med den strategiske udvikling” (s 625).

Disse indholdsændringer forklares bedre ved anvendelse af denne model end ved den første.

Den sidste af de tre betragtningsmåder karakteriseres af Knud Larsen på følgende måde:

”Endelig kan man bevæge sig endnu et trin op ... og søge krisen forklaret på baggrund af det, man med et vagt udtryk kunne kalde den almindelige politiske situation, således som denne forelå forud for og omkring krisetidspunktet.” (s 625)

Tidligere eftergivenhed fra Det konservative Folkeparti på en række punkter skulle nu kompenseres på det erhvervspolitiske område; endvidere tales der om ”en voksende fornemmelse af, at hverken det borgerlige samarbejde eller det radikal-socialdemokratiske samarbejde behøvede at være varige blokdannelser” (s 628). Fortolkningen af forløbet sammenfattes på følgende måde:

”Sommeren 1922 var således anskuet en opbrudsperiode i dansk politik, og regeringskrisen var i fortættet form et opgør i Venstre mellem liberalisme og moderate samarbejdsbestrebelse; i det opgør greb DkF ind for at bevare det bestående og undgå det uprøvede. Balancen opretholdtes, men den var ikke mindre vakkende end forud for krisen.” (s 629)

Det interessante fra min synsvinkel er nu, hvordan de tre tolkningsmodeller forholder sig til hinanden samt det hermed forbundne spørgsmål om, hvilken erkendelsesteoretisk status, de tillægges. Umiddelbart kunne man forestille sig, at det var muligt i en konkret forklaring at starte på det ”øverste” niveau med den almindelige politiske situation; de forhold, som det ikke lykkes at forklare på dette analyseniveau, kunne man så søge forklaret ved inddragelse af faktorer fra det strategiske niveau, og evt tilbageblevne uforklarlige momenter i hændelsesforløbet kunne så søges forståeligt ved henvisning til forhold på personniveauet.

Knud Larsen afviser imidlertid en sådan ”kombinerende” eller om man vil ”supplerende” fremgangsmåde.⁷ Forklaringerne udgør hver især tilstrækkelige, men ikke nødvendige betingelser for, at sjælen kan finde hvile (Knud Larsens psykologiske kriterium for gode forklaringer). Hvordan ”vælger” vi så mellem de forskellige tilstrækkelige forklaringer? Der angives – bevidst – ikke noget valgkriterium, ligesom muligheden holdes

åben for andre "tilstrækkelige" forklaringsmodeller. Forklaringerne betragtes ikke som modstridende, men heller ikke som indbyrdes sammenhængende; de er, hvad forfatteren i sin disputats (422 Larsen (1976)) betegnes som "komplementære" ("autonomisynspunktet" jvf indledningen). Modstykket til dette synspunkt, som blev antydet ovenfor, vil i det følgende blive betegnet som et "kombinations"- eller "additions-synspunkt" (jvf indledningen).

Kombinationsopfattelsen

Den opfattelse, at faktorer fra forskellige analyseniveauer principielt kan kombineres i konkrete forklaringer, udmøntes hos nogle i en forskningsstrategi uden apriori-teoretiske forudsætninger, m a o uden en forhånds-"bias" til fordel for det ene eller andet analyseniveau. Hos andre finder vi en næsten webersk idealtipestrategi, der består i, at man af simpelhedsgrunde starter sin analyse på det niveau, der omfatter færrest potentielle forklaringsfaktorer og dernæst – hvis eksplanandum afviger fra, hvad man skulle forvente på basis af den simple forklaringsmodel – supplerer med faktorer fra andre analyseniveauer.

Arnold Wolfers (1962) kan betragtes som eksponent for idealtipestrategien: den såkaldte statsaktørbetragtning udgør det simple udgangspunkt for en analyse; evt afvigelser fra, hvad man skulle forvente på basis af en forudsætning om "almindelig" statsadfærd kan så forklares ved henvisning til særtræk ved de ". . . human beings upon whose psychological reactions the behavior credited to states ultimately rests" (s 9); jo mindre ydre tvang ("external compulsion") staten udsættes for, desto mere uforudsigelig bliver dens adfærd, medmindre vi klatrer ned på beslutningstagerniveau og henter supplerende forklaringsfaktorer.

Hos Kaplan (1961) finder vi den samme niveaopfattelse og forskningsstrategi, omend den faktiske niveaudeling er en anden. – Også i Marxinspireret samfundsforskning kan strategien konstateres: udgangspunkt i simple "væsenkategorier" og dernæst om fornødent tilføjelse af situationsspecifikke faktorer for at kunne forklare "overfladefænomenerne".

John W Spanier (1972) kan også hævdes at repræsentere et kombinationssynspunkt; der synes ikke at være noget til hinder for, at faktorer fra forskellige analyseniveauer kan kombineres i konkrete forklaringer, omend det i de fleste tilfælde er sådan, at empirien éntydigt peger på et bestemt niveau (ved forklaringen af USA's inddæmn-

ingspolitik efter 2 verdenskrig et såkaldt "stats-systemniveau", ved forklaringen af Englands "appeasement"-politik overfor Tyskland i '30-erne nationalstatsniveauet (betoning af interne faktorer, specielt frygten i den offentlige opinion for en ny krigs rædsler). For kombinationstolkningen af Spanier taler det faktum, at han i nogen grad synes at tage systemniveauet med, når han "går ned" på nationalstatsniveau, ligesom begge de nævnte niveauer tilsyneladende er indbygget i beslutningstagerniveauet (hvor hovedvægten ellers ligger på den institutionelle struktur i udformningen af udenrigspolitikken samt beslutningstagernes evt fejlperceptioner) – Modsat Wolfers og Kaplan er der *ikke* hos Spanier tale om nogen metodologisk (forskningsstrategisk) eller substantiel forkærlighed for det ene eller andet forklaringsniveau; han arbejder øjensynlig uden nogen aprioriteoretisk. "bias".

Når Spanier s 8 siger, at "we may all be correct – from our respective levels of analysis", kan det – hvis min kombinationstolkning er rigtig – ikke være møntet på én og samme forklaringsituation, men må gælde mere generelt: ét niveau kan være anvendeligt i én situation, et andet i en anden. Ifølge kombinationsopfattelsen svarer der til et eksplanandum – idealt set, fra den alvidendes synsvinkel – ét og kun ét sæt af forklaringsfaktorer – koncentreret på ét eksplanansniveau eller spredt ud over flere. Noget andet er så, at forskellige niveauer kan have forskellige funktioner i én og samme situation; i tilfældet med Englands "appeasement"-politik tillægges systemniveauet (magtbalancebetragtningen) en præskriptiv, normativ funktion: det angiver, hvad Chamberlain *burde* have gjort, hvis en krig skulle være undgået (nemlig sat hårdt mod hårdt på et tidligere tidspunkt). Hvad forklaringsfunktionen angår, er systemniveauet imidlertid ikke nogen konkurrent til nationalstatsniveauet – og følgelig rokkes der ikke ved kombinationstolkningen af Spanier.

Kombinationsopfattelsens erkendelsesteoretiske grundlag

Til grund for et kombinationssynspunkt som her beskrevet bør der ligge en såkaldt "realistisk" erkendelsesteoretisk opfattelse; m a o en antagelse om, at der uafhængig af vort sprog, vort begrepsapparat, vor "model" eksisterer en i sig selv hvilende virkelighed, vor "empiri". Til hvert "niveau" i analysesproget svarer der et bestemt udsnit af virkeligheden; er det så sådan, at faktorer inden for *forskellige* udsnit af virkeligheden hver

især kausalt har bidraget til eksistensen af det fænomen, vi vil forklare, da må vi i vor forklaring også inddrage de til de relevante udsnit svarende analyseniveauer; man kan kombinere forskellige niveauer i én og samme forklaring.

Konstituerende for et bestemt udsagns sandhedsværdi er ikke dets større eller mindre overensstemmelse med andre udsagn (en koherens-teori) heller ikke et psykologisk eller sociologisk sandhedskriterium,⁸ men derimod spørgsmålet, om der er overensstemmelse mellem, hvad det udsiger om virkeligheden og virkeligheden (korrespondensteorien for sandhed). Da der kun er én virkelighed, er der ifølge korrespondensteorien kun ét sæt af sande udsagn om den. – På et ”praktisk”, epistemisk⁹ plan er der imidlertid intet til hinder for, at supplementsteoretikeren kan tage de øvrige sandhedsteorier til hjælp.

Til sidst skal påpeges, at der ikke er noget logisk til hinder for, at kombinationsteoretikeren kan have en autonomiopfattelse, når det gælder et teorigenererende regi; men vi i konkrete forklaringer med udbytte kan kombinere forklaringsfaktorer fra forskellige perspektiver, kan det være forskningsstrategisk hensigtsmæssigt – når vi arbejder teorigenererende – at søge at rendyrke fundamentale perspektiver hver for sig (jfr ”ideal-type-metoden” ovenfor)¹⁰ – Men i denne fremstilling drejer det sig om forklaringer.¹¹

En eller flere Cubakriser?

I G T Allison's studie af Cubakrisen (1971) opereres der med tre forskellige begrebsapparater eller referencerammer: en ”unitary-purposive” model, en organisationsteoretisk model og en ”bureaucratic politics”-model. Mens USA og Sovjet i den første betragtes som rationelt handlende, monolitiske entiteter, foretager vi i de to sidstnævnte modeller en detaljeret analyse af beslutningernes tilblivelsesproces: i den ene som et samspil mellem organisationer i bureaukratiet, i den anden mellem enkeltpersoner. – Ligesom ved de øvrige illustrationseksempler skal vi ikke primært interessere os for det substantielle i niveauopdelingen, men derimod for forfatterens opfattelse af niveauernes (modellernes) erkendelsesteoretiske status – og dermed også forholdet mellem dem:

”Conceptual models not only fix the mesh of the nets that the analyst drags through the material in order to explain a particular action; they also direct him to cast his nets in select ponds, at certain depths, in order to catch the fish he is after.” (s 4)

Erkendelse opfattes på næsten kantiansk manér som en aktiv arbejds- eller skabelsesproces – modsat de britiske empiristers opfattelse af erkendelse som en mere passiv systematisering af ”givne” sandesdata, der kan genfindes hos mange politologer med en kombinationsopfattelse. – Ikke alene er det Allison's opfattelse, at forskellige sæt erkendelinser retter vor opmærksomhed¹² mod forskellige problemstillinger, får os til at stille forskellige spørgsmål; vi får også i mange tilfælde substantielt forskellige svar på – tilsyneladende – samme spørgsmål.

Følgelig bliver det for Allison naivt at tale om ”what really happened” (s VIII) uafhængig af den benyttede begrebsramme; i forsættelse af Kant-parallellen kan vi sige, at ”das Ding an sich” kun bliver ”Ding für uns”,¹³ når den anskues gennem det ene eller andet kategorisæt. Heraf følger også, at udsagn udsprunget af forskellige modeller ikke bliver adderbare;¹⁴ modellerne kommer til at fremstå som ikke-kombinerbare alternativer for analysanden med hver deres iboende fordele og ulemper:

”Each framework is, in effect, a ”conceptual lens”. By comparing and contrasting the three frameworks, we see what each magnifies, highlights, and reveals as well as what each blurs or neglects.” (s V)

Vi kan ikke addere det bedste fra hver i en art ”supermodel”.

Finanslovsafstemning 1929

Den næste illustration er – som introduktions-eksemplet – hentet fra 1920'ernes danske indenrigspolitik: forholdet mellem Erik Rasmussens og Poul Jensens ”skitser” til fortolkning af finanslovsafstemningen den 21.3.1929.¹⁵ Erik Rasmussen fortolker den konservative beslutning om at undlade at stemme som enten en irrationel trødsreaktion mod den siddende Venstre-regering eller – anskuet i et længere tidsperspektiv – et forsøg på at løsgøre sig fra afhængigheden af Venstre (under anvendelse af Gunnar Sjöbloms partistrategiske analyseskema). Begge disse fortolkninger hviler på den forudsætning, at den konservative folketingsgruppe qua gruppe – i praksis gruppeformanden Christmas Møller – forventede, at Socialdemokratiet og Det radikale Venstre ville udnytte situationen til at få bragt regeringen i mindretal, at regeringen ville drage konsekvensen heraf og udskrive nyvalg og endelig, at Det konservative Folkeparti ved et sådant sandsynligvis ville lide smertelige tab.

I historikeren Poul Jensens tolkning er det ikke folketingsgruppen, der er analyseenhed, men derimod dens enkelte medlemmer. De fleste af disse havde ikke de ovenfor anførte forventninger – i hvert fald ikke alle tre; i lys af denne – som det skulle vise sig – inadækvate informationsbasis kan stemmeafgivningen gøres rationelt forståelig,¹⁶ uden at det bliver nødvendigt som Erik Rasmussen at operere med et langsigtet strategisk autonomimål i forhold til Venstre.

Man kan være enig med Erik Rasmussen i, at de to tolkninger giver substantielt forskellige forklaringer, men må samtidig til en vis grad give Poul Jensen ret, når han siger, at dette skyldes, at der stilles forskellige spørgsmål. Vi må bare spørge: I hvilken forstand "forskellige"? Der er tale om forskellige spørgsmål, forskellige eksplananda, for så vidt som vi i det ene tilfælde spørger om baggrunden for partiets, gruppens strategiske beslutning om at undlade at stemme, i det andet om de enkelte gruppemedlemmers individuelle motivationsbaggrund. – Der er *ikke* tale om forskellige spørgsmål, for så vidt som folketingsgruppen og dens medlemmer ikke er to forskellige, sideordnede udsnit af virkeligheden, men er knyttet til "det samme", den samme egenskabsløse, underliggende "Ding an sich": medlemmerne er jo netop medlemmer af gruppen. – Tolkningerne kan på basis heraf hævdes at være ikke-adderbare ("autonome"): når spørgsmålene ikke henvender sig til sideordnede udsnit af virkeligheden, kan svarene på dem ikke adderes i vidensakkumulerende øjemed. Man kan betragte gruppen som aktør, man kan også lade være; men man kan ikke gøre begge dele og dernæst addere resultaterne.

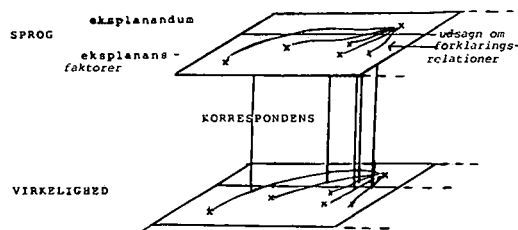
Additionsteoretikeren vil – med sin noget mere bastante virkelighedsopfattelse – kunna argumentere på følgende måde: når der tales om "gruppen" eller "partiet" i Rasmussens tolkning, menes i praksis gruppeformanden Christmas Møller. Kildematerialet til belysning af dennes motivationsbaggrund kan betragtes som sideordnet i forhold til materialet, der er relevant for gruppens øvrige medlemmer; de to tolkninger udsagn bliver følgelig adderbare. Vægtningen ved denne addition bliver så et modelafhængigt, empirisk anliggende med følgende to yderpunkter:

- 1) Christmas Møller som den forudseende general, der skridt for skridt styrer sine tropper frem mod den af ham ønskede afgørelse d 21/3 og 2) gruppen som et konglomerat, en amorf sum af enkeltmedlemmer. I det sidste tilfælde bliver det

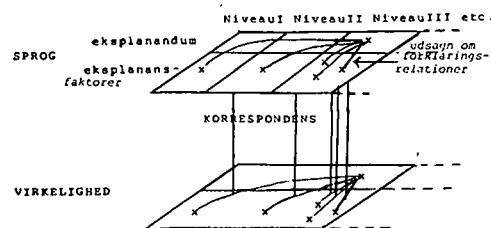
legitimt at vægte medlemmernes motivationsbaggrund ens; i det første kan vi koncentrere os om Christmas Møllers strategi, når vi skal forklare gruppens beslutning, uanset om et "menigt" flertal har lagt noget andet i den. Ligger sandheden et sted midt imellem, foretager vi naturligvis en dertil svarende kildevægtning og kombination af hhv "konglomeratsmodellen" og den partistrategiske model.

Autonomisynpunktets erkendelsesteoretiske grundlag

Fundamentet i de to behandlede erkendelsesteoretiske opfattelser kan illustreres ved følgende grove skematiske illustrationer; for fuldstændighedens skyld er også medtaget en skitse til illustration af en fremgangsmåde, der ikke filtrerer sit emne gennem et på forhånd ekspliciteret begrebsapparat, m a o i sine forklaringer inddrager de forklaringsfaktorer, der synes relevante ud fra kildematerialet uden overvejelse af, fra hvilke "analyse-niveauer", de måtte stamme (det "traditionelle" studium af politisk historie, som her defineret):

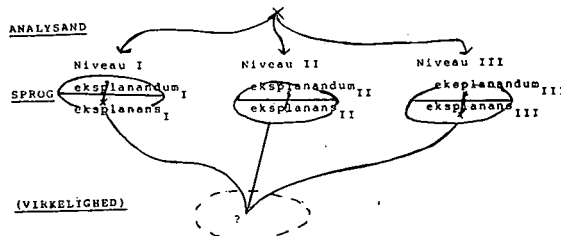

Politologi bedrevet ud fra et additionssynpunkt kan illustreres på følgende måde:

Man opererer her (jvf s 181) med en virkelighed og et sprog, der er "skåret ud" i korresponderende, sideordnede udsnit ("niveauer"); analysanden kan i en konkret forklaring principielt kombinere faktorer fra de niveauer, han måtte ønske,

omend det ofte vil være sådan, at det specifikke begrepsapparat, han arbejder med, har en – i hvert fald apriori – forkærlighed for et bestemt eksplanansniveau. – En autonomiopfattelse kan illustreres på følgende vis:

I en konkret forklaring kan vi ikke kombinere eksplanansfaktorer fra forskellige analyseniveauer eller "modeller", og det er et spørgsmål, om vi kan sige, at modellerne giver os forskellige svar på *samme* spørgsmål eller forskellige svar på forskellige spørgsmål; m a o om vi har samme eksplanandum i alle tilfælde. Er det den samme Cubakrise, den samme regeringskrise 1922 og den samme finanslovsafstemning 1929, vi søger at forstå?

Det modelneutrale, subjektløse spørgsmål "Hvorfor blev der i oktober 1962 iværksat flådeblokade omkring Cuba?" vil få substantielt forskellige svar afhængig af, hvilken forklaringsmodel, vi benytter; angiver vi derimod vort spørgsmål og dermed eksplanandum mere præcist, vil vi se, at der bliver tale om forskellige svar på *forskellige* spørgsmål (Hvorfor besluttede USA at iværksætte flådeblokade, hvorfor blev en flådeblokade "outcome" af samspillet mellem organisationer i det amerikanske bureaukrati, og hvorfor blev en flådeblokade "resultant" af samspillet mellem en række enkeltpersoner i regering og bureaukrati?)¹⁷ – Det vil huskes fra diskussionen i forbindelse med de to tolkninger af finanslovsafstemningen 1929, at det også her var vanskeligt at formulere et "neutralt" eksplanandum; da spørgsmålene ligesom i Cubakriseseleksemplet næppe kunne siges at angå sideordnede udsnit af virkeligheden (de handler om "det samme"), blev det problematisk at tale om en finanslovsafstemning eo ipso, "wie es eigentlich gewesen".¹⁸ – En ganske tilsvarende argumentation vil kunne føres for forholdet mellem Knud Larsens tre tolkninger af regeringskrisen 1922.

Hvilken eller hvilke sandhedsteorier harmonerer med en autonomiopfattelse som her diskuteret?

Det må være væsentligt at sikre hver enkelt begrepsrammes indre koherens og konsistens (en koherensteori), og et sociologisk eller psykologisk sandhedskriterium bør også være nærliggende (jvf Knud Larsen (1974) s 6): sjælen kan finde hvile i én eller flere aspektbetragtninger vedrørende det "samme" fænomen, men ikke i sammenrodninger af dem.

Både hos Allison og Knud Larsen betones de forskellige modellers iboende fordele og ulemper; afgørende for autonomiopfattelsen er det, at vi ikke kan tage de "stærke" sider fra hver model og skabe en art "supermodel"; vi må tage hver model på dens egne præmisser, med dens indbyggede stærke og svage sider.

Knud Larsen tager Popper til indtægt for sin opfattelse (1974, note 202, s 631); jeg synes ikke, det er rimeligt. Ganske vist kan man betragte Popper's "searchlight"-teori¹⁹ som en støtte til autonomiopfattelsens betoning af modellernes, begrepsapparaternes betydning for vor erkendelse; men det er samtidig Popper's opfattelse, at afprøvningen af, hvorvidt de modelskabte udsagn korresponderer eller ikke korresponderer med virkeligheden, bør kunne ske uafhængig af deres oprindelse, m a o uafhængig af modellerne, begrepsrammerne (jfr hans opgør med "the myth of the framework")²⁰ Den i dette ideal indbyggede realistiske erkendelsesteori med den tilhørende korrespondensteori strider mod en autonomiopfattelse som ovenfor beskrevet.

I det af Knud Larsen anførte Poppercitat påpeges, at flere fortolkninger ofte kan være i overensstemmelse med en bestemt "empiri"; heri ligger der – såvidt jeg kan se – blot, at Popper *epistemisk* er relativist eller skepticist, m a o at det i praksis kan være svært at pege på én bestemt fortolkning som den rigtige (samt at der kan tænkes mange andre tolkninger, der ikke kan falsificeres af det forhåndenværende materiale).²¹ Det hindrer imidlertid ikke, at man – som Popper – på et ontisk plan kan anse, at én og kun én tolkning er rigtig. Dette strider mod en autonomiopfattelse som den af Knud Larsen præsenterede, *medmindre* den da skal forstås sådan, at vi med tiden – hvis vi skulle komme i besiddelse af et bedre datagrundlag – vil blive i stand til at eliminere én eller flere af de opstillede fortolkninger, m a o at autonomien eller "komplementariteten" er noget midlertidigt. Men det synes ikke at være tilfældet.

Autonomiopfattelsen synes nemmere forenelig med en eller anden form for idealistisk (modsat

”realistisk”) og/eller relativistisk erkendelsesteoretisk grundholdning (jfr de sandhedsteorier, der blev nævnt ovenfor).²²

Ishockey på to niveauer: tilfældet J D Singer

Når Sveriges Radio kommenterer ishockeykampe, har man som regel udover kommentatoren i radioboxen oppe under ishallens tag en kommentator anbragt i ”rinkhøj”, m a o i højde med selve spillet. Hans opgave er at interviewe holdkaptajner og spillere i udskiftningsboxen eller udvisningsboxen under spillets gang, så lytteren får indtryk af spilleres og lederes umiddelbare opfattelse af spillet, dets forhold til på forhånd lagte taktiske dispositioner, deres spontane ophidselse over modstandere og dommere, kort sagt ”actor’s point of view”. Herudover kan han på nærmeste hold iagttage specielle detaljer i spillet samt evt slagsmål. Hovedkommentatoren har til opgave at formidle et helhedsbillede af spillet, dets mønstre og strukturer, herunder holdenes respektive spillestil og effektivitet. Efter hver spilleperiode sammenfatter han periodens spil og forsøger på basis af trenden i det at forudsige, hvad der vil ske i den følgende periode; endvidere giver han lytterne oplysninger om holdenes tidligere resultater samt andet nyttigt baggrundstof.

Denne arbejdsdeling svarer ganske til J D Singers niveaukonception for studiet af international politik (1961). Der skelnes mellem ”systemniveau” og et ”subsystemisk” analyseniveau (statsniveau). International politiks ”udfarende kraft” ligger ifølge Singer på statsniveau; dette niveau bliver derfor anvendeligt i forklaringsøjemed, medens systemniveauet hovedsagelig bliver en art ”konsekvensniveau”, et niveau, hvor effekterne af staternes handlinger aflejrer sig. Som for hovedkommentatoren i radioboxen bliver det for analysanden på dette analyseniveau muligt at foretage mønsterbeskrivelser, afdække en evt udviklingstrend i mønstrene og på basis heraf foretage forsigtige fremskrivninger; egentlige forklaringer af begivenheder i international politik bliver det derimod vanskeligt at etablere. Kun i ”rinkhøj” vil det være muligt at få blik for de involverede parters ”view of the situation” samt en række ”tilfældige” mikrofaktorer, der i det enkelte tilfælde kan besidde en betydelig forklaringskraft.

Singer er umiddelbart vanskelig at placere i forhold til additions/autonomi-distinktionen. Ved første øjekast kunne det synes rimeligt at klassificere hans opfattelse som autonomistisk, idet

han eksplicit tilkendegiver, at en addition af udsagn på de to niveauer ikke er mulig i videnskakkumulerende øjemed. Singer gør brug af følgende konstruerede eksempel: på systemniveau kan vi sige, at en diffus magtfordeling i det internationale system er korreleret med høj grad af stabilitet; det ”tilsvarende” (mit udtryk) udsagn på statsniveau udsiger, at når en stat har vanskeligt ved at klassificere andre stater som ven eller fjende, vil den have en tendens til at føre en ret moderat udenrigspolitik. Om forholdet mellem de to udsagn siger Singer:

”Representing different levels of analysis and couched in different frames of reference, they would defy theoretical integration; one may well be a corollary of the other, but they are not immediately combinable. A prior translation from one level to another must take place”. (s 91)

Singer’s autonomiopfattelse er imidlertid kun ”praktisk”, ikke principiel. Den er baseret på den forudsætning, at statsniveauet er det eneste signifikante eksplanansniveau i international politik; af denne følger, at der ganske simpelt ikke er andre forklaringsniveauer at supplere med. Kun ét sted i artiklen kan der konstateres en afvigelse fra denne holdning: Kaplan roses i note 22 s 90 for at være en af de få, der med held har forsøgt at integrere de to niveauer, at kombinere dem i konkrete forklaringer. Denne afvigelse viser med al ønskelig tydelighed, at Singer principielt har en kombinationsopfattelse; *givet* at systemfaktorer tillægges selvstændig forklaringskraft (som det er tilfældet hos Kaplan), er det tilladt at lade dem supplere statsniveaufaktorer.

Politologisk egenart – også i ”case”-studier?

Det definerende kendetegn ved politologi vis-à-vis studiet af politisk historie er i denne fremstilling, at politologen filtrerer sit ernne gennem en på forhånd ekspliciteret begrebsramme, m a o i mere eller mindre streng forstand apriori fastlåser sin undersøgelse til et eller flere ”analyse-niveauer”. Spørger vi nu, hvilken erkendemæssig funktion apriori-ekspliciteringen skal tjene, da vil der som oftest henvises til, at den er en nødvendig betingelse for realisering af det nomotetiske ideal; den samlede forskningsindsats kan kun koordineres og blive kumulativ, hvis der i forskellige ”case”-studier bruges det samme begrebsapparat eller apparater, der er eksplicit relateret til hinanden.

Præciserer vi nu vort spørgsmål til at gælde,

hvilken erkendemæssig funktion det eksplicite-rede begrebsapparat tjener i det *enkelte* "case"-studium, da vil svaret blive betydeligt vanskeligere at give. Havde vi i overensstemmelse med det nomotetiske ideal etableret et sæt af blot nogenlunde velbegrundede generelle sammenhænge, kunne der herfra deduceres sandsynlige konsekvenser for hvert enkelt "case"; betydningen af et fælles begrebsapparat ville i så fald være åbenlys – også for det enkelte "case". Men det har vi ikke. Som det ofte er blevet beklaget, kan fagets nomotetiske ambition næppe siges at være udmundet i etablering af sammenhænge, der går ud over 1) det tautologiske, 2) det truistiske, 3) det umiddelbart rationalitetsbaserede,²³ 4) det højst tvivlsomme eller 5) sammenhænge, der er begrænsede i tid og/eller rum. Der er ikke noget logisk til hinder for, at man fremover skulle få held til at etablere sammenhænge, der ikke falder i én af disse kategorier; men denne diskussion gælder som nævnt *præstationsmæssig egenart* (modsat *ambitionmæssig*), givet fagets nuværende stade. Men kan vor begrebsmæssige apriori-eksplicitering ikke tilføre os ny erkendelse i "case"-studier i kraft af sammenhænge af type 3) og 5) ovenfor, vil nogen spørge. Hertil kan siges:

ad 3) Generelle, umiddelbart rationalitetsbaserede sammenhænge vil ikke kunne addere ny erkendelse til den indsigt, vi vil kunne opnå via en isoleret rationalitetsforudsætning i det enkelte "case" (vel nok det foretrukne forklaringsredskab blandt "traditionelle" historikere).

ad 5) Ganske vist har vi inden for faget et væld af sammenhænge, der er begrænsede i tid og/eller rum; men dels er vi normalt tilbageholdende med at sige, at sådanne sammenhænge kan "forklare" singulære fænomener ("cases"), dels er sådanne sammenhænge overvejende induktivt opstillede, og etablerede uafhængig af en generel begrebsramme. "Æren" for at de begrænsede sammenhænge *evt* kan kaste lys over det enkelte "case" kan derfor sjældent tilskrives benyttelsen af en generel begrebsramme. – Som eksempel kan nævnes de ofte sette forklaringer, der henviser til en bestemt "tradition" i et bestemt land på et bestemt område (f.eks. en bestemt diplomatisk "stil").

På politologiens nuværende stade må der altså andre argumenter til. Det er tesen for denne fremstilling, at politologens argumentarsenal i spørgsmålet om erkendemæssig egenart i "case"-studier (qua den begrebsmæssige apriori-eksplicitering, givet fagets nuværende stade) er afhængig af, om han har en autonomi- eller additionsopfattelse som diskuteret i det foregående.

Vedr additionssynspunktet

Sat på spidsen kan vi spørge, hvad den indledende begrebsexegese med tilhørende strukturering af ens emne på forskellige analyseniveauer egentlig skal tjene til, når vi i en konkret situation alligevel principielt kan kombinere faktorer fra forskellige niveauer til forklaring af vort eksplanandumfænomen. Hvilken glæde har vi af den indledende refleksion over vor begrebsrammes indre logik, når denne ramme alligevel kan sprænges ad libitum i lys af virkelighedens diktat, når vi alligevel – hvis det skulle vise sig "nødvendigt" – kan supplere med forklaringsfaktorer hentet fra andre begrebsrammer og analyseniveauer?

Man må nok indskrænke sig til at sige, at begrebsrammen kan ha' en vis dispositionsmæssig, ordnende funktion (som alternativ til historikere-ns ofte kronologiske fremgangsmåde) samt at den – hvis den udtømmer emnefeltet og skærer det "i leddene" – kan tjene som en huskeliste for analysanden;²⁴ man må sikre, at han tager alle potentielle forklaringsfaktorer i betragtning og ikke blindt lader sig styre af det forhåndenværende kildemateriale. Disse "gevinster" må nok siges at være ret sparsomme i forhold til anstrengelserne, der er forbundet med den indledende begrebsexegese; den "gode" historiker vil under alle omstændigheder huske at overveje de relevante forklaringsfaktorer, og den dispositionsmæssige gevinst ligger vel snarere på et praktisk plan end på et erkendemæssigt.²⁵

I J W Spanier's tidligere omtalte bog udfylder niveauopdelingen såvidt jeg kan se udelukkende en pædagogisk, ordnende funktion (iøvrigt på udmærket vis); den tilfører ikke bogen nogen erkendemæssig gevinst. – Det samme må siges om niveauopdelningen hos krypto-kombinationsteoretikeren J D Singer: anvendes den i "case"-studier i international politik på Singer's egne erkendelsesteoretiske præmisser, vil den – givet politologiens nuværende stade – ikke tilføre analysanden en indsigt, han ikke ville kunne opnå qua diplomati – historiker.

For den del af additionsfolkene, der som led i en idealtipestrategi har en apriori forkærlighed for et bestemt eksplanansniveau, stiller sagen sig i princippet ikke anderledes. Var den nævnte forkærlighed afledt af et blot nogenlunde velbegrundet teoriekompleks, ville politologen – selv i et "case"-studium – kunne demonstrere en præstationsmæssig egenart. Da det imidlertid ikke er tilfældet, må f.eks. Kaplan (s 7) i de fleste forklaringer af singulære fænomener (dvs "cases") sup-

plere modellernes "essentielle" faktorer med så mange situationsspecifikke ad hoc-faktorer, at anstrengelserne ved apriori at klargøre sig modellernes indre logik synes spildte (i hvert fald i forklaringsøjemed). Historikeren vil uden de nævnte anstrengelser kunne forklare det samme.

Vedr autonomisynspunktet

Som "autonomister" kan vi – selv på et "case"-studieplan – tilskrive politologien en erkendelsesig egenart i forhold til historie. Den manglende kombinérbarhed af udsagn skabt inden for forskellige referencerammer gør politologens slogan om "at klargøre sig sine tilgrundliggende forudsætninger"²⁶ via den begrebmæssige apriorieksplicitering langt mere slagkraftigt end i et additionsregi; det bliver en helt central opgave i enhver empirisk forskningsproces at kortlægge den valgte referencerammes indre logiske grammatik, at sikre den mod indblanding af fremmedelementer, der hører hjemme på et andet analyseniveau i en anden begrebsramme; m a o at pudse det sæt af linser, vi har valgt at anskue "virkeligheden" gennem.

Heri er samtidig indeholdt en bredside mod den historieforskning, der negligerer den krævede apriorieksplicitering og prætenderer at være ateoretisk. Allison's (s VII) og Erik Rasmussens (1973) kritik af "ateoretisk" historie bliver kun slagkraftig, hvis de med rimelighed kan tolkes som "autonomister."²⁷ I modsat fald mister den betydeligt i styrke, jfr s 183-85.

Generalisering

Som den områdemæssige spredning i de benyttede illustrationseksempler antyder, er overvejelserne i denne fremstilling relevante for alle dele af politikforskningen. Både i partiforskningen, i organisationsteorien samt i diskussionen om statens handlefrihed udadtil i international politik eller indadtil på forskellige sagområder skelner man mellem "aktøorteorier" og "strukturteorier" ("restriktionsanalyser"); i diskussionen om forholdet mellem versioner af sådanne er det ikke svært at udskille såvel additions- som autonomisynspunkter. En additionsopfattelse er klart indeholdt i de mange opfordringer til eklekticisme;²⁸ en autonomiopfattelse vil i stedet opfordre til rendyrkning af de respektive modeller, evt afprøvning af dem på den samme "virkelighed" og på basis heraf påpejning af deres respektive stærke og svage sider, men aldrig opfordre til sammensmeltning, til forsøg på at "ta' det bedste fra hver".

Afsluttende bemærkninger

Forholdet mellem politologi (statskundskab) og studiet af politisk historie kan vanskeligt diskuteres over en bred front, men må splittes op på forskellige "arenaer" og forskellige henseender.

Afgrænsningen mellem de to fag er her ikke foretaget ud fra spørgsmålet om erkendeambition, heller ikke ud fra en evt forskel i dataindsamlings teknikker, heller ikke ud fra den sociale og institutionelle grænse mellem fagene, men derimod ud fra fra- eller tilstedeværelsen af en på forhånd ekspliciteret begrebsramme, som det studerede emne filtreres gennem. Vi spørger, hvilken erkendeprestation en sådan ramme tilfører det enkelte "case"-studium (modsat spørgsmålet om dens bidrag til koordineringen og den fremtidige kumulation i den samlede forskningsproces), givet fagets nuværende stade. Det er her, distinktionen mellem en additions- og en autonomiopfattelse kommer ind i billedet. Den kan siges at være væsentlig derved at:

1) en række politikforskere kan anbringes på hver sin side af skellet, og forholdet mellem en række konkrete forklaringer kan uden oplagte urimeligheder behandles efter begge principper.

2) den kan knyttes an til forskellige sandhedsteoretiske grundopfattelser (som det kortfattet er forsøgt ovenfor).

3) den kan – bl a via punkt 2) – hævdes at være af betydning for politologens argumentarsenal, når han argumenterer for en erkendelsesig egenart i "case"-studier vis-à-vis den politik-analysand, der ikke behandler sit emne i termer af en apriori ekspliciteret begrebsramme – givet politologiens nuværende stade.

Det har ikke været sigtet i denne fremstilling at argumentere for den ene eller anden af de to opfattelser ("valget" mellem dem må træffes på basis af den enkeltes erkendelsesteoretiske samvittighed); blot at påvise konsekvenserne af valget.

Givet at vi har at gøre med enkeltstående "case"-studier og givet politologiens nuværende stade, vil en autonomiopfattelse bedre end en additionsopfattelse kunne forsvare en politologisk erkendelsesig egenart vis-à-vis politisk historie. – Det blev i indledningen hævdet, at "case"-studie-arenaen (historikerens "hjemmebane") er en væsentlig arena for politologien, ikke mindst af "ydre" grunde (fagets markedsføring). Udadtil vil autonomiopfattelsen kunne udmøntes i en eller

anden alment forståelig relativisme (f.eks. "politisk kan kun anskues og forstås relativt til den ene eller anden begrebs-"linse"; vi må derfor pudse vore linser, klargøre os deres resp brydningsstyrke forud for enhver empirisk undersøgelse, og evt skifte mellem forskellige linsesæt ved studiet af det "samme" fænomen).

Men autonomiopfattelsen bliver naturligvis ikke rigtig, fordi den er "praktisk". Grundlæggende er det – som diskuteret – et spørgsmål om erkendelsesteoretisk samvittighed.

Noter

- 1 For så vidt angår nærværende tidsskrift kan f.eks. henvises til Odén (1968a) ss 35–6. På nordisk plan iøvrigt f.eks. Rasmussen (1967) ss 446–48, Bagge (1969) s 467 og Odén (1968b) ss 190–1, der alle bygger på den nævnte distinktion.
- 2 Ruin (1965) anfører f.eks. i en anmeldelse af en "case-studie", at den kan give næring til "... föreställningen – vanföreställningen – att statsvetenskaplig forskning i sin helhet inte är annat än historia och därtill ofta diskutabel historia" (s 38).
- 3 Hvad Lijphart (1971) kalder "interpretative case studies" med den modifikation; at der ikke er tale om tolkning via velbegrandede *sammenhænge* mellem begreber ("established theoretical propositions", s. 692), men kun via en preliminær begrebsbestemmelse, "the application to a case of a preestablished framework, or checklist, for analysis, such as Almond's functional framework or the decision-making framework used in some studies of foreign policies" (Eckstein (1975) s 133 note 4, hans "paradigmatic case studies", en underafdeling under de s k "disciplined-configurative studies" (pp 99–104)). – Jeg er uenig med Björklund (1968), når det siges, at "... modeller utesluter idiografi". Det gør de ingenlunde: modeller er erkenderedskaber; ideografisk-/nomotetisk-distinktionen vedrører analysandens erkendelseinteresse. Politikforskningen er som bekendt rig på studier, der ganske vist beskriver deres "emne" i termer af generelle begreber, men hvis erkendelseambition ikke strækker sig ud over det umiddelbart studerede (se igen afsnittene hos Eckstein (1975)). – Jfr iøvrigt omtalen af "interpretative case studies" i Sjöblom (1977) s 5.
- 4 Jeg har i anden sammenhæng forsøgt at komprimere argumentationen i denne fremstilling via en logisk "formalisering" (Mouritzen 1978).
- 5 G Sjöblom (1968), s 30.
- 6 Ibid, s 73 ff.
- 7 "Forklaringerne er opstillet på grundlag af forskellige datasæt, og en kombination vil ikke kunne holde overfor en logisk betragtning, fordi "den almindelige politiske situation" er tillagt sådanne prædikater, at den gøres specifik, mens de generelle mål er forudsat at være generelle, under alle forhold gældende. De strategiske mål har derfor også begrænset relevans for en analyse af indflydelsesstrukturen i regeringen og partierne, fordi en generel analyse af strategiske forhold på een gang er mere omfattende og mere eksklusiv end analysen af de indflydelsesstrukturer, der ændrede sig i takt med krisens forløb". (s 629–30) Argumentationen for dette synspunkt er her citeret fuldt ud, da jeg ikke er sikker på at ha' forstået den helt; der er desværre ingen nærmere uddybning i artiklen. – Vi skal vende tilbage til andre mulige argumentationer for det samme synspunkt.
- 8 Ved det første er det afgørende, om forskersjælen finder hvile i det aktuelle udsagn; ved det sidste, om det er acceptabelt for et nærmere afgrænset forskerkollektiv eller den større sociale dannelse, inden for hvilken det er fremsat. Vi skal vende tilbage til disse to relativistiske sandhedsteorier i forbindelse med autonomiopfattelsen.
- 9 Mens man i en epistemisk sandhedsteori søger at besvare spørgsmålet: "hvordan finder vi ud af, om et udsagn er sandt eller falskt?", stiller man i en ontisk sandhedsteori det mere fundamentale spørgsmål: "Hvad vil det overhovedet sige, at et udsagt er sandt eller falskt?" Besvarelsen af det sidste spørgsmål kan give visse retningslinjer for, hvad man skal mene om det første; men som det turde fremgå af fremstillingen, er der ingen nødvendig sammenhæng mellem de to spørgsmål (se også s 184).
- 10 Jfr f.eks. Sjöblom (1971), s.302 note 3.
- 11 Til grund for f.eks. Edel's diskussion af niveau-begrebet i socialvidenskabelig teori-dannelse kan siges at ligge en additionsopfattelse som her defineret; jfr Edel (1959), ss 176–78.
- 12 "... channel our thinking ..." er Allison's karakteristiske udtryk (s V).
- 13 "... die Objekte ..., wie sie uns (unseren Sinnen) erscheinen können, nicht, wie sie an sich sein mögen (das Ding an sich)"; Kant, Prolegomena, Hamburg 1969, s 34. Vi skal vende tilbage til denne distinktion.
- 14 Allison er dog – explicit – en hel del i tvivl med sig selv i dette spørgsmål; f.eks. overvejer han muligheden for at konstruere en "grand model", der adderer udsagn fra alle modeller (s 255); hermed er han selvsagt gledet over i en kombinationsopfattelse med alt hvad dette indebærer. Allison's fundamentale tvivl i spørgsmålet kommer bedst til udtryk i note 10 s 329.
- 15 Debatten om de to tolkninger og forholdet mellem dem er indeholdt i følgende interessant føljeton: Rasmussen (1972), Jensen (1972), Rasmussen (1973) og Jensen (1973).
- 16 Der opereres her – som man vil forstå – med det subjektive rationalitetsbegreb; d v s rationalitet giver en bestemt informationsbasis, den være sig nok så fejlagtig (som i det aktuelle tilfælde).
- 17 Som ses er der en tendens til, at vi i disse modelstyrede eksplanandum-formuleringer kommer til at foruddiskontere en eksplanans af en bestemt type; eksplanandum og eksplanans bliver altså i nogen grad sammenvævede inden for hver enkelt model. – I et supplementsregi er der derimod intet til hinder for, at eksplanans og eksplanandum kan ligge på forskellige niveauer, jfr den skematiske illustration.
- 18 Det væsentlige er altså, at der er tale om forskellige svar på forskellige spørgsmål, som ikke desto mindre i en eller anden forstand handler om "det samme" (ellers ville vi jo ikke opfatte forholdet mellem spørgsmålene (og svarene) som interessant). Det er netop denne typ "dilemmaer", Gillbert Ryle beskæftiger sig med i sin bog fra 1956:

"There often arise quarrels between theories, or, more generally, between lines of thought, which are not rival solutions of the same problem, but rather solutions or would-be solutions of different problems, and which, none the less, seem to be irreconcilable with one another". (s 1).

Et eksempel er forholdet mellem et handlingsprog og et adfærdssprog: i det første beskriver (og forklarer) vi menneskers handlinger ud fra deres formål (bl a), og det er meningsfuldt at tilskrive dem moralsk ansvarlighed for deres gerninger. Et fysiologisk adfærdssprog er derimod kausalt og indbyder ikke til en moraldiskussion (den pågældendes evt "uger-ning" er jo bare slutpunktet på en længere kausal-kæde; han kan derfor vanskeligt lastes for den). – Forholdet mellem disse to sprog bør med rimelighed kunne anskues ud fra en "autonomiopfattelse" som her diskuteres: vi må i konkrete situationer "vælge" mellem det ene eller andet sprog; vi kan ikke addere udsagn fra dem. Allison's model I benytter et handlingssprog (ganske vist møntet på stater, ikke mennesker); model II et adfærdssprog som her beskrevet (statsapparaternes 'fysiologi').

- 19 Vore forhåndsformodninger, forhåndsteorier styrer som en art "søgelys" vor opmærksomhed mod bestemte observationer (som følgelig bliver "theory-impregnated"); jfr Popper (1972).
- 20 Titlen på forelæsning ved Københavns Universitet, 1973; med "framework" sigtedes bl a på Thomas Kuhn's paradigmer (jfr note 22).
- 21 "We live in a sea of ignorance", *ibid*.
- 22 Man bør nok være forsigtig med at knytte an til bestemte skoler eller navne i den nyere videnskabs-teoretiske debat; men forholdet mellem Winch's "sprogspil" (1958) og Kuhn's-"paradigmer" (1962) er ifølge forfatterne selv "autonomistisk" som her diskuteres (begges erkendelsesteori er relativistisk).
Nævnes i denne forbindelse bør måske også Asplunds erkendelsesteoretiske relativisme (1972) (omend det er mig noget uklart, hvor "radikalt", den skal fortolkes). Han opfordrer netop til en reddykning af forskellige fundamentale samfundsvidenskabelige perspektiver fremfor syntesemageri (fæks s 116 ff).
- 23 Til forskel fra fæks den økonomiske teori, der nok er baseret på en underliggende forudsætning om rationel adfærd hos de involverede mikroenheder (husholdninger, virksomheder); men hvor rationaliteten ikke kommer umiddelbart "til syne" i de etablerede makrosammenhænge: Det må være det, der er kunsten: at via en række deduktionsled "slippe væk" fra det umiddelbart rationalitetsbaserede, hen til makrosammenhænge, hvorfra der kan afledes "case"-konsekvenser, der ikke er selvindlysende. Vanskeligheden for politologien består nok primært deri at "political man" ikke er et så *simpelt*, men alligevel virkelighedsnært udgangspunkt for en deduktions-kæde, som det er tilfældet med "economic man".
- 24 Jfr fæks Bagge (1969) s 460 eller Kalela (1971) ss 9–24, hvor Snyder's (1962) begrebsapparat for udenrigspolitiske beslutninger tilskrives værdi som en art 'huskeliste'.
- 25 Har vi et relativt stort antal "cases", kan et generelt begrebsapparat evt tillægges en deskriptiv-komparativ værdi, for så vidt som det kan "sortere" de enkelte "cases" i forskellige kategorier.

- 26 Jfr fæks Karup Pedersen (1967) og Erik Rasmussen (1973), navnlig ss 50–51.
- 27 Jeg har ikke forsøgt at foretage en sådan tolkning for Erik Rasmussens vedkommende; men det skulle nok være muligt på basis af hans videnskabssteo-retiske overvejelser ss 50–51.
- 28 Se fæks Chr Nissen (1976).

Litteratur

- Allison, Graham T (1971), *Essence of Decision. – Explaining the Cuban Missile Crisis*, Boston.
- Asplund, Johan (1972), *Om undren overfor samfundet*, København.
- Bagge, Poul (1969), "Historien og de andre samfundsvidenskaber", *Historisk Tidsskrift* (dansk)
- Björklund, Stefan (1968), kommentar til Odén (1968a), *Statsvetenskaplig Tidsskrift*.
- Eckstein, Harry (1975), "Case Study and Theory in Political Science", pp. 79–137 i Greenstein, Polsby (eds), *Handbook of Political Science*, vol 7 ("Strategies of Inquiry"), Massachusetts.
- Edel, Abraham (1959), "The Concept of Levels in Social Theory", *Symposium on Sociological Theory* (ed L Gross), New York.
- Jensen, Poul (1972), "Parlamentarismen er en letbetet dame", *Festskrift til Poul Bagge*, København.
- Jensen, Poul (1973), "Nogle bemærkninger til professor Erik Rasmussens oplæg", *Det danske Historikermøde 1973*.
- Kalela, Jorma (1971), *Grannar på skilda vägar*, Borgå.
- Kant, Immanuel (1969), *Prolegomena*, Hamburg (Hgb K Vorländer).
- Kaplan, Morton A (1961), "Problems of Theory Building and Theory Confirmation in International Politics", Knorr, Verba (eds), *The International System. – Theoretical Essays*, New Jersey.
- Karup Pedersen, Ole (1967), "Viggo Sjøqvist: Danmarks udenrigspolitik 1933–40". *Anmeldelse i Historisk Tidsskrift* (dansk), 12 Rk, bd II, hf 2–3.
- Kuhn, Thomas (1970), *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago.
- Larsen, Knud (1974), "Regeringskrisen 1922. – Forløb og Fortolkning" *Historie, Jyske Samlinger*, ny række, X 4 (særtryk).
- Larsen, Knud (1976), *Forsvar og Folkeforbund*, Aarhus.
- Lijphart, Arend (1971), "Comparative Politics and the Comparative Method", *American Political Science Review*.
- Mourtizen, Hans (1978), "Levels of Analysis: Complementarity or Exclusivity?", *Institut for Samfundsfag, Kbh Universitet*, AP 23.
- Nissen, Chr S (1976), "Politik er både at kunne og at ville", *Økonomi og Politik*, 50 årg nr 4.
- Odén, Birgitta (1968a), "Historiens plats i samfunds-forskningen", *Statsvetenskaplig Tidsskrift*, 1968:1.
- Odén, Birgitta (1968b), "Clio mellan stolarna", *Historisk Tidsskrift* (svensk).
- Popper, Karl R (1972), "The Bucket and the Searchlight: Two Theories of Knowledge", appendix i *Objective Knowledge*, Oxford.
- Rasmussen, Erik (1967), "Statskundskab og Historie", *Historie, Jyske Samlinger*.
- Rasmussen, Erik (1972), *Komparativ Politik* 2, 2 udg.

- Rasmussen, Erik (1973), "Forholdet mellem statskundskab og indenrigspolitisk historie", Det danske historikermøde 1973.
- Ruin, Olof (1965), "Mellan statskunskap och historia", Statsvetenskaplig Tidskrift 1965:1.
- Ryle, Gilbert (1956), *Dilemmas*, Cambridge.
- Singer, J David (1961), "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", Knorr, Verba (eds), op cit.
- Sjöblom, Gunnar (1968), *Party Strategies in a Multiparty System*, Lund.
- Sjöblom, Gunnar (1971), "Kjell Goldmann: International Norms and War Between States", anmeldelse i Statsvetenskaplig Tidskrift 1971:3.
- Sjöblom, Gunnar (1977), "The Cumulation Problem in Political Science", *European Journal of Political Research* 5, 1977.
- Snyder et al (1962), *Foreign Policy Decision-Making*, Glencoe.
- Spanien, John W (1972), *Games Nations Play*, London.
- Winch, Peter (1958), *The Idea of a Social Science*, London.
- Wolfers, Arnold (1962), *Discord and Collaboration*, Baltimore.

Översikter och meddelanden

Grundlagsskyddad yttrandefrihet

Inledning

Yttrandefrihetsutredningen överlämnade den 24 augusti 1979 till justitieministern ett debattbetänkande (SOU 1979:49) med titeln "Grundlagsskyddad yttrandefrihet. Yttrandefrihetsutredningen inbjuder till debatt". Innehållet i betänkandet skall här något närmare presenteras. Men först skall några ord nämnas om bakgrunden.

Massmedieutredningen (MMU) lade 1975 fram sitt slutbetänkande (SOU 1975:49) massmediegrundlag. Grundlagsförslaget innehöll en detaljerad reglering av yttrandefriheten i tryckta skrifter, radio, TV och offentligt förevisade filmer. Regleringen var i huvudsak utformad med 1949 års tryckfrihetsförordning (TF) som förebild. På en punkt innebar förslaget emellertid en väsentlig avvikelse från TF, nämligen i fråga om domstolsprövningen av yttrandefrihetsmål. Här föreslog MMU att de nuvarande regionala tryckfrihetsdomstolarna med lekmannainflytande i form av jury skulle ersättas av en central yttrandefrihetsdomstol, knuten till Stockholms tingsrätt samt bestående av två juristdomare och sju av riksdagen utsedda lekmanaledamöter.

MMU:s förslag mötte kritik framför allt i två avseenden. Det ena var tillämpningsområdet. En stor remissopinion ansåg att grundlagsregleringen borde omfatta också sådana uttrycksformer som fonogram, teater, utställningar m. m. Det andra var domstolsförfarandet. Många remissinstanser ville behålla den nuvarande ordningen och ännu flera förkastade både denna och den av MMU föreslagna lösningen.

På grundval av betänkandet föreslog regeringen (prop 1975/76:204) partiella reformer av tryckfriheten. Ändringarna i TF berörde tre huvudområden. För det första utvidgades grundlagsskyddet till att avse också skrifter som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande förfarande. För det andra förstärktes skyddet för dem som anskaffar eller meddelar uppgifter för offentliggörande i tryckt skrift. För det tredje överfördes ansvaret för tillsynen över TF:s efterlevnad från justitieministern till justitiekanslern (JK). Ändringsförsla-

gen godtogs av riksdagen (KU 1975/76:54) och de nya reglerna trädde i kraft den 1 januari 1978.

Enligt justitieministerns uttalande i propositionen (sid 38) innebar beslutet om en partiell reform av TF inte att planerna på att ersätta TF med en grundlag med vidare syftning hade skrinlagts. Skälen för en sådan grundlag hade efter hand snarare vunnit i styrka. En proposition i ämnet borde emellertid föregås av ytterligare utredning i en parlamentariskt sammansatt kommitté. Utredningsarbetet borde inriktas på en grundlag som omfattar flertalet medier i opinionsbildningens tjänst samtidigt som den behåller TF:s allmänna karaktär. En viktig uppgift var också att på nytt pröva frågan om rättegången i yttrandefrihetsmål.

Den förebådade kommittén för den nya utredningsomgången tillsattes sommaren 1977 (Ju 1977:10). Den har antagit namnet yttrandefrihetsutredningen. Ordförande är chefredaktören Hans Schöier. Övriga ledamöter är redaktören Anders Ehnmark, riksdagsledamoten Bertil Fiskesjö, förbundsordföranden Anders Ljunggren samt riksdagsledamöterna Lisa Mattson, Olle Svensson och Per Unckel. Som sakkunniga har förordnats rättschefen Claes Eklundh, hovrättslagmannen Erik Holmberg och universitetslektorn Torbjörn Vallinder. Sekreterare är rådmannen Carl Behrman och hovrättsassessorn Anders Pählman. Fil. mag. Per Lundahl biträder utredningen som expert i språkfrågor.

Utredningens direktiv (Dir 1977:71) är mycket, för att inte säga ovanligt omfattande. Justitieministern säger där att utredningens huvuduppgift "bör vara att skapa ett regelsystem som på samma sätt som 1949 års TF ställer upp hinder mot sådana ingrepp från det allmännas sida som är ägnade att försämra förutsättningarna för ett fritt åsiktsutbyte i samhället".

Han anför vidare:

"Den nya grundlagsregleringen bör i princip omfatta alla de medier som kan ha särskild betydelse för den fria åsiktsbildningen i samhället. Av särskild vikt är att grundlagsskyddet kommer att omfatta också sådana medier som – t ex på den grund att de kräver endast obetydliga ekonomiska insatser – kan utnyttjas av en större personkrets.

Den naturliga utgångspunkten för kommitténs arbete är att eftersträva en enhetlig utformning av grundlagskyddet i fråga om de olika medier som berörs, framför allt beträffande de grundläggande principer som kännetecknar det nuvarande skyddet för tryckfriheten. Det ligger emellertid i sakens natur att – bl a beroende på hur långt den nya grundlagens omfattning skall sträcka sig – de olika mediernas särskilda karaktär kan komma att nödvändiggöra en särreglering på vissa punkter. Som jag kommer att närmare utveckla i det följande kan det t ex visa sig omöjligt eller olämpligt att tillämpa principerna om särskild ansvarsreglering och om ansvarsfrihet och anonymitet för meddelare och anskaffare så vitt gäller vissa av de nya medierna. Det är i detta hänseende angeläget tillse att inte systemet med en efter mera formella grunder bestämd ansvarig utvidgas till områden där en sådan ansvarig inte har reella möjligheter till tillsyn över vad som förekommer. Här kommer också det allmänna intresset av att trygga den enskilde medborgarens integritet in i bilden. - - -

I avslutning till det sagda bör understrykas vikten av att önskemålet om en enhetlig reglering över yttrandefrihetens hela område inte leder till en uttunning av det nuvarande skyddet, framför allt i vad gäller tryckta skrifter”.

Beträffande direktivens innehåll i övrigt må här hänvisas till 1978 års kommittéberättelse (Del II sid 71).

Utredningsarbetets uppläggning

Arbetet inleddes på hösten 1977 med en kartläggning av de medier eller – för att använda utredningens ordalag – uttrycksformer som skulle kunna omfattas av en utvidgad grundlagsreglering av yttrandefriheten. Det gällde radio och TV, offentligt förevisad film, film och videogram för enskild visning, fonogram (dvs. gramfonoskivor och ljudband), teater, utställningar samt sammankomster och demonstrationer. Kartläggningen avsåg de olika uttrycksformernas användningsområden och deras nuvarande rättsliga, ekonomiska och organisatoriska villkor. Resultatet finns redovisat i ett särskilt huvudavsnitt av det nu avgivna betänkandet.

Under våren och sommaren 1978 ägnades arbetet huvudsakligen åt betänkandet (Ds Ju 1978:8) Barnpornografi. Det lades fram i oktober 1978 och ledde till att riksdagen på våren 1979 som vilande antog ett förslag till ändring i TF, innefattande ett tillägg till brottskatalogen i 7 kap 4 § angående barnpornografibrott.

På vintern 1978/79 började på allvar arbetet med det nu aktuella debattbetänkandet. Avsikten med betänkandet är att det skall tjäna som ett underlag och en utgångspunkt för en bred diskussion om yttrandefrihetens rättsliga villkor. Övervägandena är inte att betrakta som utredningens slutgiltiga utom på några få punkter. Den viktigaste av dessa är jurysystemets bibehållande. Därtill återkommer jag senare.

Betänkandet innehåller bl a två skisser till yttrandefrihetsgrundlag. Den ena – skiss A – syftar till att ge en bild av hur en ny, fullständig yttrandefrihetsgrundlag skulle kunna utformas. Den omfattar alla slags offentliga framställningar och skulle alltså ersätta TF. Den andra – skiss B – omfattar alla uttrycksformer utom tryckta skrifter och skulle alltså gälla vid sidan av TF. Beträffande båda skisserna gäller att de utformats så, att gällande rättsläge enligt TF inte skulle ändras annat än i ett fåtal detaljbetonade avseenden. Mera genomgripande ändringar i rättsläget diskuteras i motivtexten.

Betänkandet spänner över så gott som hela det arbetsfält som direktiven anvisar. Några frågor har dock lämnats åt sidan. Bland dessa märks dels de i direktiven sammankopplade frågorna om ett slopande av filmcensuren för vuxna och om en eventuell utvidgning av det straffbara området när det gäller pornografi och våldsskildringar, dels frågan om reklamens ställning.

Utredningen hoppas som sagt med betänkandet få till stånd en öppen och omfattande debatt om de villkor som i framtiden bör gälla för yttrandefriheten i vårt land. På grundval av vad som kommer fram i den debatten och vid den av justitiedepartementet ombesörjda remissbehandlingen av betänkandet fortsätter utredningen sitt arbete med ett slutligt förslag till yttrandefrihetsgrundlag.

Utredningens målsättning är att en ny yttrandefrihetsgrundlag skall kunna träda i kraft den 1 januari 1983. Tiden är emellertid knapp. Detta beror framför allt på den av riksdagen våren 1979 som vilande antagna nya bestämmelsen i 8 kap. 15 § regeringsformen (RF) om förfarandet vid grundlagstiftning. Den betyder i detta fall att en proposition med förslag till yttrandefrihetsgrundlag måste läggas fram minst tio månader före 1982 års val, dvs. senast i november 1981. Detta torde i sin tur betyda att utredningen måste presentera sitt slutliga förslag till grundlag senast på hösten 1980.

Betänkandets disposition

Betänkandet innehåller sex huvudavsnitt. Därtill kommer fyra bilagor.

I det inledande avsnittet redovisas direktiven samt syftet med och dispositionen av betänkandet. I avsnitt 2 uttrycker utredningen en principiell syn på yttrandefrihetens villkor. Det följande avsnittet innehåller den inom utredningen gjorda kartläggningen av de villkor som idag gäller för andra uttrycksformer än tryckta skrifter. Utredningen för därefter i avsnitt 4 och 5 en diskussion om möjligheterna att överföra de bärande principerna i TF till att avse också de andra uttrycksformerna. Lagtekniska frågor m m diskuteras i det sista huvudavsnittet.

De förut nämnda lagtextskisserna A och B är intagna

i bilagorna 1 och 2. TF i nu gällande lydelse har också tagits in i en särskild bilaga. Bilaga 4 är helt och hållet Torbjörn Vallinders verk. Den innehåller dels en historisk studie rörande den svenska tryckfrihetsjuryn 1815–1949, dels en översikt över jurydebatt och juryforskning i Storbritannien och USA.

Utredningens principiella syn på yttrandefrihetens villkor

Utredningen konstaterar att yttrandefriheten av medborgarna upplevs som ett omedelbart givet värde. Den framstår inte som något medgivande från överheten att utövas inom ett noga avgränsat område. Vad som kräver motiveringar är inte yttrandefriheten utan ingrepp i den.

Yttrandefriheten är dock inte villkorlös. Den möter på några områden motstridande intressen av hög dignitet, t ex skyddet för den enskildes integritet eller rikets säkerhet. Då uppkommer en värdekonflikt. TF innehåller regler om hur sådana konflikter skall lösas.

Lagen skall dock också säkerställa rätten till en fri kraftmätning mellan värden i konflikt. Ingen åskådning kan där göra anspråk på fridlysning. Man har aldrig så rätt att man har rätt att tysta andra. Man bör inte försöka förbjuda bort uppfattningar som man starkt ogillar utan man bör i stället möta dem med den egna övertygelsen.

De praktiska möjligheterna att göra ett effektivt bruk av yttrandefriheten är ojämnt fördelade. De som förfogar över instrumenten har rätt att låta dem tjäna en överygelse. Men på dem som förvaltar de tunga instrumenten vilar också ett särskilt ansvar. De har en förpliktelse att främja mångfalden och kvaliteten hos informationen och debatten. När stat eller kommun går in med stöd skall syftet vara detsamma. Det får inte vara att styra yttranden sakliga innehåll.

Nya uttrycksformer möts ibland med misstänksamhet. Kommer de inte att missbrukas, behövs de verkligen, blir inte informationstrycket för besvärande – den sortens frågor är inte ovanliga. Det är dock inte valet av uttrycksform som skall bestämma rätten att uttrycka sig. Kvantitativa begränsningar leder lätt över i kvalitativa restriktioner, omtanke blir förmynderi.

Yttrandefriheten måste alltid värnas – i lugna tider såväl som i oroliga. Men det är i de extrema lägena och de obestämda mellanlägena som det är särskilt viktigt att förutsättningarna att försvara yttrandefriheten finns. Lagen är ett i tiden framskjutet försvar mot tänkta ingrepp i tänkta situationer. Det är framför allt i det perspektivet som utredningen ser uppgiften att så långt möjligt i sak förbättra yttrandefrihetens villkor och till formen befästa dem i grundlag.

Utredningens diskussion om möjligheterna att överföra TF:s principer till andra uttrycksformer

För tryckfriheten är det i 1 kap. 2 § 1 st. TF intagna förbudet mot förhandsgranskning eller censur centralt. Utredningen finner att det bör gälla alla offentliga framställningar. Om filmcensur av något slag skall behållas – en fråga som utredningen ju inte behandlar i betänkandet – krävs ett undantag från censurförbudet.

I 1 kap. 2 § 2 st. TF finns ett förbud mot andra hinder för tryckning, utgivning eller spridning av tryckta skrifter. Det bör enligt utredningen också utsträckas till att gälla alla offentliga framställningar.

I den allmänna debatten har det ifrågasatts i vad mån skatter och ekonomiska stödåtgärder från det allmännas sida är förenliga med förbudet mot hindrande åtgärder. När det gäller skatter hänvisar utredningen till vad 1944 års tryckfrihetssakkunniga uttalade därom (SOU 1947:60 sid 211). Det innebär att skatter på tryckta skrifter under vissa förutsättningar kan utgöra hinder enligt 1 kap 2 § 2 st. TF. Vad angår stödåtgärder menar utredningen att man bör se positivt på dem. Med hänsyn till ett departementschefsuttalande i förarbetena till TF (prop 1948:230 sid 111) kan man knappast hävda att förbudet mot hindrande åtgärder är tillämpligt på sådana åtgärder.

Utredningen för vidare fram tanken att meddela en grundlagsregel om hur ekonomiskt stöd från det allmänna till offentliga framställningar skall utformas och fördelas. Modellen till regeln hämtas från 3 § förordningen (1976:336) om statligt stöd till dagstidningar. I grundlagsbestämmelsen skulle kunna föreskrivas att ett allmänt organ, som stöder verksamhet för offentligt framförande av yttranden, inte får utforma eller fördela stödet på sådant sätt att någon gynnas eller missgynnas på grund av sin åskådning i politiskt, religiöst, kulturellt eller annat sådant hänseende eller på grund av sina ställningstaganden i särskilda frågor.

Utredningen påpekar att yttrandefriheten kan hindras indirekt genom ingrepp i informations-, mötes- och demonstrationsfriheterna. Bestämmelser till skydd mot sådana ingrepp skisseras. Vad beträffar informationsfriheten finns idag en förebild i 3 § 1 st. radiolagen. Enligt den bestämmelsen får radiomottagare innehas och användas av var och en. I en ny yttrandefrihetsgrundlag skulle en motsvarande bestämmelse kunna omfatta alla föremål som "bär" eller förmedlar yttranden avsedda för spridning bland allmänheten.

Förstärkning av skyddet för mötes- och demonstrationsfriheterna kan ske på flera sätt. Ett skulle vara en bestämmelse om att förbud eller hinder mot sammankomst eller demonstration inte får tillgripas av hänsyn till innehållet i en framställning som förekommer eller kan väntas förekomma vid sammankomsten eller demonstrationen. Ett annat skulle vara ett uttryckligt

grundlagsförbud mot krav på tillstånd för sammankomster eller demonstrationer. Ännu ett sätt skulle vara att i grundlagen ange under vilka förutsättningar en sammankomst eller demonstration får upplösas. Upplösning skulle då kunna göras beroende av att ordning redan har uppkommit och av att denna ordning innebär antingen fara för person eller egendom eller allvarig fara för trafiken.

Den tryckfrihetsrättsliga principen om etableringsfrihet innebär att var och en skall ha rätt att komma till tals inför allmänheten och att driva verksamhet vars ändamål är att offentliggöra egna eller andras yttranden. Enligt utredningen är en oinskränkt etableringsfrihet omöjlig när det gäller radio- och TV-sändningar via etern. Över hela radio- och TV-området pågår för övrigt utredningsarbete i olika avseenden inom andra kommittéer. Om man bortser från detta område skulle principen om etableringsfrihet kunna gälla generellt. Utredningen erinrar dock om att massmediekoncentrationsutredningens kommande slutsatser kan – om de leder till lagstiftning – påverka utformningen av en grundlagsregel om etableringsfrihet.

En ny yttrandefrihetsgrundlag bör liksom TF innehålla en särskild brottskatalog. Principen om dubbel straffbarhet bör gälla, dvs en gärning bör inte kunna bestraffas som yttrandefrihetsbrott annat än när den är kriminaliserad enligt bestämmelser i såväl grundlagens brottskatalog som vanlig lag (brottsbalken). Därigenom uppnår man att en utvidgning av det straffbara området kan ske bara genom grundlagsändring, medan en avkriminalisering kan ske redan genom ändring i vanlig lag. Enligt sina direktiv bör utredningen – utom när det gäller pornografi och våldsfremställningar – utgå från gällande rättsläge såvitt avser brottskatalogens innehåll.

Utredningen övergår så till att diskutera möjligheterna att för andra uttrycksformer än tryckta skrifter meddela grundlagsbestämmelser om ensamansvar, ansvarsfrihet för meddelare och uppgiftsanskaffare samt anonymitetsrätt för meddelare och andra medverkande. Därvid konstateras till en början att ansvarsfrihet och anonymitetsrätt kan komma i fråga bara under förutsättning att det finns ett ensamansvar.

För radions och TV:s del gäller redan nu i stort sett samma bestämmelser om ensamansvar, ansvarsfrihet för meddelare och anonymitetsrätt som enligt TF. Bestämmelserna finns i radioansvarighetslagen och har alltså inte grundlagskaraktär. Enligt utredningen skulle det inte möta något hinder att ge dem sådan karaktär. Det nuvarande tryckfrihetsrättsliga regelsystemet skulle utan svårigheter kunna överföras också på andra uttrycksformer med "fixerade" yttranden, dvs film, videogram och fonogram.

Utredningen framhåller vidare att även innehållet i teater och utställningar i huvudsak är bestämt på förhand. Det torde här finnas möjligheter för en person att kontrollera vad som yttras offentligt. Ett ensamansvar låter sig sålunda tänkas också för teater och utställningar. De svårigheter som hänger samman med att teaterföreställningar och utställningar inte är helt fixerade till sitt innehåll bör enligt utredningen kunna undanröjas genom bestämmelser av innebörd att ensamansvaret inte omfattar yttranden som tillkommit utan den ansvariges vetskap.

Såvitt gäller andra slag av sammankomster, t ex politiska möten och demonstrationer, konstaterar utredningen att det är otänkbart att införa bestämmelser om ensamansvar. Följaktligen kan här inte heller bestämmelser om ansvarsfrihet för meddelare och anonymitetsrätt komma i fråga.

Utredningen kommer därefter in på frågan om vem ett ensamansvar skall vila på. Slutsatsen blir att det i allmänhet bör vila på en i förväg utsedd utgivare. Undantagsvis skulle ensamansvaret dock kunna läggas på upphovsmannen. Utredningen tänker därvid främst på utställningar med verk av ett fåtal upphovsmän.

I fråga om teater och utställningar tänker sig utredningen att det inte skulle behöva vara obligatoriskt att utse utgivare. Här skulle med andra ord valfrihet få råda. Om den som driver verksamheten väljer att inte utse utgivare kan ansvarsfrihet för meddelare och anonymitetsrätt inte heller gälla. Däremot skulle det grundlagens enliga yttrandefrihetsskyddet i övrigt inte behöva bortfalla. Den särskilda rättegångsformen för yttrandefrihetsmål skulle alltså kunna tillämpas även i detta fall.

I samband med frågorna om ensamansvar, ansvarsfrihet för meddelare och anonymitetsrätt diskuterar utredningen en saklig ändring av de bestämmelser som idag gäller enligt TF om ansvarsfriheten för meddelare. Sedan 1965 – i anslutning till brottsbalkens ikraftträdande – är ansvarsfriheten generellt inskränkt såtillvida att den inte omfattar gärningar som innebär spioneri eller vissa andra grövre brott mot rikets säkerhet, oavsett vem som begår gärningarna. Före 1965 gällde den inskränkningen av ansvarsfriheten bara för offentliga funktionärer och tjänstepliktiga. Utredningen anför att en återgång till vad som gällde före 1965 skulle innebära en förstärkning av yttrande- och informationsfriheterna.

Diskussionen om rättegångsformen har fått ett stort utrymme i betänkandet. Som nämnts föreslog MMU att de nuvarande regionala tryckfrihetsdomstolarna med juryprövning av ett påtalat yttrandes brottslighet skulle avskaffas och ersättas av en central yttrandefrihetsdomstol med fasta ledamöter, av vilka de sju lekmännen skulle utses av riksdagen. Lekmännen skulle delta i hela

handläggningen av ett yttrandefrihetsmål på samma sätt som nämndemännen vid allmän domstol nu deltar i den vanliga brottmålsprocessen. Även lekmännen skulle alltså vara skyldiga att motivera avgörandena. MMU:s huvudmotiv bakom förslaget var önskvärldheten av prejudikatbildning.

MMU:s förslag till rättegångsordning blev på sina håll utsatt för hård kritik, kanske främst från Sveriges författarförbund och hovrätten över Skåne och Blekinge. Det hävdades bl a att försök att öka möjligheten till prejudikatbildning direkt strider mot kravet på en speciell yttrandefrihetsprocess som skall säkerställa den fria debatten.

Man kan säga att yttrandefrihetsutredningen i stort sett följer dessa kritikers linje. Utredningen betonar värdet av juryledamöternas obundna ställning. Denna förstärks av att juryns utslag är kollektivt och anonymt och av att det inte skall motiveras. När det gäller prejudikatbildning är läget i yttrandefrihetsmål ett annat än i vanliga brottmål. En fastare prejudikatbildning kan innebära risker för yttrandefriheten. I jämförelse med opinionsutvecklingen är prejudikatbildningen en långsam process. Varje yttrande bör bedömas med hänsyn till de förhållanden under vilka det fällt. Möjligheterna till en sådan bedömning motverkas om äldre, fällande avgöranden skall vara vägledande. Prejudikat kan komma att begränsa den offentliga debatten.

Utredningen påpekar att prejudikat emellertid i vissa lägen har sina förtjänster. En för yttrandefriheten förmånlig praxis som kan ha utbildats under lugna tider verkar som ett skydd under orostider. Den prövningsordning som nu gäller tar vara också på den fördelen. Den hindrar inte juryn från att frikänna utan hänsyn till äldre, fällande domar och binder alltså inte yttrandefriheten för framtiden. Men den ger rätten möjlighet att i orostider stödja sig på äldre, friande avgöranden vid prövning av ett fällande juryutslag.

Utredningen anser alltså att jurysystemet skall behållas. Om yttranden i andra former än i tryckt skrift inordnas under systemet med juryprövning, uppkommer dock vissa processuella komplikationer, framhåller utredningen. Dessa hänger samman med att det i fråga om yttranden i mera "lösliga" former – t ex vid sammankomster eller demonstrationer – ofta måste föras mer eller mindre omfattande bevisning om vem som har yttrat vad. Utredningen diskuterar – utan att själva ställning – olika sätt att lösa de problem med bevisprövningen som ett vidgat tillämpningsområde föranleder. En metod vore att – liksom i de anglosaxiska länderna – anförtro också bevisprövningen åt juryn. En annan vore att lägga den prövningen på rätten, dvs jurisdömarna. I sistnämnda fallet kan handläggningsordningen utformas på skilda sätt.

I sammanhanget tas också upp frågor om domkretsindelningen och om val av jurymän.

Vidare behandlas frågor om tillsyn, åtal och tvångsmedel. Utredningen anför bl a att den nuvarande ordningen med JK som övervakare av att TF:s bestämmelser efterlevs har gällt bara en kort tid och att det ännu är för tidigt att avgöra om systemet fyller sin funktion. Föränderligheten hos vissa uttrycksformer och den relativt korta tid yttrandena är tillgängliga för granskning kan enligt utredningen möjligen motivera att den centrala myndighet, som har tillsynen över efterlevnaden av en yttrandefrihetsgrundlag för alla offentliga framställningar, biträds av lokala yttrandefrihetsombud. Utredningen säger också att det inte finns anledning att ändra på den rådande ordningen med JK som åklagare i tryckfrihetsmål och mål enligt radioansvarighetslagen samt att det mesta talar för att anförtro åklagaruppgiften åt JK när det gäller yttrandefrihetsbrott i övriga medier.

Till sist diskuterar utredningen möjligheterna att med hjälp av processuella regler stärka skyddet för den enskildes integritet. Intresset av en vidsträckt yttrandefrihet träds inte för när genom att man underlättar för den som anser sig kränkt av ett offentligt yttrande att få sin sak prövad i domstol. Utredningens kanske viktigaste uppslag i detta avseende är att låta varje ärekränkingsbrott falla under allmänt åtal förutsatt att målsäganden angivit brottet till åtal. Därigenom skulle man vinna både praktiska och ekonomiska lättnader för målsäganden. För att undvika mål om rena struntsaker skulle man kunna föreskriva att allmänt åtal inte skall väckas om målsäganden inte har ett befogat intresset av att få saken prövad.

Lagtekniska frågor m m

Uppgiften att utsträcka det grundlagsskydd som TF nu skänker åt framställningar i tryckta och därmed jämställda skrifter till offentliga framställningar i andra former kan lagtekniskt lösas på olika sätt. Vid valet av lagteknisk lösning är det angeläget att se till så att det nuvarande tryckfrihetsrättsliga skyddet inte tunnas ut. I stort sett torde enighet råda om att detta skydd fungerar väl.

Utredningen anför att ett antal olika lagstiftningsmetoder finns att välja mellan. En vore att i en "fullständig" yttrandefrihetsgrundlag smälta samman reglerna om tryckta skrifter med de regler som skall gälla för andra uttrycksformer. Denna metod illustreras i skiss A. En annan metod vore att behålla TF i allt väsentligt oförändrad och meddela regler om de andra uttrycksformerna i en fristående grundlag. Den sistnämnda kunde antingen innehålla hänvisningar till TF – ett alternativ som utredningen illustrerar i skiss B – eller uttömmande återge vad som skall gälla för de uttrycksformer som regleras där. Slutligen kunde de nya reglerna ingå som en andra

huvudavdelning i TF med eller utan hänvisningar till reglerna om tryckta skrifter.

Alla metoderna är förenade med vissa nackdelar. En fristående yttrandefrihetsgrundlag för andra uttrycksformer än tryckta skrifter medför att frågor om yttrandefriheten behandlas i tre grundlagar – RF, TF och den nya lagen. Hänvisningar till TF gör den nya grundlagsregleringen svårsläst. Med en "fullständig" yttrandefrihetsgrundlag av den modell som illustreras i skiss A löper man risk att oavsiktligt ändra tryckfrihetens innebörd i viktiga hänseenden eller i allt fall skapa osäkerhet om rättsläget. Många paragrafer i TF måste nämligen bearbetas och det är knappast möjligt att därvid begagna TF:s språkliga teknik. En ny språkdräkt kan mötas av kritik av innebörd att hävdvunna och klangfulla uttryck som förmedlar traditioner och känslövärden från flyddatider försvinner och ersätts med i bästa fall korrekta och begripliga men torra och associationsfattiga vändningar på normalprosa.

I tro att det går att lösa de problem som har att göra med den nya lagtextens innehåll presenterar utredningen emellertid de båda grundlagsskisserna i en modern språkdräkt. Presentationen sker utan någon inbördes rangordning från utredningens sida.

Språket i skisserna följer reglerna i statsrådsberedningens båda PM "Språket i lagar och andra författningar" (1967) och "Några riktlinjer för författningsspråket" (1979). Sammanfattningsvis kan sägas att språket närmas till den nutida svenska sakprosan.

Betänkandet innehåller slutligen anteckningar till de enskilda bestämmelserna i skiss A. Dessa anteckningar motsvarar vad som i ett förslagsbetänkande skulle ha betecknats som specialmotivering.

Carl Behrman

Direktvalet till EG:s parlament

I juni 1979 valdes för första gången i historien ett övernationellt organ direkt av folket. Genom allmänna och direkta val i de nio EG-staterna utsågs 410 ledamöter till EG:s parlament ("Europaparlamentet"). Fram till det man beslöt att direkta vall skulle hållas förde parlamentet en förbisedd, relativt maktlös och nomadiserande tillvaro. Verksamheten har varit fördelat mellan Bryssel, Luxemburg och Strassbourg. Under vissa tider har lastbilar säsongsmässigt flyttat parlamentets arkiv och annan utrustning mellan de olika städerna till en kostnad av över 15 miljoner dollars per år.

Europaparlamentet – en kort presentation

Sedan 1958 fungerar Europaparlamentet som gemensam parlamentarisk församling för de tre i EG ingående or-

ganisationerna – Kol- och stålunionen (CECA), EEC och Euratom. Sitt ursprung har det emellertid i den parlamentariska församling som genom Paristraktaten 1951 inrättades inom CECA. Fastän såväl Paristraktaten som Romtraktaten (1957) förutskickade att Europaparlamentet skulle utses genom direkta val, dröjde det ända till 1974 innan de nio stats- och regeringscheferna vid ett möte i Paris beslöt att så skulle ske. Ursprungligen var det meningen att valen skulle äga rum 1978, men genom förseningar i medlemsstaterna, främst i Storbritannien, uppsköts de till 1979.

Från EG:s utvidgning 1973 till valet 1979 hade Europaparlamentet 198 medlemmar. Frankrike, Italien, Storbritannien och Västtyskland utsåg vardera 36, Belgien och Nederländerna vardera 14, Danmark och Island vardera 10 och Luxemburg 6 medlemmar. Ledamöterna var alla parlamentariker i sina hemländer och utsågs av de nationella parlamenten i proportion till de olika partiernas styrka.

Representanter från politiskt närstående partier har i Europaparlamentet slutit sig samman i partigrupper tvärs över nationsgränserna. Dessa grupper kan närmast liknas vid riksdagsgrupperna i den svenska riksdagen. De har en fast organisation med ordförande, styrelse och sekretariat. Både i parlamentets och i utskottens arbete intar partigruppen en utomordentligt central roll.

De sex tidigare partigrupperna har efter direktvalet i juni blivit sju: den socialistiska gruppen, den europeiska folkpartigruppen (tidigare den krist-demokratiska gruppen), den europeiska demokratiska gruppen (förut den europeiska konservativa gruppen), gruppen av konservativa och beslättrade, den liberala och demokratiska gruppen, de europeiska framstegsdemokraternas grupp samt gruppen för teknisk koordinering och skydd av oavhängiga grupper och medlemmar (nybildad föreelse).

Direktvalet till Europaparlamentet har inte inneburit förändrade befogenheter. Man kan emellertid förvänta sig att parlamentet vid sina första sammanträden beslutar om vissa ändringar i procedurreglerna. Hittills har den årliga sessionen inletts i mars med ett konstituerande möte där presidiet – ordförande jämte 12 vice ordförande – och utskottsledamöterna för det kommande året utsetts. Därefter har parlamentet sammanträtt ungefär en gång varje månad, en vecka åt gången. Sammanträdena, som är offentliga, äger omväxlande rum i Strassbourg (i Palais de l'Europe – samma byggnad som Europarådets parlamentariska församling använder) och i Luxemburg. Mellan parlamentets möten sammanträder utskotten och partigrupperna i Bryssel, där de har direkt kontakt med den verksamhet som bedrivs inom EG-kommissionen. Arbetet, både i plenarförsamlingen och i utskotten, bedrivs på EG:s sex officiella språk – danska, engelska, franska, italienska, nederländska och tyska.

Alla debatter simultantolkas och alla dokument skall föreligga på alla sex språken, vilket är synnerligen dyrbart och gör arbetet tungrott. Redan före den kommande utvidgning är EG den internationella organisation som har flest arbetspråk.

Europaparlamentets behandling av en sakfråga, vanligen ett kommissionsförslag som skall vidare till ministerrådet för beslut, inledes normalt med en utskottsgranskning. Utskottet utser för varje fråga en särskild rapportör med uppgift att förbereda utskottets uttalande och att senare svara för föredragningen i parlamentet. Efter utskottsbehandlingen har partigrupperna möjlighet att ta ställning. Frågan göres därefter till föremål för offentlig debatt och beslut i en av Europaparlamentets plenarsessioner. När parlamentet fattat ett beslut sändes det vidare i form av ett uttalande till kommissionen och rådet.

Karakteristiskt för den hittillsvarande utvecklingen har varit att Europaparlamentet successivt fått sina mycket små befogenheter utökade. Det är rådgivande organ i EG:s lagstiftningsprocess, det fattar tillsammans med rådet beslut om en mindre del av EG:s budget (de skickeobligatoriska utgifterna) och det utövar kontroll över alla delar av EG:s verksamhet.

Ursprungligen hade parlamentet enbart rådgivande befogenheter även på budgetområdet. Överenskommelsen 1970 om att EG:s verksamhet skulle finansieras genom inkomster (en 1 %-ig moms), som var undandragna nationell kontroll, innebar även att Europaparlamentet fick viss beslutanderätt. Parlamentet har också makt att förkasta EG:s budget som helhet.

Den parlamentariska behandlingen av enskilda sakfrågor och av kommissionens årsberättelse är, jämte ett väl utvecklat och flitigt använt frågeinstitut, de främsta kontrollinstrumenten. Formellt kan Europaparlamentet genom misstroendevotum avsätta hela kommissionen. Hot om detta har framställts en gång.

Enskilda personer kan, även om de ej är medborgare i något EG-land, hos parlamentet påtala missförhållanden inom gemenskaperna.

Direktvalet – bakgrund och regler

Traktaten om direkta val trädde formellt i kraft den 1 juli 1978, sedan den blivit ratificerad av samtliga medlemsländer. Valen ägde rum i enlighet med nationella procedurregler, som beslutats av respektive parlament (se tabell 1). Ur denna synpunkt är det parlament som valdes i juni ett övergångsparlament. När nästa Europaparlament skall utses om fem år kommer det att ske med en för hela EG gemensam valmetod.

Överrepresentationen för de små länderna blev markant (se tabell 2). Dubbelmandat, dvs samtidigt med-

lemskap i Europaparlamentet och ett nationellt parlament, är tillåtet men inte längre ett krav. En ledamot i Europaparlamentet får däremot inte vara regeringsledamot eller inneha befattning i vissa organ, t ex i EG-kommissionen.

Redan för några år sedan, när det stod klart att direkta val till Europaparlamentet skulle komma att äga rum, började nationella partier med liknande politisk profil bilda transnationella samarbetsorganisationer, "europapartier". Mest betydelsefulla bland dessa är "Europas liberaler och demokrater", ELD (grundat i mars 1976), det krist-demokratiska "Europeiska folkpartiet", EPP (grundat i juli 1976), och "De europeiska socialistpartiernas förbund" (grundat i april 1974). Ett huvudsyfte med dessa nya europapartier har varit att finna en för de nationella medlemspartierna gemensam valplattform. Fyra större partier – de franska och italienska kommunisterna, de franska gaullisterna och de brittiska konservativa – var före direktvalet inte medlemmar i något europaparti. De kampanjbidrag som EG utbetalade till partigrupperna i det tidigare Europa-parlamentet gick i stor utsträckning vidare till europapartierna.

Förberedelserna för direktvalet som politisk fråga i medlemsländerna

Beslutet om direkta val till Europaparlamentet måste ratificeras av medlemsstaterna. Dessutom måste nationella beslut fattas om hur valen skulle genomföras. Detta medförde att frågan om direktval redan tidigt blev föremål för politisk prövning, något som kom att spegla såväl inrikespolitiska problem som inställningen till EG i de olika medlemsstaterna.

Den i *Belgien* kroniska motsättningen mellan flamländare och valloner präglade även denna fråga. Först i samband med förhandlingarna om regeringsbildningen efter parlamentsvalet i april 1977 nådde man enighet om att 13 mandat skulle gå till flamländarna och 11 till vallonerna. I det officiellt tvåspråkiga Bryssel fanns det möjlighet att välja mellan en vallonsk och en flamsk kandidatlista.

I *Västtyskland* uppfattades direktvalet som en naturlig följd av EG:s utveckling, och såväl ratifikation som antagandet av vallagen skedde enhälligt i förbundsdagen. Den oenighet som förekom rörde huruvida kandidatlistorna skulle vara nationella (förordad av FDP och SPD) eller om de skulle vara knutna till delstaterna (förordad av CDU/CSU). Krafter inom CSU synes dock ha föredragit en nationell lista för att därmed få ett mått på CSU:s möjligheter att bli ett fjärde riksparti. Oenigheten mellan partierna löstes genom en kompromiss som innebar en kombination av delstats- och rikslister.

I *Danmark* kom det relativt utbredda missnöjet mot EG att ta sig uttryck i motstånd mot direktvalen. Den

Tabell 1: Sammanfattning av de nationella valsystemen vid direktvalen till Europaparlamentet

Medlemsstat	Mandat	Valdag	Valsystem	Rösträtts- ålder	Valbar- hetsålder	Val- kretsar	Nödv un- derskrifter	Garanti	Röst- plikt	Spärr
Belgien	24	10/6	proportionellt	18	24	3	5.000 ¹	-	ja	-
Danmark	16	7/6 ²	proportionellt ²	18	18	2 ²	62.000 ³	-	-	-
Frankrike	81	10/6	proportionellt	18	23	1	-	FF 100.000 per lista	-	5 %
Irland	15	7/6	proportionellt ⁴	18	21	4	-	£1.000 per kandidat	-	-
Italien	81	10/6	proportionellt	18	25	5	30.000 ⁵	-	ja	-
Luxemburg	6	10/6	proportionellt	18	21	1	100	-	ja	-
Nederländerna	25	7/6	proportionellt	18	25	1	(500) ⁶	Fl. 18.000	-	-
Storbritannien	81	7/6	majoritetsval ⁷	18	21	79	30/kandidat	£600 per kandidat	-	-
Västtyskland	81	10/6	proportionellt ⁸	18	18	1 el 11 ⁹	2-4.000 ¹⁰	-	-	5 %

¹ eller 10 parlamentsmedlemmar

² Grönland utgör en valkrets som lördagen den 9 juni utsåg en ledamot genom enkel majoritet

³ gällde endast för i Folketinget orepresenterade partier

⁴ ett s k "single transferable vote" -system som i det närmaste ger samma resultat som ett proportionellt system

⁵ gällde ej för parti som redan var representerat i det italienska parlamentet.

⁶ Uppgifterna motstridiga. Såväl 0 som 500 anges.

⁷ Nordirland tillämpar dock "single transferable vote"-systemet (jfr not 4)

⁸ Belins 3 mandat utsågs av Berlins parlament

⁹ partierna kunde välja att antingen ställa upp en kandidatlista i en valkrets omfattande hela förbundsrepubliken eller att ställa upp listor i de enskilda delstaterna

¹⁰ om partiet inte hade fler än 4 mandat i förbunds-
dagen eller i respektive lantdag.

Tabell 2: Det direktvalda Europaparlamentets representativitet

	B	D	DK	F	GB	I	IRL	L	NL
Antal mandat	24	81	16	81	81	81	15	6	25
Andel mandat %	5,8	19,8	3,9	19,8	19,8	19,8	3,6	1,4	6,1
Antal väljare (miljoner)	7,0	42,1	3,5	35,3	41,0	40,9	2,1	0,2	9,5
Andel av väljare %	3,9	23,2	1,9	19,4	22,6	22,5	1,2	0,1	5,2
Antal väljare/mandat ²⁹¹ (tusental)	520	219	436	506	505	140	33	380	

B= Belgien
D= Västtyskland
DK= Danmark
F= Frankrike
GB= Storbritannien
I= Italien
IRL= Irland
L = Luxemburg
NL= Nederländerna

danska regeringen önskade från början att obligatoriskt dubbelmandat skulle krävas, dvs att endast folketingsmedlemmar skulle kunna väljas in i Europaparlamentet. Avsikten var att hindra att EG-motståndare valdes in. Denna ståndpunkt fick emellertid varken stöd av de övriga EG-staterna eller i folkettingen. Danskarna fick inte heller gehör för förslaget att direktvalet skulle kombineras med de nationella parlamentsvalen.

Vid de slutliga omröstningarna i folkettingen röstade Socialistisk Folkeparti, Venstresocialisterna, Kommunisterna och Restförbundet helt emot och Socialdemokratiet och Fremskridtspartiet delvis emot vallagarna, vilka trots detta antogs med betryggande majoritet. EG-motståndarna bildade inför direktvalet en gemensam organisation – Folkebevaegelsen mod EF – som ställde upp med en egen anti-EG-lista.

Danmark uppdelades inför valet i två valkretsar, Grönland med ett mandat och Syd-Danmark med 15 mandat.

Frågan om direktval till Europaparlamentet gav upphov till en animerad, offentlig debatt i Frankrike. Liksom i Danmark och i Storbritannien kom starkt EG-fientliga stämningar till uttryck. Frankrikes roll inom EG ifrågasattes och varningar för att Europaparlamentet skulle få utökade maktbefogenheter framfördes framförallt från gaullistiskt och kommunistiskt håll. För att få gaullisternas stöd tvangs regeringen skriva in i ratifikationslagen att Europaparlamentets befogenheter endast kan

utvidgas genom en traktatändring, ett tillägg som dock är irrelevant ur folkrättslig synvinkel. Regeringen tvangs också göra ratifikationen till en förtroendefråga i parlamentet. Detta förfaringsätt innebär, att förslaget antas utan omröstning, såvida inte förslag om misstroende väcks och vinner majoritet. Formellt behövde man därför inte rösta i saken.

Eftersom direktvalet, i motsats till vad som är normalt i Frankrike, enbart omfattade en valomgång kom resultatet att bli ett nytt slags mått på de olika partiernas styrka.

De motsättningar som kom i dagen när parlamentet i Storbritannien skulle fatta beslut om direktvalet rörde dels inställningen till EG, dels valsystemet utformning.

En stark anti-EG-falang inom labour bidrog till att regeringens förslag försenades. När det väl kom visade det sig innehålla ett för brittisk politik så främmande element som proportionella val. Orsaken till detta stod att finna i att labour förlorat sin parlamentariska majoritet och därför var beroende av det lilla liberala partiet ("the lib-lab-coalition"). I en första omröstning uttryckte parlamentet sitt stöd för principen med direkta val. I slutomröstningen, som var fri, gick emellertid majoriteten mot regeringens förslag om proportionella val. Resultatet av parlamentsbehandlingen blev, att direktvalet skulle äga rum i fyra regioner – England (66 mandat), Skottland (8 mandat), Wales (4 mandat) och Nordirland (3 mandat) – samt att majoritetsval skulle tillämpas, utom på Nordirland där valen skulle ske med en pro-

portionell metod. Den proportionella valmetoden kommer dock troligen att tillämpas i hela Storbritannien vid direktvalet 1984, då enhetliga regler för hela EG skall gälla.

Italien ratificerade traktaten om direkta val på 20-årsdagen av Romtraktatens undertecknande. Behandlingen av den nationella vallagen drog dock ut på tiden beroende dels på långvariga diskussioner om valkretsindelningen, dels på den allmänna politiska situationen (mordet på Aldo Moro). Alla betydande italienska partier var emellertid positiva till direkta val.

Också på *Irland* var alla de stora partierna för EG och för direkta val till Europaparlamentet. De partimot-sättningar som uppstod vid utformningen av de fyra valkretsarna löstes genom att man lät en oavhängig kommission presentera ett förslag, som sedan antogs med bred majoritet.

I *Luxemburg* flyttade man det nationella valet så att det kom att sammanfalla med Europaparlamentsvalet. Alla partier med undantag för det kommunistiska var positiva till direktvalet.

Frågan om direkta val till EG-parlamentet blev ej kontroversiell i *Nederländerna*. Bortsett från några flygel-partier, vilka kunde mobilisera totalt 12 röster, stöddes regeringens proposition om direktvalet av alla riksdagspartierna.

Sammanfattningsvis kan inställningen på nationell nivå till frågan om direkta val till Europaparlamentet beskrivas sålunda:

(1) direktvalet uppfattades ej som speciellt viktigt i sig. I vissa fall sågs det som en katalysator för att mobilisera en europaopinion;

(2) intresset fokuserades snarare på Europaparlamentets och hela EG:s framtid än på direktvalet;

(3) i många länder, främst i Frankrike och Storbritannien, kom det partipolitiska manövrerandet att framstå som mer betydelsefullt än själva direktvalet.

Mycket schematiskt skulle behandlingen i de olika länderna av frågan om direktval kunna åskådliggöras på följande sätt:

	Kopplingar mellan direktvalet och andra betydande inrikespolitiska mot-sättningar har förekommit	ej förekommit
Grundläggande pro-EG-inställning	Belgien Västtyskland	Italien, Irland, Luxemburg, Nederländerna
Anti-EG stämningar varit av betydelse	Frankrike Storbritannien	Danmark

Valresultatet och valets effekter

Enligt de uppgifter EG:s informationstjänst publicerat gav valet följande resultat (före kontrollräkning):

	B	D	DK	F	GB	I	IRL	L	NL	Totalt
Socialister	7	35	3	22	18	13	4	1	9	112
Krist-demokrater ¹	10	42	-	6	-	30	4	3	10	105
Konservativa ²	-	-	3	-	60	-	-	-	-	63
Kommunister	-	-	1	19	-	24	-	-	-	44
Liberaler	4	4	3	19	-	5	-	2	4	41
Framstegsdemokrater	-	-	1	15	-	-	5	-	-	21
Diverse ³	3	-	5	-	3	9	2	-	2	24
Totalt	24	81	16	81	81	81	15	6	25	410
Valdeltagande (%)	90.7	65.9	47.0	61.3	85.5	85.5	63.6	85.0	57.8	

¹ numera den europeiska folkpartigruppen

² numera den europeiska demokratiska gruppen

³ huvuddelen av dessa ingår numera i gruppen för teknisk koordinering och skydd av oavhängiga medlemmar och grupper, till vilken de flesta av EG-motståndarna hör

Valdeltagandet i *Belgien* var osedvanligt lågt. Trots röstplikt, stor uppmärksamhet i massmedia och en allmänt sett positiv inställning till EG röstade, om man bortser från valskolkare och blankröstning, blott 75,5 % av väljarkåren.

I avsaknad av engagerande europeiska valfrågor kom kampen mellan de tunga politiska personligheterna att dominera valkampanjen. Kristdemokraternas (CVP-PSC) framgång (+13 procentenheter) och socialisternas förlust (-2,1 procentenheter) jämfört med 1978 års parlamentsval utgör de mest betydelsefulla styrkeförändringarna mellan partierna. Många av de valda är framstående politiker och flera innehar poster som partiledare och vice partiledare. Framförallt kan valet sägas vara en framgång för förre premiärministern Leo Tindemans, som kom att framstå som den främste exponenten för europasamarbetet.

I *Västtyskland* blev valet en framgång för kristdemokraterna (CDU/CSU), som nu kan sända fler ledamöter till Strassbourg än de båda regeringspartierna kan tillsammans. Även miljögrupperna gick framåt, dock utan att få någon kandidat vald. Då valdeltagandet var ca 25 procentenheter lägre än vid ett normalt förbundsval utgör dock resultatet en mindre bra indikation på vad som komma skall.

Majoriteten av de tyska väljarna är enligt flera opinionsundersökningar europavänliga. Samarbetet inom EG anses allmänt medföra att Västtysklands säkerhetspolitiska ställning förbättras. Trots att valkampanjen fördes med tämligen stor energi och under stark massmediabevakning kom den att bli synnerligen tråkig. Entusiasmen minskade också allteftersom valdagen närmade sig. Det begränsade engagemanget som valkampanjen ändå medförde rörde snarare det västtyska partitaktiska spelet än europafrågorna. Bl a kom ett avsevärt intresse att koncentreras till CSU-kandidaten och kejsarättligen Otto von Habsburg, vilken också blev vald.

I *Danmark* fick "Folkebevaegelsen mot EG" genom valkartellen med en rad småpartier till vänster om socialdemokraterna 21 procent av rösterna och 4 mandat, medan socialdemokraterna, som nådde 21.9 procentenheter, bara fick 3 mandat. Socialdemokraternas dåliga resultat kan främst tillskrivas den splittring som rått inom partiet angående inställningen till EG. Detta har säkerligen bidragit till att många av partiets anhängare avstått från att rösta. Också Glistrups framstegsparti fick inregistrera ett svidande bakslag jämfört med 1977 års folketingsval, från 14.6 till 5.8 procent. De borgerliga partierna konservativa och kristelig folkeparti ingick i ett valförbund med ett klart EG-vänligt program, uppnådde notabla framgångar (+5.6 respektive +2.5 procentenheter).

Förutom valets verkliga vinnare, Folkebevaegelsens mot EG toppkandidat Else Hammerich, blev främst po-

litiska veteraner valda – Poul Möller, konservativ, socialdemokraterna Kjeld Olesen och Eva Gredal och centrumdemokraten Erhard Jacobsen.

Det för *Frankrike* inrikespolitiskt mycket betydelsefulla valet blev ett svårt bakslag för gaullistledaren Jacques Chirac (RPR fick 16.3 procent) och en politisk dödförklaring för Jean-Jacques Servan-Schreiber, som motarbetad av sitt eget parti ställde upp med egen lista. Segrade gjorde d'Éstaings UDF med 28 procent, följt av socialisterna 23.6 procent och kommunisterna 20.6 procent. I motsats till vad fallet var i de övriga större EG-länderna höll vänstern därmed ställningarna. Valresultatet i stort kan tolkas som ett stöd för d'Éstaings försiktigt Europa-vänliga politik, och det ger honom ett gott utgångsläge inför det kommande presidentvalet.

I *Storbritannien* segrade de konservativa för andra gången på kort tid. Denna gång främst beroende på att labours väljare skolkade. Valets främsta inrikespolitiska effekt blir förmodligen, att debatten om det brittiska valsystemet åter tas upp. Det faktum att det skotska nationalistpartiet med 1.9 procent av rösterna fick 1 mandat, medan liberalerna med 13.1 procent inte fick något, kan inte undgå att stöta. Till nästa europaparlamentsval om fem år skall ett gemensamt europeiskt valsystem tillämpas. Majoritetsval i enmansvalkretsar torde inte bli den formel som då tillämpas.

Europavalet ägde rum endast en vecka efter parlamentsvalet i *Italien*. Detta till trots var valdeltagandet högt och röstfördelningen något annorlunda än i det nationella valet. Valet till EG-parlamentet kan framförallt betecknas som en framgång för de två centrumpartierna socialisterna och socialdemokraterna, medan kommunisterna och kristdemokraterna gick något tillbaka. Tänkbara förklaringar till förändringarna är bl a, att utlandsitalienarna (fler än 1.4 miljoner) fick rösta i det EG-land de bor i och att det sedvanliga belöningsystemet för trogna anhängare till det segrande partiet ej kunde fungera.

Trots en vitt spridd EG-vänlig inställning på *Irland* blev valdeltagandet relativt lågt. Mest anmärkningsvärt var, att det regerande Fianna Fail endast fick 5 av de 15 mandaten och att 2 oberoende kandidater fick platser i EG-parlamentet. Utan tvekan har oron på arbetsmarknaden, inte minst en poststrejk som vid valet varat 4 månader, varit den främsta orsaken till regeringspartiets dåliga resultat. Rent praktiskt innebar poststrejken dessutom att över 40 000 röstkort inte kunde sändas ut.

EG-valet på *Irland* var kombinerade med kommunalval, vilket förhindrade valdeltagande att sjunka ännu djupare än de uppnådda 63,6 procenten. Av de valda kandidaterna har särskilt de från oppositionspartierna en relativt framstående ställning.

Valet till EG:s parlament ägde i *Luxemburg* rum sam-

tidigt som valet till det nationella parlamentet. Båda valen vanns av det kristdemokratiska partiet. I och med förlusten gick den förutvarande liberale premiärministern Gastorn Thorn helhjärtat in i europapolitiken. Han framfördes som kandidat till presidentposten i det nyvalda Europaparlamentet men fick finna sig i att redan tidigt bli utmanövrerad. Presidentposten gick istället till Frankrikes Simone Veil.

Även i *Nederländerna* nådde kristdemokraterna framgångar och blev med 35.6 procent sv de avgivna rösterna det största partiet. Socialisterna, som sveks av de yngre väljarna, fick 30.4 procent och liberalerna fick 16.2 procent. Inga av de absoluta toppolitikerna blev valda, eftersom det holländska systemet inte medgav att ministrar och partiledare över huvud taget fick ställa upp.

Ser man på det totala resultatet för *hela EG* är de mest markerade effekterna, att mitten- och högerpartiet gjort ett bättre val än socialistpartierna, att partierna som varit för EG gjort ett bättre val än de som varit emot samt att valdeltagandet i genomsnitt varit lågt. Den mer markerade högerprofilen i EG:s nya parlament är ingen isolerad företeelse; motsvarande utveckling har kunnat iakttagas i flera nationella val inom EG-kretsen. Framgångarna för de EG-vänliga partierna synes delvis hänga ihop med det låga valdeltagandet. I avsaknad av någon egentlig valfråga blev röstandet huvudsakligen ett sätt att uttrycka stöd för europatanken. I stater som tidigare röstat om EG-medlemskap eller där motståndet mot EG varit starkt har valkampen också kunnat uppfattas som ett onödigt *da capo*, särskilt som anledningen denna gång varit att utse ledamöterna i ett relativt maktlöst och okänt organ. Så sent som en månad före valet hade exempelvis endast 60 % av de brittiska väljarna hört talas om Eruopaparlamentet.

EG-parlamentet har under sommaren endast haft ett konstituerande möte. Först i september, när parlamentet skall behandla EG:s budget, kan de första indikationerna förväntas huruvida det låga valdeltagandet bidrar till ett fortsatt svagt Europaparlament eller om direktvalet och de många prominenta ledamöterna bäddar för en mera betydelsefull roll i framtiden.

Augusti 1979
Thomas Hörberg

Falkemarks maktstudium

Jag vill kort ta upp ett par frågeställningar/kritikpunkter i anknytning till Falkemarks intressanta och stringenta behandling av värdeutsagors logiska relation till diskussionen mellan "pluralister" och "elitister" i amerikansk maktforskning (uppsatsen *Maktstudium* och värdering i *StvT* 1978:4). Falkemarks argument skall inte upprepas; jag förutsätter alltså att uppsatsen är läst. Dess många förtjänster behöver inte kommenteras.

1) F vill falsifiera T2 (som till synes betraktas som en empirisk tes). F måste alltså uppdriva minst *ett* forskningsresultat, som är logiskt beroende av en värdeutsaga. Men vad menas med "forskningsresultat" eller "vetenskapligt resultat". Baserar F sig på en förutsättning om att det skall vara "bra" resultat, eller kan det vara vad som helst som åberopar sig beteckningen "statvetenskaplig forskning"? I det senare fallet är det möjligt att framföra massvis med exempel på "resultat", vars validitet är logiskt beroende av värderingar, av den enkla anledningen, att deras upphovsmän har baserat sig på naiva epistemologiska förutsättningar, inadekvat begreppsbyggnad, eller andra brister.

Exempel: det är möjligt, att pluralisterna kan hävdas förutsätta L4 ('Endast det mätbara är vetbart'). Men det är väl i så fall deras fel, att de logiskt baserar sig på denna tveivelaktiga dogm. Kunde de inte ha varit mindre restriktiva och hävdad, att endast det som går att diskutera för och emot (falsifiera i mer eller mindre strikt mening), kan vara föremål för kunskap? Skulle det inte vara möjligt även med denna mera rimliga princip att s a s "knyta till säcken" redan på det epistemologiska planet och undvika de ontologiska frågorna (L3, bl a), som förutsätter svar på värdefrågor.

2) Även om vi bortser från 1), kan man ju fråga sig, om inte frågan "Vem har makten?" är för klumpig. Genom en uppdelning av denna fråga på exempelvis välfärdsfrågor, frågor om rösträtt, religionsfrihet, etc skulle man kunna undvika att ta ställning till vad som är "väsentligast" av dessa "issue"-areas, och därmed också den normativa frågan, Du refererar till s 246 (som väl ytterst är en fråga om livsåskådning).

3) Även om vi bortser från 2), kan man ju fråga sig, om prioriteringen av de olika "issue-areas" i förhållande till varann är en politisk eller moralisk värdering (F skriver "politisk/moralisk"). Att det är en värdering är helt klart; politisk i snäv mening är den i varje fall inte (att den skulle ha 'någon empirisk relation till synen på 'status quo' (s 254), har jag svårt att inse, och även om så vore fallet, vilken betydelse har då detta?) – Det är väl snarare ett fundamentalt etiskt eller ontologiskt pro-

blem: vad är viktigast för människan: ekonomisk välfärd, vissa politiska rättigheter, andlig 'välfärd', etc, vilket i sin tur väl är baserat på en allmän människosyn.

4) Även om vi bortser från 3), kan man väl fråga sig, om det är rimligt att sätta likhetstecken mellan värderingsfrihet och objektivitet. Ditt argument för att göra det är att så brukar man göra (s 239–240). Du nämner själv en rad andra betydelser av "objektivitet" (s 239). – Om Du verkligen vill övertyga om betydelsen av ditt resultat (förutsatt det är hållbart), måste Du argumentera för att värderingsfrihet är en nödvändig förutsättning för rationalitet och objektivitet. Det finns ju de, som hävdar, att i varje fall vissa typer av värderingar låter sig diskuteras rationellt.

Hans Mouritzen

Notiser om värde, värderingar och rationalitet. Ett svar till Hans Mouritzen

M reser i sitt korta men innehållsrika inlägg ett antal viktiga frågor. Innan jag behandlar dessa vill jag bara helt kort understryka syftet med min artikel. Detta var tvåfaldigt: (a) att uppmärksamma en av filosofer och samhällsvetare förbisedd relation som kan råda mellan värdeutsagor och vetenskapliga resultat, nämligen att de förstnämnda ingår i evidensen för de sistnämnda, (b) att visa att denna relation finns exemplifierad bl a i Dahls välkända forskning om maktstrukturen i New Haven. (a) och (b) är underförstådda i min explicita målsättning, att visa att (T2) är falsk.¹ Däremot har avsikten *inte* varit att diskutera om – och i så fall hur – man kan undvika att maktforskningen "värdeimpregneras". Huvudpoängen i artikeln är endast att *om* man utgår från Dahls och Bachrach/Baratz' forskningsmetodologier, så är denna impregnering omöjlig att undvika.

1. M. efterlyser först mina kriterier på "bra" statsvetenskapliga resultat. Han tycks mena att endast (i någon mening) värdefulla resultat kan komma ifråga om det skall ha något intresse att visa att (T2) är falsk. Detta håller jag med om. Om enbart "triviala" eller "dåliga" resultat åberopas som stöd för att (T2) är falsk, ligger det ju nära till hands för en försvarare av (T2) att fränkänna de åberopade resultaten vetenskaplighet. Jag måste följaktligen kunna styrka att de av mig valda exemplen inte låter sig vetenskapligt underkännas.

Detta är emellertid inte så enkelt som det kan förefalla. En komplicerande faktor här är förekomsten av olika *paradigm* (forskningstraditioner) inom statsvetenskapen. Ett paradigm innehåller ett antal olika element av vilka särskilt ett är relevant här. Jag syftar på *vetenskapsidealet*,

dvs föreställningar om vad som är vetbart, vad som utmärker god vetenskap, vad som är kriterier på acceptabla förklaringar o dyl. Nu är det ett faktum att olika paradigm innehåller olika vetenskapsideal. Detta medför att vad som räknas som värdefulla resultat inom ett paradigm, kan anses helt otillfredsställande av företrädarna för ett rivaliserande paradigm, ja kanske rent av av dessa avvisas som pseudovetenskap. (Den behavioristiska kritiken av psykoanalytisk teoribildning illustrerar väl detta förhållande). Jämförelser "över paradigmgränserna" blir ett problematiskt företag därför att kriterier på vetenskaplig kvalitet är s a s inbyggda i vetenskapsidealet. Inom den moderna vetenskapsteorin diskuteras livligt frågan om rationell jämförelse av resultat inom olika paradigm överhuvudtaget är möjlig.²

Personligen tror jag att situationen inte är fullt så dystert som den ibland framställs.³ För att besvara M:s fråga är det, som jag ser det, dock inte nödvändigt att presentera ett välövertänt ställningstagande i detta ytterst komplicerade spörsmål. Det räcker, menar jag, att påpeka att Dahls forskning, *inom* det paradigm denna hör hemma, anses värdefull. Det paradigm som åsyftas kan betecknas (lite vagt) som "postivistiskt". Härmed avses en forskningsriktning som tar avstånd från all s k spekulation, som vill begränsa den vetenskapliga verksamheten till observerbara storheter och inom vilken stor vikt läggs vid kvantitativa metoder.⁴

Ett centralt inslag är dessutom framhållandet av vetenskapens värderingsfrihet. (L4) uttrycker detta paradigms betonande av observerbarhet och mätning.⁵

M. finner (L4) vara en "tvivelaktig dogm". (L4) tycks för honom exemplifiera "naiva epistemologiska förutsättningar". M:s tanke förefaller nu vara att *om* man utgår ifrån förutsättningar som (L4), så blir (i) de resultat man kommer fram till "dåliga" och (ii) resultatens giltighet logiskt beroende av värderingar.

(i) är, som framgår av vad som anförts ovan, ett påstående på paradigmnivå. M. tar avstånd från (L4). Härmed tar han också avstånd från ett centralt tankeelement i den forskningstradition, som kan sägas dominera den statsvetenskapliga forskningen i västvärlden. Att automatiskt klassificera alla resultat inom denna tradition som "dåliga" är rimligen att gå för långt. Det skall dock villigt medges att åtskilligt som produceras inom denna är ytligt och ointressant. Detta gäller dock inte, som jag ser det, om Dahls New Haven-undersökning. Dahls studie anses, som påpekats ovan, värdefull inom paradigmet. I detta omdöme finns det skäl att instämma, *även* om man inte accepterar (L4). Det förtjänar påpekas, att också forskare utanför den positivistiska traditionen har framhållit studiens kvaliteter.⁶

Valet av Dahls maktforskning låter sig alltså väl försvaras. Den duger därmed också som exempel på min huvudtes, att (T2) är falsk.

M. frågar om inte pluralisterna istället för (L4) kunde varit mindre restriktiva och utgått från någon slags falsifieringsprincip. Det är här väsentligt att understryka, att min avsikt inte varit att undersöka vad de kunde gjort. Det enda som intresserat mig i artikeln är vad som *faktiskt* gjorts, vilken metodologi som faktiskt använts. M:s fråga är emellertid intressant i sig som ett försök att undkomma mina slutsatser om värdeberoendet hos Dahls resultat.⁷ Jag skall nedan försöka visa att den av M. skisserade utvägen är stängd.

(ii) är – i generell form – falsk. Ett resultat blir inte *automatiskt* värdeberoende på grund av (L4).⁸ Så blir t ex Dahls resultat, att den ekonomiska överklassen i New Haven inte utgör en maktelit, *inte* värdeberoende som en följd av (L4). Värdeberoendet måste här tillskrivas andra faktorer, bl a metoden att företa ett urval av frågor av nyckelkaraktär. Under förutsättning att (L4) är sann, eller åtminstone acceptabel, *undandröjer* (L4) tvärtom en grund för värdeberoendet hos Dahls resultat. I så fall kan nämligen inte föregripande reaktioner och därmed inte heller icke-beslutsfattande studeras. Om dessa fenomen är vetenskapligt oåtkomliga kan Dahls angreppssätt, att endast undersöka det manifesta beslutsfattandet, legitimeras *utan* (L3).⁹ Härmed undviks att uteslutandet av icke-beslutsfattande måste ske med den normativa legitimering (L3) innebär.

(L4) är emellertid vare sig sann eller acceptabel. *Därför* kan, som jag hävdar i artikeln, inte icke-beslutsfattande avvisas utan att (L3) accepteras. *Om* däremot (L3) accepteras så kan, *vare sig* (L4) är sann eller inte, icke-beslutsfattande negligeras. Detta är ju i så fall oväsentligt.

M. tänker sig att (L4) skulle kunna ersättas med någon slags falsifieringsprincip. Enligt M. skulle en sådan mindre restriktiv princip kunna "knyta till säcken redan på det epistemologiska planet och undvika de ontologiska frågorna (L3, bl a), som förutsätter svar på värdefrågor". M. förbiser att (L4) är en sådan princip, som "knyter till säcken redan på det epistemologiska planet". (L4) är avsedd att kringgå (L3) på detta plan genom att, som framhållits, avvisa föregripande reaktioner och därmed icke-beslutsfattande. Den uppluckring av (L4), som M. tänker sig, ökar däremot – tvärtom vad han avsett – chanserna att föregripande reaktioner kan göras till föremål för studium. (I vilken utsträckning dessa chanser ökar är dock omöjligt att säga, eftersom M:s falsifieringsprincip är ytterst obestämd). Som påpekats är det ju just *om* dessa reaktioner och därmed icke-beslutsfattande blir åtkomliga, som ett ställningstagande till (L3) erfordras. M:s försök att "knyta till säcken redan på det epistemologiska planet" är således misslyckat.

2. M. finner frågan "Vem har makten?" för klumpig. Han vill, som det förefaller, ersätta denna fråga med

en serie av frågor: "Vem har makten i välfärdsfrågor?", "Vem har makten i frågor om rösträtt?" o s v. Skälet som åberopas för denna uppspjälkning av den ursprungliga frågan i en serie delfrågor är att man då kan undvika att väsentlighetsgradera de olika sakområdena. Härigenom tänker sig M. att det normativa problemet inte uppstår. Häri har han, såvitt jag kan förstå, fel. Inom vart och ett av dessa områden finns ett antal delområden. Inom t ex välfärdspolitik har vi ju frågor om skola, sjukvård, socialförsäkringar, arbetarskydd, etc. Vidare återfinns inom vart och ett av dessa delområden ett antal underavdelningar o s v. Om man därför reser frågan "Vem har makten i välfärdsfrågor?" kommer man följaktligen inte undan problemet att gradera de olika delområdena (och de olika delområdena inom vart och ett av dessa, osv) efter deras betydelse. Därmed kvarstår också den normativa frågan.¹⁰

Det bör också här starkt understrykas att "Vem har makten?" faktiskt är den fråga Dahl ställer sig – "Who Governs?" frågar han. Som framhållits har min uppgift endast varit att fästa uppmärksamheten på det – förbisedda – förhållandet att den metodologi Dahl *faktiskt* använt är värdeberoende. Jag har däremot *inte* frågat mig om det finns något värderingsfritt alternativ till Dahls metod. (Jag *tror* att det inte existerar något sådant alternativ, men det är en annan historia).

3. M. konstaterar – helt korrekt – att prioriteringar mellan olika sakområden är en fråga om värderingar. Emellertid är han osäker på om avvägningar av detta slag är av politisk eller av moralisk natur. För mitt syfte – att vederlägga (T2) – är det sistnämnda problemet irrelevant. Det är helt tillräckligt att dessa prioriteringar är av utomvetenskaplig art. Med "politisk/moralisk" vill jag markera att prioriteringarna är antingen av det ena eller av det andra slaget (eller kanske en kombination av båda), men att jag inte bryr mig om att utreda vilket. Att göra detta skulle för övrigt bli mycket svårt. Någon skarp gräns mellan politik och moral existerar ju inte.

4. M. pekar på två problem, nämligen vilka relationer som råder mellan (a) värderingsfrihet och objektivitet och (b) värderingsfrihet och rationalitet. Av dess problem är (b) viktigast. (a) är väl närmast en språkfråga. Jag har betraktat värderingsfrihet som en nödvändig betingelse för objektivitet. Skälet härtill är, som M. påpekar, att man brukar göra detta. Såvitt jag kan se spelar det ingen avgörande roll om man bibehåller denna begreppsliga koppling eller ej.¹¹

Vad som är av betydelse är man klart talar om vad man menar och är konsekvent i sin användning av dessa termer.

Inget viktigt ändras i mina resultat om kopplingen mellan värderingsfrihet och objektivitet elimineras. Det

centrala resultatet i artikeln är att vissa statsvetenskapliga resultat är värdeberoende. Om man låter värderingsfrihet – i den bemärkelse jag angivit i artikeln – utgöra ett nödvändigt villkor för objektivitet, så innebär resultatet att åtminstone några statsvetenskapliga resultat brister i objektivitet. Om man däremot inte förutsätter detta samband mellan begreppen, så behöver resultatet inte nödvändigtvis få denna konsekvens. Vilket av alternativen som väljs har knappast någon större betydelse.

Problemet (b) är till skillnad från (a) både viktigt och komplicerat. M. hävdar, att mitt resultat blir betydelsefullt först när jag kan övertyga om att värderingsfrihet är en förutsättning för rationalitet. Här måste jag anmäla en avvikande åsikt. Värderingsfrihet är, som jag ser det, *inte* något villkor för rationalitet. För att klargöra skälet här till är det lämpligt att – helt kort – antyda något om min syn på rationalitet och rationalitetskriterier.

Vetenskaplig verksamhet innebär att forskaren ständigt gör ett stort antal val. Hit hör val av problem, metod, begrepp, operationaliseringar, material, modell, signifikansnivå, teori m m. Val av paradig maste också räknas hit. Åtskilliga – men förhoppningsvis inte alla – av dessa val sker ofta oreflekterat och vanemässigt. Detta gäller väl i synnerhet det sista valet. Här är vanligen snarare fråga om en lång socialisationsprocess än om ett medvetet ställningstagande.

Det är nu, menar jag, rimligt att se ett samband mellan hur ovannämnda val går till och graden av rationalitet. Förenklat skulle jag vilja uttrycka detta samband på följande sätt: ju fler och ju viktigare val som sker med eftertanke och med begrundan av olika alternativ, ju högre grad av rationalitet. Det så formulerade sambandet skall inte uppfattas som någon definition av rationalitetsbegreppet. Inte heller avses något ofelbart kriterium. Istället tänker jag mig att sambandet anger en någorlunda hygglig *indikator* på rationalitet. Intuitivt här rationalitet att göra, dels med hur den process gestaltar sig som föregår ett visst val, dels med hur detta val faktiskt är beskaffat.

Det är min bestämda uppfattning att normativa ställningstaganden ofta är ofrånkomliga inom den statsvetenskapliga forskningen. Detta behöver dock inte nödvändigtvis äventyra den vetenskapliga rationaliteten. Ett par exempel kan illustrera detta.

En vanlig anledning till att forskningen "värdeimpregneras" är val av operationaliseringar, indikatorer o dyl. Leif Lewin väljer i sin bok *Hur styrs facket?* begreppet "allmänanda" som det centrala elementet i sin sk interaktiva demokratimodell.¹² Som han själv påpekar är detta val av normativ natur.¹³ För sitt "normativa postulat" anför han ett antal argument. Han gör gällande bl a att det är "möjligt att undvika fåtalsvalde

inom demokratiska organisationer, om samspelet mellan styrelse och medlemmar fungerar på ett sådant sätt att det utvecklar den enskildes allmänanda"¹⁴ (Observera att vi här möter en normativ *argumentering*).

Lewin misstar sig emellertid när han hävdar att detta inslag "är den enda punkt, där värderingar tillåts påverka undersökningen".¹⁵ Låt oss t ex betrakta hur Lewin operationaliserar begreppet "allmänanda". Detta sker genom tre olika frågor i ett frågeformulär. En av dessa lyder: "Det är fel av LO att ställa sådana lönekrav att de minst effektiva företagen slås ut". Svartalternativen är här "instämmer" resp "instämmer ej". Här skall man svara "instämmer ej" för att visa allmänanda.¹⁶ Kan nu detta val från Lewins sida verkligen kallas värderingsfritt? Jag kan omöjligen inse detta. Är inte detta ett klart och entydigt exempel på politiskt/moraliskt ställningstagande. Lewin måste rimligen mena att de minst effektiva företagen *bör* läggas ned för att nå vissa värdefulla mål (vilka för övrigt måste vara andra mål än allmänandans allmänna utbredning).

Om en person i detta avseende tillkännager en avvikande uppfattning, kan då Lewin försvara sitt val utan att en normativ legitimering av detta kommer till stånd? Svaret måste bli nej!

Det bör betonas att vad som anförts inte i sig innebär någon kritik av Lewins val av operationalisering. Vad som hävdas är enbart att detta val är av normativ natur.¹⁷ Om denna uppfattning är riktig är hans resultat att "allmänandan antar allt högre och högre värden, ju längre upp man går i den fackliga hierarkin" ytterligare en motinstans till (T2).¹⁸

Vad som anförts om Dahls metodologi, Lewins "allmänanda" och begreppets operationalisering exemplifierar på *olika* sätt hur statsvetenskaplig forskning kan vara värdeberoende. Dessa exempel kan mångfaldigas. Att driva tesen om statsvetenskapens normativa obefläckelse blir inte lätt. Hur skall man då ställa sig i denna situation? Bör man fasthålla vid värderingsfriheten som ett nödvändigt villkor för rationalitet? I så fall får man vara beredd att karakterisera bl a de här diskuterade exemplen – Dahls och Lewins arbeten – som irrationella. Detta framstår dock knappast som rimligt. Som jag ser det är det förnuftigare att acceptera värderingarnas förekomst och sanktionera att normativa frågor öppet får diskuteras. (Detta synsätt vilar naturligtvis på antagandet att värderingar inte faller utanför den rationella diskursen). Om dylika frågor är ofrånkomliga, blir följderna sannolikt mindre goda om diskussioner härav inom forskarsamhället anses otillåtna. Risken finns då uppenbarligen att värderingar influerar den vetenskapliga verksamheten på ett okontrollerat sätt. Detta skulle betyda att färre vetenskapliga val sker med eftertanke och med

övervägande av tänkbara alternativ. Konsekvensen härav skulle i sin tur bli en minskad grad av rationalitet (givet den "indikator" som angivits ovan). Det bör därför rimligen vara att föredra att normativa diskussioner – i ordnade och disciplinerade former – anses legitima. Det finns inte någon större anledning att hysa farhågor inför denna situation. Forskare är ju faktiskt personer med lång träning i rationell argumentation.

Gunnar Falkemark

Noter

- 1 (T2) utsäger att giltigheten hos vetenskapliga resultat är logiskt oberoende av att vissa av de val forskare företar kräver normativ legitimering.
- 2 En radikal förnekare av denna möjlighet är P Feyereabend. Se *Against Method*, London, 1975, särskilt kap 17.
- 3 En viss uppbyggelse skänker L Laudan i *Progress and Its Problems*, London, 1977, se särskilt sid 139–146.
- 4 Jag vill understryka att bruk av kvantitativa metoder i sig naturligtvis inte är liktydigt med en positivistisk forskningsinriktning. Endast när dessa metoder s a s totaliserar perspektivet – t ex genom att bannlysa alla icke-mätbara begrepp – är det rimligt att tala om "positivism".
- 5 (L4) Endast det *mätbara* (eller enkelt registrerbara) är *vetbart*.
- 6 Steven Lukes är ett exempel härpå. Han tar avstånd från denna tradition men karakteriserar likväl "Who Governs?", som "A finer subtler work than its critics and defenders might suggest", *Power. A Radical View*, London 1974, s 60.
- 7 I detta sammanhang bortser jag från att om Dahl hade utgått från någon (preciserad) version av M:s falsifieringsprincip, så hade undersökningen i New Haven sannolikt tett sig annorlunda.
- 8 Inte heller blir resultat automatiskt värdeberoende på grund av "inadekvat begreppsbildning, eller andra brister". (Det bör dock noteras att jag i detta sammanhang antagit att kriterierna på "naiva epistemologiska förutsättningar ..." *inte* är att de härav följande resultaten blir värdeberoende. I så fall vore ju M:s påstående trivialt sant).
- 9 (L3) Det finns *inte* några viktiga intressen för betydande befolkningsgrupper, som saknar uttryck inom det politiska systemet.
- 10 Det finns emellertid ett annat skäl än det M. åberopar för att betrakta "Vem har makten?" som för klumpig. Man kan anse att frågan är alltför personfixerad. Som svar på den väntar man sig ju en uppräknig av namn på personer. Inom t ex den marxistiska maktforskningen är det inte individer utan klasser som är s a s maktens bärare. Detta framgår ofta av själva definitionen av maktbegreppet. Så definierar exempelvis N Poulantzas makt som "the capacity of a social class to realize its specific objective interests". (*Political Power & Social Classes*, 1978, sid 104).
- 11 Ett objektivitetsbegrepp som inte har något med värderingsfrihet att göra försvaras av Göran Hermerén. Se *Värdering och Objektivitet*, 1972, sid 94–98.
- 12 Stockholm, 1977, sid 35.
- 13 Ibid, sid 39.
- 14 Sid 35.
- 15 Sid 39. Lewins språkbruk är slarvigt. "Påverka" tillhör den kausala terminologin. Vad han avser – eller bör avse – är att värderingar rättfärdiga, legitimerar, valet av "allmänanda" men att inget annat i hans undersökning kräver denna typ av legitimering. Det är mot denna senare uppfattning jag polemiserar.
- 16 Sid 131 ff.
- 17 T Tännjö kritiserar däremot Lewins val av operationaliseringar i *Demokratimätning. En inblick i den statsvetenskapliga skolastiken*, 1978, s 75 f.
- 18 Ibid, sid 133.

P.S. om samhällliga statistiksystem

En preliminär stencilversion av min uppsats om samhällliga statistiksystem lästes och kommenterades av professor Tore Dalenius, Stockholms Universitet och Brown University. Tyvärr kom hans värdefulla kommentarer inte mig tillhanda förrän tryckning redan skett i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1979:2. Jag vill emellertid gärna komplettera min uppsats på ett par punkter efter att ha tagit del av Tore Dalenius vänliga kommentarer.

För det första omfattar den i uppsatsen nämnda bibliografin av Tore Dalenius över 1000-talet titlar och inte som felaktigt uppges 300. Jag skriver att den vetenskapliga litteraturen på området saknas nästan helt. Detta motsägs naturligtvis delvis av omfattningen av denna bibliografi. Det hade varit bättre att skriva att litteratur på området är svår att finna, särskilt sådan som kan rubriceras som konventionellt statistisk.

Tore Dalenius påpekar att man i USA anser sig ha en central statistikmyndighet (jfr. sid 97 spalt 2): Office of Federal Statistical Policy and Standards, förlagd till US Department of Commerce och nyskapad som ersättare till Statistical Policy Division. Däremot har denna nya enhet inte längre kvar funktionen att kontrollera formulär och liknande. Denna uppgift ligger kvar hos Office of Management and Budget.

Här följer ytterligare några anmärkningar.

Sid 98 spalt 1, sista stycket

Här åsyftas delegationen för statistikfrågor, som hade att planlägga den av 1960 års riksdag beslutade omläggningen av den statliga statistikproduktionen. Dateringen jag gör till mitten av 60-talet är tveksam.

Sid 99, spalt 2.

Enligt Tore Dalenius kan det anses tveksamt om Dunn verkligen förespråkar den syn på statistiska informationssystem Sundgren tilldelar honom.

Sid 101, spalt 1.

Demografisk statistik tas visserligen fram via Current Population Survey, dock knappas huvuddelen av USA's demografiska statistik.

Sid 105, spalt 1.

Inrättandet av ett nationellt datacenter i Washington, vilket föreslogs i mitten av 60-talet av en kongresskommitté, kom att intensifiera – snarare än skapa – en debatt som pågått under flera år om datorer och personlig integritet. FoB70 kan sägas ha spelat en motsvarande roll för svenskt vidkommande.

Sven Berg

Litteraturgranskningar

GORDON A CRAIG: *Germany 1866–1945*. Oxford: Oxford University Press, 1978.

Craig är mest känd för sitt arbete "The Politics of the Prussian Army 1640–1945" (1955) som blivit ett standardarbete. Hans arbete, som ingår i den prestigefyllda serien Oxford History of Modern Europe, kännetecknas av ett omsorgsfullt berättande. Vad man kanske saknar är mera genomgripande analyser där trådarna från de olika detaljrikt utpenslade kapitlen vävs samman. Men detta är en omställning av fokus som ofta är svår för en och samma forskare att genomföra.

En sak som inte är lätt att få grepp om är den faktiska maktfördelningen i det tyska kejsarriket. Det är vanligt att framhålla den ömkliga roll som riksdagen spelade. Men som Craig visar i sin noggranna genomgång av kejsarrikets konstitutionella anomalier var riksdagens maktbefogenheter inte så små, som man kanske skulle vara böjd att tro. Det var snarare så att riksdagen aldrig till fullo försökte utnyttja sina faktiska maktbefogenheter.

Craig menar att detta berodde på att de tyska parlamentarikerna som grupp aldrig förmådde skaffa sig det självförtroende och den kollegiala solidaritet som utmärkte exempelvis de engelska parlamentsmedlemmarna. Riksdagen bestod i huvudsak av medelmåttor, politiken förmådde inte attrahera "the best in the nation". Det fanns dessutom, menar Craig, en allmän ovilja mot att befinna sig i opposition mot statsmakten. Men man kan hos Craig, liksom hos många andra historiker, märka en motsättning mellan å ena sidan den mera principiella beskrivningen av riksdagens roll och inflytande och å andra sidan beskrivningen av riksdagens faktiska inflytande i konkreta situationer. I konkreta situationer framträder riksdagens inflytande som större än man principiellt verkar beredd att erkänna. För att ta ett exempel så tycks valutgången 1890 varit en viktig bidragande orsak till Bismarcks fall. Inte heller är Craigs negativa karaktäristik av kejsarrikets parlamentariker speciellt rättvis. Genomfört med Weimartidens politiker framstår många av dem som högst imponerande gestalter.

Något som verkade hämmande på den demokratiska utvecklingen i Tyskland tycks paradoxalt nog ha varit det faktum att det redan fanns allmän rösträtt för män. I Sverige kom ju kampen för lika rösträtt att spela en central roll i demokratiseringsprocessen. De progressiva krafterna i Tyskland saknade denna enande faktor.

Weimarrepubliken var socialdemokratin stora fiasko. En politiker som hade avgörande betydelse för republikens utformning var Friedrich Ebert. Hans ambitioner var goda men det hela slog fel. Han ville bevara rikets enighet, förhindra en kommunistisk revolution och skaffa regeringen en nationell legitimation. Men liksom i Sverige visade det sig att socialdemokratin inte lyckades skaffa sig den majoritet i parlamentet som man väntat. Valet i juni 1920 innebar en katastrof för socialdemokratin som den aldrig riktigt hämtade sig från. Kontrollen av republiken gick genom valet faktiskt förlorat för republikanerna.

När det gäller den andra stora personligheten under Weimartiden, Gustav Stresemann, har liberala historiker ibland försökt framställa honom som "den gode europén". Craig framhåller emellertid att Stresemanns målsättningar i stort sett var överensstämmande med andra högerpolitikens, skillnaden var bara att han höll tyst med sina målsättningar, medan hans åsiktsfränder inte kunde låta bli att i tid och otid tala om vad de eftersträfvade. Bakgrunden till Locarno var inte någon europeisk idealism utan att Stresemann ville förhindra en engelsk-fransk allians, vilken kunde leda till att kraven på skadeståndsbetalningar hårdnade och Tyskland blev så isolerat att man hamnade i beroende av Sovjetunionen.

Den tredje, mera framträdande parlamentarikern i Weimarrepublikens historia är Heinrich Brüning. Brüning framstår som ett utmärkt exempel på den intellektuella personlighetstypens olämplighet att leda en demokrati i kristider. Den intellektuella personlighetstypens tendens att vilja rättfärdiga sitt tänkande genom sitt handlande gör att denna typ ofta saknar den smidighet och kompromissvilja som krävs i kritiska situationer. En alltför stark tilltro till det egna förnuftet leder ofta till arrogans och rigiditet. Som Craig visar hade Brü-

ning möjligheter till en uppgörelse med socialdemokraterna (och därmed kunnat undvika att regera med hjälp av § 48), men han hade redan tänkt ut sitt "system" och var fast besluten att genomföra detta och vägrade därför att ge sig in på några parlamentariska kompromisser. Ytterst syftade han förmodligen till en monarkisk restauration. Brüning tycks helt saknat känsla för de psykologiska stämningarna i landet, annars skulle han inte gjort en så kapital dumhet som att utlysa nyval i september 1930. Detta val kom som bekant att bli Weimarrepublikens dödsringning genom att nationalsocialismerna då fick sitt parlamentariska genombrott. Brüning har ibland tidigare framställts som en politiker, som kämpade en tapper kamp för att rädda Weimarrepubliken. Numera framstår han som en av dess mera effektiva dödgrävare.

Att det skulle föreligga någon kontinuitet mellan Hitler och den tidigare tyska historien vill Craig inte erkänna. De argument som framförts för detta anser han vara "too trivial to be persuasive". I stället hävdar han att Hitler var en man utan något historiskt förflutet. "He stands alone", säger han. Detta är ju minst sagt ett tvevelaktigt påstående. Det innebär ett slags demonisering av Hitler som är mera beslöjande än avslöjande. Vad Hitler stod för var inte något för tysk politik väsensskilt. Han påtvingade inte det tyska folket någon främmande ideologi. Men han skiljde sig från alla andra tyska politiker genom sin beslutsamhet, konsekvens, hänsynslöshet och brutalitet. Vad som hos andra var vagt känslomässiga attityder, uppfattade han bokstavligt som konkreta handlingsprogram. Just Hitlers absoluta fanatism skänkte honom en taktisk smidighet som gjorde honom till den överlägset skickligaste politikern under Weimartiden. Craig erkänner att han var den ende politikern under denna period som var i besittning av "political genius". von Papens yttrande: "Vi har ramat in honom (Hitler)", anser Craig borde ingå i en antologi över bevingade sista ord.

Craig har instruktiva kapitel om den sociala och ekonomiska utvecklingen under nazitiden. Den ekonomiska politiken karaktäriseras träffande som "command economy without command". Han citerar också den tyske ekonomhistorikern Petzina som hävdar att hade de utländska regeringarna svarat på Hitlers utrikespolitik med en omfattande ekonomisk blockad skulle svagheterna i den ekonomiska mobilisering blivit mycket tydliga och en viktig bas för Hitlers maktutövning ryckts undan. Den tyska ekonomin efter 1936 fick trots den s k fyraårsplanen aldrig en totalitär prägel utan fortsätta liksom tidigare att utmärkas av "Darwinian practices", med slöseri både ifråga om råmaterial och utbildad arbetskraft.

Craig menar att krigsutvecklingen skulle ha kunnat bli annorlunda om Hitler vågat kräva större oppoffringar av hemmafronten under de två första krigsåren. Detta framstår dock som högst tveksamt. Det var ju inte bara brist på resurser som gjorde att Hitler förlorade kriget utan också i hög grad det faktum att han redan 1940 hamnat i ett militärstrategiskt läge där förutsättningarna för 1945 års nederlag fanns inbyggda.

Vilken är då nationalsocialismens största betydelse för vår egen tid? Craig påpekar i slutet av sin bok – närmast i förbigående – att nationalsocialismen krossade själva förutsättningarna för motstånd mot liberalism och modernism. Detta är en tanke som kan förtjäna att utvecklas något. Nazismens nederlag innebär ur denna synpunkt en överväldigande triumf för 1789 års idéer. Den brist på "balans" som präglar vår tids samhällsdebatt och tänkande beror i hög grad på att den del av det europeiska idéarvet, som enklast kan karaktäriseras med begreppet traditionalism, drogs med i nationalsocialismens fall och helt enkelt blev mer eller mindre förbjudna tankar. Hela detta tankegods har sedan dess tvingats leva i det fördolda.¹

Det hittills mest ambitiösa försöket att fixera fascismens plats i den europeiska idétraditionen är utan tvivel Ernst Noltes magistrala undersökning "Der Faschismus in seiner Epoche" (1963).² Fascismen sätts här in i ett övergripande utvecklingsperspektiv. Det borgerliga samhällets framväxt med dess *universalism* innebär att de specifika band som tidigare begränsade människans frihet i denna världen upplöstes. Tidigare hade människorna sökt sin befrielse från denna världens specifika band i religionens och filosofins "värld", i vad Nolte kallar "teoretisk transcendens". Insikten att *praktisk* transcendens är möjlig innebär enligt Nolte en av de avgörande händelserna i människans historia. Denna insikt föder ett krav på att världen skall förändras och att den *kan* förändras. Teoretisk transcendens är inte längre nödvändig, människans längtan efter befrielse kan tillfredsställas genom praktisk transcendens. Det är här Noltes definition av fascismen som "motstånd mot transcendens" kommer in. Fascismen ses i första hand som en anti-modernismrörelse – som ett motstånd mot de krafter som strävade mot internationalism pacifism, jämlikhet och paradoxalt nog industrialisering.³

Fascismen var emellertid inte identisk med de anti-modernistiska krafterna även om den ofta allierade sig med dessa krafter. Det fanns i själva verket anti-modernistiska krafter som intensivt bekämpade fascismen. (Man behöver bara tänka på vissa grupper inom den tyska motståndsrörelsen.) Men fascismen kom att dra hela anti-modernismen med sig i sitt fall. Ur denna synpunkt är arvet efter fascismen ännu i hög grad levande i våra dagar.

A W Johansson

Noter

- 1 Man kan för Sveriges del som exempel på detta nämna den behandling som en utpräglad "anti-moder-nist" som Tage Lindbom rönt. Hur många av hans böcker har recenserats i Statsvetenskaplig tidskrift? Hans böcker tycks av många uppfattas som mer eller mindre "cranky" medan de i själva verket "endast" är ett återtagande och parafraiserande av en bred eu-ropeisk idétradition från tiden före fascismens ne-derlag.
- 2 Noltes bok är översatt till engelska under titeln "Three faces of fascism" (1966). För en lättillgänglig presentation och diskussion av Noltes "teorier" se Klaus Epstein, A new study of fascism, i "Reap-praisals of fascism" (Ed. by H A Turner) New York 1975.
- 3 Det paradoxala ligger i att nationalsocialismen för att kunna förverkliga sina målsättningar måste driva på industrialiseringsprocessen, i praktiken fungera "modernistiskt".

GEORGE WILHELM LARTEY: *The Fourth Dimension. The argument against the theory of evolutionary sta-ges of social development.* Lund 1977

I. Inledning

Under intryck av imperialismens och kolonialismens våldsinslag, som dessa manifesterat sig i Asien, Afrika och Latinamerika i det senaste decenniet, har modern statskunskap i allt större utsträckning kommit att ana-lysera den s k fattiga världens politik. På det terminolo-giska planet föreligger en viss oreda med hänsyn till vad olika politiska fenomen bör kallas. Man talar sålunda om "den tredje världen", "underutvecklade länder", "utvecklingsländer", "neokoloniala länder", "imperia-listiska stater", etc. I denna babylonska förvirring har man inom den moderna statsvetenskapen försökt skapa en relevant och enhetlig analytisk begreppsapparat för att kunna åstadkomma jämförande analyser. Jag tänker här på den struktur-funktionalistiska statsvetenskapen, med dess inriktning på studiet av politiskt beteende och politisk arbetsfördelning.

Den struktur-funktionalistiska statsvetenskapen har ett intellektuellt påbrå i Bronislaw Malinowski's antro-pologi, som framför allt via Gabriel Almond och James Coleman kommit att framstå som ett fruktbart synsätt för jämförande analyser av politiska system. Med sin speciella inriktning på studiet av politiskt beteende i makt, inflytande, och auktoritetssituationer har den struktur-funktionalistiska riktningen fordrat ett inter-disciplinärt betraktelsesätt. I USA uppstod de s k area-projekten, i vilka specialister inom lingvistik, religion, antropologi, stadsplanering, demografi, offentlig förvalt-

ning, och politiska ideologier fördes samman. Resurser tillfördes från såväl statliga som privata källor.

Vid ingången av 1970-talet började man inse att många av dessa projekt gav ett magert utbyte, både vad gällde teoretiska insikter och framkomliga vägar för kvalitativt bättre policies. I ett par föreläsningar som James Rosenau höll för forskare och lärare vid Institut för Statskunskap i Århus våren 1977, redogjordes för en del av orsakerna till area-projektens –åtminstone delvisa – misslyckande. Enligt Rosenau förelåg det betydande terminologiska oklarheter mellan projektens specialister, och i den semantiska förvirringen kunde också spåras statusstrider mellan olika specialområden och oenighet med hänsyn till demarkationen mellan ämnesområdena. Den avgörande stötestenen torde emellertid, enligt Rosenau, ha varit att de olika modeller man planerade projekten efter i hög utsträckning hade en etnocentrisk bias, beroende på olika typer av kulturklyftor mellan forskarna och de aktörer som studerades, även om de mest metodmedvetna forskarna i största möjliga ut-sträckning försökte mota dessa i grind.

Som en metakonstruktion för komparativa analyser av politiskt beteende och politiska system finns det litet att invända mot det struktur-funktionalistiska betrak-telsesättet – man kan åtminstone inte påstå att det *a priori* styr forskningen in i banor som legitimerar vär-deringar som finns i de industriella och post-industriella länderna. Problemet ligger i konstruktionens operatio-nalisering, speciellt vad gäller urvalet av vad som bör betraktas som *de* avgörande politiska faktorerna. I detta hänseende kan man antingen använda sig av de stu-derade aktörernas egna prioriteringar, varvid man er-håller en fenomenologiskt orienterad typ av analys, eller försöka åstadkomma en prioriterad lista av out-come-typer som sätts i relation till en prioriterad lista av in-flytelsrika medel som måste ha varit för handen som nödvändiga förutsättningar, varefter man genomför en statistisk korrelationsanalys.

Psykoanalytiska aspekter på studiet av politik kan vara till hjälp om man vill hålla sig fri från den renodlade fenomenologins subjektivism och den stokastiska ob-jektivismens kvantomani. För mer än tio år sedan kunde en av den moderna statsvetenskapens upphovsmän, He-inz Eulau, inte desto mindre göra gällande: "How lack of proper training – even of training that is eminently qualitative – retards disciplinary growth is perhaps best illustrated by the inability of younger political scientists to follow the pioneering leads of Harold D Lasswell's *Psychopathology and Politics* . . . It would seem, there-fore, that the intensive study of personality in politics would rank high on the agenda of political science as a whole. Yet perhaps less has been done here than in

any other problem area of political science, though a few exceptions are noteworthy."¹ Med ett visst beklagande nödgas man idag konstatera att Eulaus påstående i stort sett fortfarande äger giltighet, även om en viss förändring torde vara på väg, vilket bl. a debatten om James Barber's presidentböcker och Robert Tuckers neofreudianska analys av Woodrow Wilson vittnar om. Det är mot denna bakgrund man bör bedöma George Lartey's doktorsavhandling, *The Fourth Dimension*, som innehåller ett försök att åstadkomma en psykodynamisk tolkning av begreppet social utveckling med hänvisningar till den neofreudianska psykoanalysens föreställningar.

II. Avhandlingens innehåll

Lartey's avhandling är ett försök att belysa traditionens roll i sociala framsteg och utvecklingsförlopp. Särskild vikt läggs vid kunskapsfaktorer: "Social progress and development is not only influenced strongly but is determined by two factors: the growth of human knowledge, and the necessary and sufficient conditions that favour the growth of human knowledge."² Lartey angriper i synnerhet vad man skulle kunna kalla *den* sociala utvecklingsteorin, dvs det antagandet att alla samhällen var som helst måste utvecklas i enlighet med ett schema av samma typ som de västerländska industriländerna följt, och som t ex beskrivits av Karl Marx. Lartey säger vidare: "A recurring theme in this thesis will . . . be the complete 'otherness' of African Social Structures. They may not all be non-hierarchical structures, but by virtue of their origins they are equilibrium systems (with ancestral charters determining behaviour orientations)."³

Längre fram i avhandlingen preciseras dess syfte ytterligare: "My main objective in this thesis . . . is to provide the missing link in this development of the spirit of knowledge of man's true nature. My frame of reference, in this effort, are the cues supplied by the empirical situation, especially the 'tabula piana' (sic) of African ancestral knowledge."⁴ På ett annat ställe säger författaren: "The conceptual framework of this thesis is not based on an empirical verification of pre-designed hypotheses, on the contrary, it was developed to interpret the empirical data collected by means of the techniques of participant observation and a series of interviews carried out in Ghana (the case study) between 1973 and 1974."⁵ Detta påstående om avhandlingens induktiva inslag poängteras också på minst två andra ställen: ". . . an actual phenomenological analysis upon which all further analysis depends follows later in the next section, and it should be remembered that the operation has been turned on its head for greater effect,"⁶ och "This empirical observation forms the subject matter of the

chapter on "The observed social phenomena", the behavioural phenomena upon which the entire thesis depends".⁷

Låt mig påpeka redan här, att jag inte alls är övertygad på detta område av Lartey's insisterande. Avhandlingen, som både i tidshänseende och disciplinhänseende försöker famna över oöverskådliga vidder, har nog snarare sin approach från följande källor, som författaren beskriver: "The approach will be eclectic and the ultimate aim is to arrive at concepts which are non-culture bound (sic!) and judged not by their truths and falsities but by their utility,"⁸ samt "Arguments will be adduced from both empirical and theoretical sources to support the claims of the Fourth Dimension."⁹ Om man fäster avseende vid detta sista påstående, och det förefaller mig i allra högsta grad nödvändigt efter en noggrann genomgång av avhandlingen, så måste man rimligen dra slutsatsen att det inte är klargjort vad som är förutsättning och vad som är resultat i avhandlingen. De relativt utförliga och refererande utläggningarna om exempelvis marxismen, som företrädesvis är hämtade från Karl Popper, Bertrand Russell och de rättrogna sovjetmarxisternas kaninbibel *Fundamentals of Marxism-Leninism*, är sålunda närmast att betrakta som ett slags exotiska kryddor i förhållande till de empiriska avsnitten, liksom de olika eloger som göres till Nietzsche, Kierkegaard och Georg Wilhelm Friedrich Hegel är det.

Något annorlunda förhåller det sig med de psykodynamiska avsnitten och de avsnitt som behandlar kulturella fenomen. Här försöker författaren med en viss säkerhet överföra ett psykoanalytiskt betraktelsesätt från individnivå till aggregatnivåer av högre storleksordning, då speciellt "folie a deux"-fenomenet till förhållandet mellan industriländer och u-länder. Även om författarens empiriska material här närmast fyller en illustrativ och absolut inte en bevisande funktion – underlaget består företrädesvis av R R Palmers Nya Tidens Världshistoria – så finns det en rad intressanta frågor i den teoretiska analogin. Inom den marxistiska och traditionella statsvetenskapen återfinns en del av problematiken i en diskussion som var aktuell i 1920-talets Italien, nämligen diskussionen om hegemoni. På högre aggregatnivåer förefaller emellertid nog hegemonibegreppet vara lättare att använda, emedan transponeringen av psykoanalytiska begrepp till aggregat med nödvändighet måste medföra att man antropomorferar analysenheten på ett sätt som är oförenligt med god samhällsvetenskaplig praxis. Psykoanalys som vetenskap är förankrad i klinisk praxis och dess analysenhet är individer och typer av individer i olika typer av sociala kontexter. Om man sätter likhetstecken mellan beslutsfattare och de kolonialiserande och kolonialiserade länderna, förefaller emellertid transponeringen vara rimlig. Detta göres

emellertid endast i begränsad utsträckning, och analysmaterialet är knappast av en sådan karaktär att det går att dra några säkra slutsatser.

III Avgränsnings- och metodsynpunkter

En författare vars syfte är att tillhandahålla *den* felande länken i kunskapen om människans sanna (*sic!*) natur är på något sätt och i åtskilliga avseenden tvungen att komma till korta i sitt sanningssökande. Om man inte tillfälligtvis råkar besitta några alldeles exceptionella encyklopediska insikter, riskerar man lätt att träffas av beskrivningar av den typ Sören Kierkegaard gjorde med hänsyn till Hegel: "Han byggde gigantiska tankepyramider och luftslott, men föredrog själv att bo i det närmaste råthålet intill" En avhandling vars undertitel är "The argument against the theory of evolutionary stages of social development" måste på ett empiriskt, såväl som ett teoretiskt-metodiskt plan avgränsas för att inte anta teutoniska konturer. I Larteys avhandling är problemavgränsningen vag i alla ovan nämnda hänseenden, med påföljden att man erbjuds lite blandade rättigheter med ett tidsperspektiv som sträcker sig från de praetoriska förhållandena vid rommarikets fall till Ghana anno 1973/74, och analytiska perspektiv som summariskt behandlar marxistisk politisk teori och sträcker sig till olika riktningar innanför den freudianska psykoanalysen, då speciellt som dessa har porträtterats i J A C Browns lilla Penguinbok *Freud and the Post-freudians*.

Det är text från denna källa som författaren hämtar sin karaktäristik av Otto Fenichel (vars kliniska textbok *The Psychoanalytical Theory of Neuroses* ännu i dag används vid högre lärosäten). Fenichel beskrivs av Brown, och därmed också av Lartey som en ortodox psykoanalytiker, vilket envar som läst Fenichels egna verk och som har en rudimentär kunskap om den psykoanalytiska rörelsens historia måste finna förvånansvärt. Nu skall det emellertid sägas till Larteys försvar att Browns bok i övrigt på ett rätt träffande sätt fångar den psykoanalytiska psykologins olika vetenskapliga problem, och att den i detta hänseende tillhandahåller en rad insikter. Till Larteys försvar skall också sägas, att många av hans psykoanalytiska uppslag, speciellt de som omhandlas i kapitlen 4 och 5, sannolikt beroende på författarens intellektuella skuld till Camerons lärda bok, *Personality Development and Psychopathology* från början av sextiotalet, är intresseväckande.

Nu kan man emellertid inte påstå att djupet av författarens kännedom vad gäller psykoanalysens olika hypoteser är särskilt imponerande. Redan på 1920-talet tog sig Malinowski an att vederlägga Freuds teori om Oedipuskomplexets allmängiltighet, och efterföljare som t ex Erich Fromm och Geza Roheim har inom social-

psykologin respektive antropologin konfirmerat detta. När därför Lartey anför¹⁰ att oedipuskomplexet är symptomatisk för patriarkala samhällen och inte ett universellt fenomen utan hänvisning till dessa, något åldertyngda, rön måste man i någon mån ställa sig undrande inför eklekticismens vetenskapliga fruktbarhet. Till råga på allt saknas totalt en genomgång av Freuds egna antropologiska utsvävningar, liksom den freudianska antropologins främste företrädare, Kardiner och Kluckhohn. Det måste anses vara anmärkningsvärt i en studie som, utifrån främst psykoanalytiska och antropologiska föreställningsramar, försöker vederlägga antagandet om stadier i social evolution.

Ur metodisk synpunkt är Larteys avhandling behäftad med en rad brister. Utöver de tidigare nämnda syftena som inledningsvis presenteras, och som knappast korresponderar mot avhandlingens verkliga innehåll, anges inga hypotetiska variabelsammanhang. Ej heller antyds hur de inledande funderingarna bör operationaliseras och indikatorer spåras. Allt man hänvisas till är vad författaren kallar sin "participant-observation". Hur denna undersökning lagts upp redogör emellertid inte författaren för, och den saknar i likhet med avhandlingen i övrigt en grundläggande systematik. Materialet som presenteras i det empiriska avsnittet är inte heller av något större forskningsvärde då det till dels är odokumenterat, till dels endast dokumenterat med källor som man lika bra kunde ha genomgått på Nordiska Afrikainstitutet med en betydligt större behållning.

På dokumentationsområdet finns i övrigt också en rad andra skönhetsfläckar som säkerligen i någon mån beror på den ovan nämnda bristen på problemavgränsning. Sidan 104, för att nämna ett exempel, är en ren avskrift dels från Browns förut nämnda bok, dels från Bertrand Russells *History of Western Philosophy*. Nu finns det emellertid hänvisningar till de relevanta sidorna i dessa böcker, men då texten inte kringgärdas av citationstecken, och då det inte heller i övrigt framgår att det rör sig om ren avskrift utan snarare förefaller vara ett referat vid en hastig genomläsning, måste man konstatera att den hantverksmässiga sidan är i oordning eller att författaren drabbats av ett tillfälligt missöde i arbetet. Det är för övrigt också karaktäristiskt för avhandlingen att den i sina behandlingar av olika teoretiska strömningar mestadels baseras på översiktslitteratur, men å andra sidan är kanske detta påtvunget av författarens vida horisonter och polyhistoricism.

Man kan fråga sig om inte författaren kunde vunnit åtskilligt på att begränsa sig till en systematisk empirisk studie av Ghana, eventuellt kombinerat med ett försök att punkt för punkt vederlägga t ex den strukturfunktionalistiska utvecklingsteorin på såväl ett logiskt som ett empiriskt plan. Författarens försök att ställa biologisk eller materialistisk determinism mot kulturell determi-

nism, och göra det till en huvudfråga, verkar inte heller vara ett särskilt lyckat grepp, speciellt inte när man betänker att den materiella kulturen i mångt och mycket via politiska institutioner och ideologier styr den sociala utvecklingen, vare sig det gäller Ghana eller länder med en mer differentierad ekonomisk bas. Naturligtvis skulle en begränsning av detta slag ha föranlåtit en helt annan typ av studie än den nu föreliggande, och med de intressen och ambitioner som författaren har förefaller det kan hända inte riktigt rimligt att fördrå något sådant. Då avhandlingen dessutom är uppslagsrik i många avseenden, och absolut vittnar om författarens rörliga intellekt, speciellt vad gäller de första 105 sidorna, tycker jag inte att ett sådant krav bör understrykas allt för mycket. Avhandlingen vittnar av förutnämnda skäl om en bred, om än kanske inte allt för djup, kännedom om både Ghana och tankelinjer i västerlandets kulturliv.

Att mitt synsätt är något annorlunda än författarens beror kanske dels på min roll som fakultetsopponent vid disputationen, dels på en kulturellt bestämd etnocentrism. Om Lartey eller min kulturella etnocentrism är att föredra vid studiet av politik vill jag låta vara osagt, men jag vill ändå försvara rätten för oss båda att ha våra skilda åsikter och argumentera för dem.

Luleå tekniska högskola april 1978

Tom Bryder

Noter

- ¹ H Eulau: Segments of political science most susceptible to behavioristic treatment (i Charlesworth J ed: Contemporary Political Analysis N.Y 1967), p 45.
- ² Lartey op cit s 1.
- ³ ibid ss 5 f
- ⁴ ibid s 10
- ⁵ ibid s 14
- ⁶ ibid s 73
- ⁷ ibid not 5, s 185
- ⁸ ibid s 12
- ⁹ ibid
- ¹⁰ ibid s 80

Toward a critique of Dr Tom Bryder's review

Needless to say, Third World politics presents political science and the political scientist, for that matter, with a great challenge, which, according to one of the experts, Professor Riggs, "we are indeed only numbly beginning to appreciate".¹ These challenges and problems, it is hoped, may some day lead to a reconstruction of the whole discipline. In so far as theories are concerned, there are none, except of course, one considers the profusion of functionalist models of modernization and paradigms

of development. However, according to one renowned expert, "the events are confusing. Our research ideas are similarly untidy. Quite often, we are as much imprisoned in our concepts as the political leader in his rhetoric."²

The trend then, for scholars, is to tread cautiously, and to avoid overzealous generalizations. One of the most gifted scholar in African Studies, Thomas Hodgkin, puts it rather tersely: "Our profound ignorance of African History, Our lack of comprehension of African attitudes to the contemporary situation, our remoteness from the ideas of revolutionary democracy, the distortions in thinking produced by colonial mythology – these, I would suggest are good reasons for doubting whether we are likely to have any sensible contributions to make to a discussion of the direction of social and political change in post-colonial Africa. Such questions are best left to Africans."³

Another expert, Professor P B Harris had this to say on the subject: "seen through a number of diverse topics, Africa's problems can best be understood, if not solved in African terms without reference to norms and concepts derived from other sources."⁴

It is thus against this background that the arguments of the Fourth Dimension are advanced. The core of the thesis is the search for ultimate meaning and it is to be regretted that Dr Bryder missed this crucial point, hence his misconstruction of the entire thesis.

The search for ultimate meaning naturally leads to a rejection of the empiricist method in favour of the more relevant and more apposite rationalist method which emphasizes the interpretation of the symbols of social phenomena by means of logic. This method is not new. It is the Continental tradition in philosophy which permeates the works of notable writers like G. W. Hegel, Paul Ricoeur, Merleau Ponty, and many more. It is generally referred to as the "hermeneutic-phenomenological" approach, and it developed" in symbiosis with the human sciences, "while logical empiricism has concentrated on the metascience of the natural sciences."⁵

It may well be that Dr Bryder is unfamiliar with this approach, or he, having been overwhelmed by what appeared to him to be an unorthodox method because it is not empiricist, was unprepared psychologically to consider, let alone to accept the inherent logic of the approach. If he had followed further my train of thinking he would have had no difficulties in understanding the thesis since its central issues were inspired by the key notions of hermeneutic philosophy – which are meaning, language and history. I could not have been more explicit in my rejection of empiricism.

The Fourth Dimension does not simply make the factual point that African underdevelopment cannot be

understood and explained mainly by structural-functionalism, but the more theoretical one that, the study of evolution is irrelevant to the study of social and political change. To prove this assertion, we consider the theory of social evolution as a semantic problem: What is meant by evolution? Can there be stages (laws of succession) of development? The object of all evolutionary enquiry is largely the discovery of laws of succession of the stages of human civilization. In fact, the single most potent force in social theory is the notion of inevitable progress. The evolutionists of the last century made an issue out of this, and even succeeded in classifying societies on a linear scale. The heirs of this view, contemporary functionalists have not gone any stage higher. They still bundle all societies into the same linear processes, that is, "primitive, intermediate and modern". I do not gainsay the characterization of societies (I agree with them), but what I am contending is the assumption that there are laws of succession of stages thus making progress inevitable.

In our search for meaning, therefore, we return to the level of semantics and we discover immediately that evolution is distinct from progress. As a process, evolution is regardless of progress or regress. In short, it can be summed up as a series of historical statements and not a universal law or theory in the sense of a recipe, that is we are assured of its repeatability. Following further this train of thinking, we distinguish between two sets of concepts. The first set of concepts consists of "evolution, growth, and westernization"; and the second set involves "progress, development and modernization". What is striking in this apparent hair-splitting exercise is the fact that the second set of concepts subsume the first, such that progress involves evolution, development involves growth and modernization involves westernization. We thus infer from this that evolution is not only distinct from progress, and that growth is possible without development (but there is no development without growth), therefore westernization, defined as development *à la mode* West, is distinct from modernization which is the search for ultimate meaning in human existence. Westernization thus constitutes a "folie à deux". I shall return to this later.

In order to understand the non-repeatability of the theory, we attempt a diachronic analysis, and this based on the simple premise that only certain types of social structures have made the transition from traditional existence (primitive society characterized by material scarcity) to modern industrial society (characterized by a greater material reality). We are thus presented with a case of a perceptual bias which is not only surveyed but amply demonstrated in the section entitled "The Legacy". The absolute inference, however, is that, even though the theory of evolutionary stages of social

development is supported by many facts – facts which upon closer analysis turn out to be weighted and selected in the light of the very theory they are supposed to test – it is not corroborated.

Putting the problem into its proper perspective, therefore, we ask the rhetorical question, "Is there a developing nation-state?"

What prompts this rhetorical question is the simple logic that those nations that have made the transition to modern society did so through a process of rationalization of their social structures. Hence what is implied in the question is whether there is an on-going process of rationalization of social structures in the so-called developing nation-states. In order to give a cogent answer to this question, an insight into the human meaning of underdevelopment becomes more than necessary. It is therefore in this connection that I relied heavily on the phenomenological approach (Phenomenology, as a theory of knowledge bases scientific objectivity upon the unique nature of subjective human perception). From this point, the thesis becomes a bold search for a new synthesis.

The thesis proceeds upon that basic premise that progress is determined by the growth of knowledge and that this is contingent upon certain necessary and sufficient conditions. What this means in simple terms is that men must create a rational action system in order to survive. The creation of this rational action system derives from the need to reconcile man's inner stability with his external adaptability. This is the basis of culture and we can appreciate its import and utility when we consider its purpose of providing order, stability, and direction in human behaviour. Culture then is the unit of human survival. But culture is inclined to progress and to regress to a point where the inclination becomes a determination. Our task is thus the analysis of culture since the solution to the problem of underdevelopment is embodied in its determination.

The reason why Cultural Determinism is essayed by the Fourth Dimension as the argument against the theory of evolutionary stages of social development becomes plain. But Dr Bryder, a firm believer in evolutionism, dismisses Cultural Determinism as an argument. Treating the arguments of the Fourth Dimension rather cavalierly, he points out, as an adjunct, that "material culture in many ways and much through political institutions and ideologies control (or determine) social progress, be it in Ghana or any other country with a more differentiated economic basis".⁶ Without intending to enter into polemics with Dr Bryder. I must point out that what he states is the stuff of the "folie à deux".

He berates my use of psychoanalysis by contending that, as a science, psychoanalysis is rooted in clinical practice and its unit of analysis is individuals and types

of individuals in different types of social contexts.⁷ He is more than right in his observation, but if he had been more observant he would have realized that psychoanalysts analyze individual personalities (not just individuals) and always in the context of culture. Furthermore, a little gift of hindsight could have unfurled the logic that personality is to the individual what culture is to society hence it is equally possible to psychoanalyze culture.

The task of psychoanalyzing culture is facilitated by the three overlapping but analytically separable operations: Phenomenology, Dynamics, Genesis. However, I had to reverse the process to Genesis, Dynamics and Phenomenology in order to bring out its effectiveness. The necessary and sufficient conditions that promote the growth of knowledge and therefore, social progress. Order, Stability, and Direction, were reposed in the entity Nomos (the Greek word for custom and tradition, equivalent to the Chinese "li"), and its behaviour over time was observed. First, at the operational level of Genesis, we found Nomos in equilibrium hence a system of rational action emerges and the evidence is the neolithic Paradox (p 89, 90). However, the Polarization of this Nomos in equilibrium generates out first dimension nomos in dis-equilibrium – Dis-normie, characterized by conflict, struggles and migrations, the great rhythms of history. The rational action system becomes arational on account of the physical and psychological displacements, or dissonance. At the second level, Dynamics, we find an imposition of a contracted nomos mainly concerned with the management and control of dissonance. The imposition unleashes our second dimension nomos, Nomocrazy, or the tyranny of nomos. The characteristics here are rigid conformity, ritual, and undoing. At the same time that hits imposition causes further physical and psychological displacements, a further characteristic appears, that is the rationalization process (of the arational). This process of rationalization is what has been referred to as the theory of evolutionary stages of social development. but the salient point worth noting is that this process of rationalization affects only one of the polarized, that is, the hierarchical. The non-hierarchical structure (see figure on p 75 of the thesis) is of a different nature that it requires its own process of rationalization.

At our third level of Phenomenology we observe the disintegration of the imposed nomos (nomocracy) and this is our third dimension Anomie. In order to amply depict this disintegration and in order to demonstrate the utility of the non-culture-bound concepts, a case study was introduced.

In more concrete terms, anomie is coeval with our modern world (see figure on p 93) and it is in connection with this that the concept of "folie á deux" becomes

apposite. It implies reciprocal dependence in the absence of Nomos (Order, Stability, Direction). In contradistinction to the concept of political hegemony which is the domination of a stronger over a weaker community, (a one-way dependence, that is, the symbiotic relationship that characterized the colonial period), the folie á deux is a reference to the post-colonial period or the era of developing nation-states. A succinct description of development strategy recommended to these developing nation-states is the massive infusion of industrial and agricultural technologies and equipment, of plans and planners, advisers, technicians, and experts of all types from the industrialized countries to the developing countries. Meanwhile, the developing nation-states cannot grow their own food, build their own roads and bridges without depending massively on western skills and expertise. In fact they are far from being rational societies fraught, as they are, with the crises of authority, legitimacy and communication, social interaction is limited mainly to blood relations, or as I observed in the case study, "everybody is concerned with his solitary family or his solitary self", no consensus, no solidarity, their jostling and pushing of each other in the name of survival (of the fittest) is the human meaning of underdevelopment. This is scarcely the basis for progress. As a matter of fact, this epiphenomenon can be predicted. What the figure on p 105 represents is that discernible trend called the theory of evolutionary stages of development. It can be summarized thus: Christianization (Papal Power) = Imposition or Contraction; Colonization (Bourgeois Power) = Impact; and Commercialization (Proletariat Power) = Release. Commercialization is the manipulation of human minds in the service of commercial profit and it is what underscores the concept of folie á deux.

Therefore, it is against this perspective that the thesis, The Fourth Dimension essays the idea of development of people, by people, for themselves, but is this possible? The answer lies in the title of the thesis. I have consciously toyed with the possibility of the existence of a fourth dimension in the concept of time. If that dimension really existed beyond the world of semantics (and I firmly believe that it does exist), then the underdeveloped poor, the wretched of the earth, could escape the present utter hopelessness and discover a better tomorrow by restructuring their dilapidated social structures.

The work is extremely untidy, I must confess. Errors and omissions abound. But these shortcomings are by no means pathological considering the special circumstances under which the work was carried out (I lacked financial support).

Dr Bryder concluded by stating that our differences of opinion stem mainly from our special ethnocentric

cism. Perhaps, he is more than right since he indicated in his review that the problem of underdevelopment is not a pressing issue for him. In my case, however, it is. I cannot equivocate, nor can I vacillate. I must be heard.

George Wilhelm Lartey
Malmö, October 1978

Footnotes

- 1 Fred Riggs, *Theory of Political Development*, quoted from *Contemporary Political Analysis*, New York, 1967. p 317.
- 2 David Apter, *The Politics of Modernization*, Chicago. 1967. p viii
- 3 Ibid.
- 4 P B Harris, *Studies in African Politics*, London. 1970. preface.
- 5 Gerard Radnitzky, *Contemporary Schools of Metascience*. Akademiförlaget Göteborg. 1968. pp 19, 20.
- 6 Tom Bryder's Review.
- 7 Ibid.

Slutreplik till Lartey

George Wilhelm Lartey berör i sin kritik av min opposition på hans doktorsavhandling några punkter som knappast kan förbli oemotsagda. Refererande till Hodgkin och Harris försöker han i besynnerliga vändningar driva tesen att Afrikas problem bäst kan förstås, om än kanske inte lösas på basis av afrikanska termer (villkor?) utan referens till normer och begrepp härledda från andra källor. Ännu finns det tydligen de som, i motsats till Max Weber, som Lartey för övrigt citerar med gillande, menar att man måste vara Cesar för att förstå Cesar. Problematiken är naturligtvis inte oväsentlig, och det är ju huvudpoängen i inledningen till min recension, fast i motsats till Lartey anser jag det knappast vara en statsvetenskaplig uppgift, eller för den del en vetenskaplig uppgift överhuvudtaget, att söka efter "ultimate meanings" på det lösmynsa sätt som kännetecknar Larteys avhandling.

Lartey medger att "The work is extremely untidy . . . Errors and omissions abound", och jag kan bara instämma "Hear, hear!" Till skillnad från Lartey, vill jag dock inte anse att "these shortcomings are by no means pathological considering the special circumstances under which the work was carried out . . ." Målmedvetenhet och reda i tankeverksamheten kan knappast sägas vara beroende av huruvida man har finansiellt stöd eller ej, som Lartey påstår, utan har snarare att göra med förmågan och viljan till vetenskaplig klarhet. Och sådan vilja och förmåga vill jag i och för sig inte förneka att Lartey i någon mån har, tvärtom, utan det är snarare

så att han tagit sig vatten över huvudet i ett försök att omfatta allt för mycket tankegods, av vilket en betydande del knappast kan sägas ha mer än perifer relevans för det behandlade problemet.

Lartey måste dock betraktas som en seriös uttolkare av kultur och mänskligt beteende; avhandlingen vittnar, som sagts i ovannämnda recension, om en bred, om kanske inte så djup beläsenhet på en hel del områden. På sätt och vis har den många likheter med den typ av vetenskapliga avhandlingar man finner i sjuttonhundratalets Europa, och för vilka det i främsta rummet gällde att de var en presentation av deras författare snarare än en presentation av ett bestämt, välavgränsat vetenskapligt objekt eller företeelse. Kanske hänger detta samman med författarens förakt för empiricism, eller förkärlek till den fenomenologiska traditionen.

Som en av de få samhällsvetare i Skandinavien som på allvar försökt utröna den hermeneutisk-fenomenologiska skolans möjligheter, då speciellt som den lagts ut av vissa förtolkare av Husserl, främst Alfred Schutz och Peter Berger & Thomas Luckmann, samt den s. k. Frankfurt-skolan, känns det besynnerligt att bli beskylld för att vara "unfamiliar with this approach" och "unprepared psychologically to consider, let alone accept the inherent (sic!) logic of the approach". Under våren 1977 gav jag t ex en avancerad universitetskurs i ämnet vid Köpenhamns universitet. I likhet med vad flera forskare inom denna tradition kommit att erfara, kan inte heller hermeneutiker eller fenomenologer underlåta att empiriskt falsifiera, verifiera eller sannolikhöja sina påståenden om sociala sammanhang, om de vill tas på allvar, och som psykologen Kurt Lewin brukade säga, finns det inget så praktiskt som en god teori, ty teori är i grund och botten alltid teori om något som i sista instans måste vara av en ganska praktisk natur. En god teori så förstådd säger alltid något som är väsentligt, med ett språk som är kraftfullt och diskriminerande, och använder sig av adekvata observationstekniker för fenomenet ifråga. Till skillnad från t ex Schutz, kan Larteys avhandling knappast sägas uppfylla något av ovanstående kriterier, men med den utgångspunkt som författaren gör sig till talesman för inledningsvis, blir man knappast förvånad över detta.

Förvånad blir man däremot över några putslustiga *ad hominem* argument. Jag beskrivs t ex som "a firm believer (in) evolutionism" och jag påstås inte vara inforstådd med betydelsen av underutveckling: "the problem of underdevelopment is not a pressing issue for him", och det talas vidare om min "misconstruction of the entire thesis", samtidigt som Lartey anger att han inte avser att "enter into polemics (sic!) with Dr Bryder." Känhända är detta uttryck för en dialektik jag inte begriper, men kanske krävs det här en ljusglimt av Larteys "ultimate meaning".

Richard Rose lär ha sagt: "To catch the dependent variable is the first rule of academic survival". U-ländernas politik är utan tvivel fortfarande en sådan beroende variabel, och psykologiska såväl som sociologiska, geografiska, fysiska, och teknologiska, för att nu inte nämna demografiska variabler kommer länge till att betraktas som väsentliga oberoende variabler i försök att etablera meningsfulla förklaringar och modeller. Larteys avhandling och kritik av min recension, ger emellertid inte för handen, att varken hans fångst eller fångstredskapen är av en sådan karaktär, att de inbjuder till nya fisketurer. Möjligen säger avhandlingen att fiske är roligt, men det visste de av oss, som sedan länge systematiskt arbetat med psykoanalytiska förklaringar till politiskt beteende, redan om.

Tom Bryder

GERT NILSON: *Oordning ordning. Studier i kärlekens villkor*. Göteborg: Korpen 1976. Densamme: *Sociodramer. Rånardramat och Hylands hörna*, Göteborg: Korpen 1976.

Den 1 december 1978 disputerade Gert Nilson från Göteborgs universitet vid Sociologiska institutionen i Lund för doktorsexamen i sociologi. Avhandlingen utgjordes av en sk sammanläggningsavhandling, bestående av ovanstående två böcker, samt en sammanfattning därav. Fakultetsopponenten, Dag Österberg, var i stort sett positiv till avhandlingen. Ett förhållandevis stort antal extraopponenter framträdde. Under tecknads opposition ex auditorio återges nedan.

Jag har mycket allvarliga anmärkningar mot Gert Nilsons avhandling. Jag framför dem i koncentrerad form och i ett sammanhang. Det kommer att ta ca 10 minuter. Sedan kan vi, om respondenten så vill, ta upp anmärkningarna en och en till diskussion, och respondenten får då tillfälle att bemöta dem.

Jag börjar med några allmänt accepterade principer för vetenskaplig verksamhet.

Ett vetenskapligt specimen som ska kunna godkännas för en doktorsexamen vid ett svenskt universitet måste i sina teoretiska delar uppvisa en viss begreppslig klarhet och ett logiskt sammanhang. De framförda teorierna och hypoteserna bör vara åtminstone i princip empiriskt testbara. Förekommer det empiriska inslag i avhandlingen bör datainsamling och dataanalys uppvisa en viss metodologisk stringens. För såväl de teoretiska som empiriska inslagen gäller vidare att de ska erbjuda ett tillskott av ny kunskap som ska relateras till tidigare ve-

tande på området, så att avhandlingen bidrar till kumulativitet och växt i vetandet.

De här kraven gäller oavsett vilket kunskapsintresse en avhandlingsförfattare säger sig ha. De är inte minst viktiga när det gäller en forskning med emancipatoriskt syfte. En författare som med sitt arbete vill bryta upp stelnade tankestrukturer och ändra på orättfärdiga maktförhållanden, gör klokt i att stå på en fast grund av klart utformade teorier och hårda fakta. Annars kommer han antagligen inte att ändra på någonting.

Men enligt min uppfattning uppfyller Gert Nilsons avhandling inte de kriterier som jag nyss anför. Hans avhandling utmärkes inte av begreppslig klarhet och logiskt sammanhang. Hans teorier och hypoteser är sällan empiriskt prövbara. Hans metoder för insamling och analys av data är undermåliga. Han skänker oss inget nytt vetande och han ignorerar i stor utsträckning tidigare forskning inom området. Som var och en förstår är detta mycket allvarlig kritik och jag går nu över till att visa att min kritik har fog för sig.

Jag börjar med relationerna till tidigare forskning och väljer då området social kontroll via massmedier, vilket är ett centralt inslag i avhandlingen. Författaren hävdar ju att sk sociodramer framförda i massmedierna "skapar och styr våra liv", "skapar och bevarar social ordning". Men att massmedierna kan vara agenter för social kontroll är en mycket gammal tanke som finns behandlad inom en gigantisk forskningstradition som sträcker sina rötter långt tillbaka genom århundradena. Tanken är ett viktigt inslag i modern kontinental och angloamerikansk samhällsvetenskap, och i Skandinavien är den föremål för en synnerligen livlig och omdebatterad forskning. Om allt detta finns det inte ett ord hos Nilson.

Inte heller när det gäller den mera speciella tanken att massmediedramer kan ha en kathartisk, renande effekt på sina åskådare bryr sig författaren om att relatera sina tankar till tidigare forskning. Det hade annars, just när det gäller den här frågan, funnits ganska mycket att ta ställning till. Hade författaren gjort det, hade han fö funnit att idén om katharsis är mycket omstridd. De flesta kommunikationsforskare anser numera att man inte kunnat finna något hållbart stöd för ett sådant fenomen.

Även i fråga om mycket specifika forskningsuppgifter ignorerar författaren den tidigare forskningen. Det finns en statsvetenskaplig undersökning av just Rånardramat i massmedierna, men den finns inte ens med i litteraturlösteckningen, trots att författaren mycket väl kunde ha använt den för sina syften. Men Nilson relaterar inte på detta sätt sina tankar, sina resultat till tidigare forskning. Han är sig själv nog. Han bara påstår att sociodramerna har en renande funktion. Han tycker sig tydligen stå över en så enkel sak som en hederlig, handfast litteraturgenomgång. Han ställer sig därmed i själva

verket utanför forskarsamhället.

Jag går nu över till kravet på begreppslik klarhet. Genomgående för författarens framställning är att han försöker leva upp till sitt stilistiska ideal, vilket är, jag citerar: "den vittra prosastilen, det vaga och det mångtydiga, citatet och collaget . . . tomrummet och visionen". Författaren har alltså medvetet strävat efter att göra sin framställning vag och mångtydig, och det är i detta avseende ingen tvekan om att han lyckats väl. De begrepp som förs in i avhandlingen definieras i regel inte strikt, varken teoretiskt eller operationellt. De omskrives i ett rikt ordflöde som verkligen är vagt och mångtydigt och enligt min uppfattning ofta mera tomt än visionärt.

Som ett exempel bland många tänkbara väljer jag begreppet sociodrama, som lånats från H D Duncan. Duncan själv är som bekant synnerligen oklar, och han har även blivit kritiserad härför, en kritik som författaren nonchalerar. Författarens utläggningar av Duncans texter gör det inte klarare vad ett sociodrama är. Det är emellertid tydligt att allt kan vara ett sociodrama: "Sociodramer är den sociala verkligheten" säger författaren på ett ställe, och på ett annat säger han att det är "snarare de föreställningar och förhoppningar som åskådarna har som är själva sociodramat". Vietnamkriget var ett sociodrama, liksom de stalinistiska pogromerna, normalmstormsdramat, Hitlers judeförföljelser och Hylands hörna är sociodramer. Men ett så allomfattande begrepp är naturligtvis vetenskapligt meningslöst. Det kan inte på något meningsfullt sätt relateras till andra begrepp. Det vetenskapliga kravet på logiskt sammanhang kan överhuvudtaget inte realiseras med en sådan begreppsbyggnad. Det är helt följdriktigt när författaren själv i vad som skulle vara hans sammanfattning framhåller att hans arbete inte kan sammanfattas.

Begrepp av det här vaga och allomfattande slaget kan inte heller relateras till varandra för att frambringa empiriskt prövbara satsar, därför att begrepp som i sig rymmer all social verklighet blir meningslösa när de relateras till varandra. Det blir frågan om utsagor av typen "Sverige är Rånardramat och Hylands hörna", "Sverige är Bingo och Ishockey". En forskare som anser att satsar av det slaget är essensen av den vetenskapliga verksamheten kan man inte ta på allvar. Det går inte att föra en seriös vetenskaplig diskussion med honom.

Även i det konkreta empiriska arbetet avviker författaren från vad som är brukligt och från vad som kan accepteras i vetenskapliga sammanhang. Han säger sig hela tiden vilja *tolka* meningar, betydelser, och det väsentliga belägget för att tolkningen är riktig är att han själv upplever den som meningsfull, eller som han uttrycker det: "Det väsentliga belägget är att den tolkande sociologen ännu är i livet".

I en liten intervjuundersökning av 40 barn ställer han

bl a de här två frågorna: "När tycker du att barn ska bestämma?" och "När tycker du att vuxna ska bestämma?" Sen blir han förvånad över att som han säger "Mycket få svar antyder möjligheten av att de stora och barnen skulle kunna bestämma tillsammans". Men den erhållna svarsfördelningen beror naturligtvis på att alternativet "bestämma tillsammans" genom frågornas formulering har definierats bort. Frågorna är helt enkelt ledande, och svaren kan inte användas på det sätt som författaren gör. Detta kan tyckas vara en detalj, men det viktiga är författarens svar på kritiken. Svaret är typiskt för den inställning som han genomgående demonstrerar i sitt arbete. Han går inte in på någon diskussion i själva sakfrågan. Han säger bara: "Det tycker inte jag". Han dikterar alltså själv sin metodik, han är metodologisk solipsist. Beviset för att han har rätt är att han lever. En forskare med en sådan inställning till de metodologiska grundfrågorna har ställt sig utanför en seriös vetenskaplig diskussion.

Just detta är i själva verket utmärkande för hela den avhandling som ventileras i dag. Såväl när det gäller förhållandet till tidigare forskning, klarhet och precision i begreppsbyggnad, det logiska sammanhanget, den empiriska prövbarheten och den metodologiska stringensen intar författaren en grundhållning som omöjliggör varje form av seriös vetenskaplig diskussion. Han struntar helt enkelt i tidigare forskning. Han är medvetet oklar och vag. Han upphöjer sig till enväldig domare i metodfrågor och menar sig helt enkelt kunna bortse från enkla, grundläggande metodregler. Nilsons arbete innebär alltså en medveten provokation mot vedertagna vetenskapliga normer, vilka samtliga konsekvent nonchaleras. Om man skulle godkänna en sådan avhandling, skulle man därmed också ha fränkänt sig varje möjlighet att i fortsättningen uppställa några som helst vetenskapliga krav. I fortsättningen skulle vilken aforistisk essä som helst kunna godkännas som en doktorsavhandling i sociologi.

Liksom bedömare vid Sociologiska institutionen i Göteborg anser jag därför att den avhandling som i dag ventileras vid vår institution tyvärr måste underkännas.

Så långt min extraopposition. Som en informativ bakgrund vill jag här gärna sluta med att instämmande citera följande passager ur Göteborgsinstitutionens Infoblod (1977):

"Öppet svar till Eva Mannheimer från Edmund Dahlström

När det gäller Gerts och Stens avhandlingar beskriver du läget som om det varit jag ensam som varit emot avhandlingsutkastet och att de naturligt borde ha godkänts på grund av sin självfullhet och deras helgjutna ståndpunkt. Det rör sig om avhandlingsutkast som saknar sitt motstycke i svensk universitetshistoria, vad jag

vet. Jag var inte alls ensam i min bedömning på institutionen. I Gerts fall fick vi aldrig till stånd någon diskussion av avhandlingsutkastet. Jag vet att många ställde sig negativa till analyser av typen sociodrama och jag har svårt att tro att någon nu existerande sociologisk institution skulle godta sådant som vetenskap.

Motivet för mitt ställningstagande till Gert, Sten och Bo och Eva är mitt inre vetenskapliga samvete. Jag menar att det finns centrala regler för vetenskapligt sanningssökande och att en forskare skall kunna grunda sina teser på logisk argumentering och/eller i empiriska vittnesbörd. Därmed inte sagt att man skall 'ängsligt kupa sig över sin verifierings och bevisföring'.

Du markerar i ditt brev ett slags avståndstagande till en hel del forskning på institutionen. Du menar att Gert, Sten, Bo och Torsten har själ och helgjutenhet till skillnad då från andra forskare på institutionen. Helgjutenhet och självfullhet är ganska oklara storheter. Jag kunde t ex tänka mig en uppdelning i konstnärlig självfullhet och vetenskaplig där den senare präglas av enveten eller våldsamt vilja att intellektuellt utreda ett förhållande och göra detta med logikens och erfarenhetens hjälp. Det är viktigt att hålla isär dessa. Jag kräver att forskning skall ha vetenskaplig självfullhet och gläder mig åt om den samtidigt har konstnärlig. Det konstnärliga är inte tillräckligt för mig. --- Edmund Dahlström".

Karl Erik Rosengren

Norsk Utenrikspolitisk Årbok. Utgitt av Norsk Utenrikspolitisk Institutt. Oslo 1973-1977

Norsk Utenrikspolitisk Årbok er kommet med sitt femte bind, som dekker året 1977. Bindet er på vel 600 sider og følger samme opplegg som de fire tidligere utkomne. Det faller i fem deler. Først bringes en rekke analytiske artikler av forskjellige forfattere, som belyser utviklingen innenfor enkelte problemområder av særlig betydning for Norge. Etter dette avsnittet, med tittelen "Perspektiver på norsk utenrikspolitikk", kommer avsnitt nr. 2 om "Organisasjonenes internasjonale virksomhet", nr. 3 om partienes synspunkter, mens avsnitt 4 og 5 gir henholdsvis dokumentasjon og bibliografi. Redaksjonsansvaret går på omgang mellom fagmedarbeiderne i Norsk Utenrikspolitisk Institutt, og bindet for 1977 er redigert av Arne Olav Brundtland.

I hvert av bindene har dokumentasjonsavsnittet vært lengst. Det dekker 3-400 sider og hovedvekten er lagt på offentlige dokumenter, i første rekke regjeringens erklæringer, Stortingets komitéinnstillinger og stortingsdebattene. Videre er partiene hvert år blitt bedt om å ta standpunkt til et bestemt emne. I 1977 gjaldt det menneskerettighetene, i de fire foregående år fiskeriforhandlinger, økonomiske soner, markedspolitikk og sikkerhetspolitikk. Det faste avsnitt om organisasjone-

nes virksomhet er tatt med ut fra ønsket om å få belyst den ikke uviktige internasjonale rolle som i våre dager spilles av norske bedrifter og sammenslutninger. I 1977 ble det gitt en oversikt vedrørende forretningsbankene, i tidligere år vedrørende landbruksorganisasjonene, skipsfartens og industriens sammenslutninger, og arbeidernes Landsorganisasjon. I 1975 og 1976 ble også oversikter gitt over utenlandsk presses omtale av Norge. Årbøkens innledende avsnitt om perspektiver på utenrikspolitikken har hvert år omhandlet en rekke ulike emner. Det har vært lagt vekt på å trekke inn spørsmål med aktualitet i det enkelte år, og artiklene har da også for en stor del tilknytning til dokumentasjonsavsnittet i vedkommende bind. Bestemte emner går imidlertid igjen over flere år, og visse utviklingslinjer avtegner seg i løpet av femårsperioden.

Sikkerhetspolitikk og utenriksøkonomi er de problemområder som har fått den bredeste plass. Av enkeltspørsmål som får særlig inngående behandling må nevnes fiskeripolitikken, som har sammenheng dels med de langvarige internasjonale konferanser om havets folkerett, dels med forhandlinger mellom Norge og EF-landene, og dels med tosidige forhandlinger. Særlig har de norsk-sovjetiske vært betydningsfulle. Året 1977 gav i så måte et eksempel på hvordan innenriks- og utenrikspolitikk i senere år har hatt tendens til å bli vedt sammen. Med utgangspunkt i den norske regjeringens erklæring om fiskerigrensepolitikken av 26. september 1974 ble det ført forhandlinger mellom Sovjetunionen og Norge om en delingslinje i Barentshavet. Disse gav omsider våren 1977 som resultat undertegning av et avtaleutkast om en midlertidig såkalt "grå sone"-ordning for arktisk fiske. Utkastet vakte atskillig strid i Norge. Avtalen ble imidlertid undertegnet i januar 1978 og godkjent av Stortinget med knapt flertall i mars samme år. Noen skarpe motsetninger kan ikke sies å ha oppstått, og selv om saken spilte en viss rolle under stortingsvalgkampen høsten 1977 utgjorde den ikke noe sentralt tema. Likevel kan den uenighet som åpenbarte seg mellom regjering og opposisjon tas som et varsel om mulig økende betydning av utenrikske spørsmål i innenrikspolitikken.

På bakgrunn av en slik generell tendens virker det helt naturlig at den lengste av de analytiske artiklene i siste årboks-bind behandler norske velgeres syn på utenrikspolitiske saker. Artikkelen er skrevet av *Henry Valen*, som reiser spørsmålet: hvordan og i hvilken grad svarer reaksjonene på internasjonale problemer til konfliktmønsteret i nasjonal politikk? Materialet han bygger på er hovedsakelig hentet fra landsomfattende intervjuundersøkelser med representative utvalg av velgere i forbindelse med stortingsvalgene. For det første gjelder det en panelundersøkelse, der de samme velgere ble oppsøkt i 1965, 1969 og 1973. Dessuten ble også et re-

representativt utsnitt av velgerskaren intervjuet på lignende måte i 1977. Dette og annet materiale gjør det mulig å følge utviklingen av norske velgeres utenrikspolitiske holdning over en lengre periode, og en tydelig forskjell viser seg å foreligge mellom ulike slags standpunkter. Spesielt er det påfallende å se det reaksjonsmønster som gjør seg gjeldende m h t to helt sentrale saker, spørsmålet om norsk medlemskap i den Nord-Atlantiske Traktats Organisasjon og i det Europeiske Fellesskap. Mens oppslutningen om NATO-medlemskapet har vært høy og jevnt økende gjennom hele perioden, viser holdningen til EF langt fra samme stabilitet. På 1960-tallet var det liten oppslutning om medlemskapstanken. I begynnelsen av inneværende tiår økte tilslutningen kraftig, men sank så atter raskt, slik at den i 1977 lå betydelig lavere enn i 1969. Velgerne har her altså vist seg langt mer ustabile enn i NATO-spørsmålet.

Henry Valen setter også folks utenrikspolitiske holdninger i relasjon til samfunnsmessige bakgrunnsfaktorer. Utgangspunktet er en henvisning til tidligere studier av norske utenrikspolitiske standpunkter, særlig en undersøkelse som Johan Galtung offentliggjorde i *Journal of Peace Research* i 1964. Han var opptatt av hvordan standpunktene forholdt seg til sosiale strukturforhold. I sammenheng med dette konstruerte han en indeks til måling av sosiale posisjoner innenfor det norske samfunn, og undersøkte om det var samsvar mellom folks utenrikspolitiske holdninger og deres rangering langs indeksen. Når nå Valen sammenholder sine resultater med Galtungs indeks, finner han et annet mønster. Det kan henge sammen med at den første undersøkelsen ble foretatt så tidlig som omkring 1960, og at endringer i forholdet mellom sosial struktur og synet på utenrikspolitikk har funnet sted siden dengang. Det kan imidlertid også ha sammenheng med eiendommeligheter ved indeksen. Den har en viss slagside i retning av særlig å måle det geografiske sentrum/periferi-forhold. Riktignok er også det rent økonomiske trukket inn, men kanskje på en for enkel måte. Personene er inndelt i to grupper ettersom de har årsinntekt over eller under et bestemt kontantbeløp. Imidlertid må det antas at f eks den økonomiske stilling for en gårdbruker med en bestemt oppgitt inntekt i kroner og øre vanligvis er en helt annen enn for en industriarbeider eller funksjonær med samme pengemessige bruttoinntekt.

Valen bebuder at en nærmere analyse av forholdet mellom samfunnsstruktur og velgerholdninger overfor utenrikspolitikk vil bli tatt opp senere. Det ville da være å ønske om også tilsvarende undersøkelser av oppfatningene på elitenivå kunne bli gjennomført. Slike undersøkelser på lederskapsplan kunne i høy grad øke verdien av velgeranalysene.

Sten Sparre Nilson

MAX WEBER: *Den protestantiske etiken og kapitalismens anda*. Övers. av Agne Lundquist. Lund: Argos 1978

Max Webers sannolikt mest spridda arbete har äntligen utkommit i svensk översättning. Det finns flera skäl att hälsa detta med glädje. Uppsatsen ifråga torde vara Webers publikt mest välkända arbete – och mest missuppfattade. Hittills har man också i våra nordiska grannländer varit mer alerta beträffande Weber, när det gäller att leva upp till fiktionen om samhällsvetenskapens universalitet. Man kan bara erinra om den häromåret avlidne Ingjald Nissens Weber-böcker på trettioalet. I Sverige torde Max Weber emellertid ha haft ett betydande indirekt inflytande. Exempelvis Georg Andren, Carl Arvid Hessler, Per Olof Ekelöf och Bertil Boethius har en omisskännlig "webersk" framtoning. Utan att omedelbart fullfölja weberska projekt har man upplevt sig verka i hans anda. Detta är i själva verket rätt karaktéristiskt för den form Webers inflytande mångenstädes har fått.¹

I den mån Weber explicit behandlats i Sverige har dock "Webers tes" om ett samband mellan protestantism och kapitalism främst fångat intresset. Gunnar Aspelin, Sten Johansson och framförallt Kurt Samuelsson ger här syn för sägen.

"Den protestantiska etiken och kapitalismens anda" (hädanefter benämnd PEKA) publicerades ursprungligen i två omgångar i *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* för åren 1904–05 och utgör upptakten till Webers samlade religionssociologiska uppsatser (GAR). PEKA har betydelse för tolkningen av såväl Webers empiriska forskningsprogram, metod, historiefilosofi och förhållande till marxismen. Själva den historiska sakfrågan om den moderna kapitalismens rötter torde dessutom vara nog så intressant i sig.

Den fråga jag vill belysa i denna anmälan är följande: Vad kan vi utifrån PEKA utläsa om Webers metod?

Man får hoppas att fler översättningar följer i spåren eftersom en av orsakerna till de många missförstånd som Webers tes om sambandet mellan protestantismens etik och kapitalismens anda föranlett är tendensen att se den orelaterad till hans övriga religionssociologi. Redan i den kompletterande uppsatsen om de protestantiska sekterna från år 1906 (återfinns bl. a. i den mycket spridda Weber-antologin av Gerth & Mills) låter sig Webers syfte och metod bättre anas. Tillsammans bildar dessa uppsatser (PEKA och "Sekterna") anslaget till Webers livslånga empiriska forskargärning inom religionssociologins domäner. Genom att jämföra idealtypiskt gestaltade *historiska individer* strävar Weber efter att underbygga sin berömda och ofta missuppfattade tes, som han sålunda ingalunda tar för säkerställd. I en modernare Poppersk terminologi kan man säga att i de inledande

uppsatserna befinner sig Weber i *context of discovery*, i sina senare religionssociologiska arbeten i *context of justification*.

Den gängse missuppfattningen, som Weber själv uttryckligen tillbakavisat, mest eftertryckligt i "Antikritisches Schlusswort" från 1911 att Weber skulle ha trott sig *belagt* huvudorsaken till den moderna kapitalismens, en historisk individ i Webers och Rickerts språkbruk, födelse och genombrott är således "tok bort i stoll". Man kan säga att den långvariga debatten om vad Weber egentligen menade är ett praktexempel på hur ett vetenskapligt tankeutbyte *inte* bör gå till. Kravet på *kumulativitet* anses grundläggande för att en vetenskaplig diskussion skall vara meningsfull. I diskussionen om Weber som ekonom-historiker är det påfallande hur skilda forskare åter och åter gjort PEKA till föremål för s k symptomal läsning, utan att beakta tidigare klarlägganden. Debatten har varit ymning men fragmentariserad och historien över *The Weber Thesis Controversy* återstår att skriva. Än så länge är man hänvisad till att med hjälp av representativa antologier skaffa sig överblick över de viktigaste inläggen.

En av de internationellt mer inflytelserika exponenterna för såväl symptomal läsning och för vad Rainer Lepsius kallat "die Isolierung der Protestantismusthese" är för övrigt svensken Kurt Samuelsson genom den uppmärksammade boken "Ekonomi och religion", vilken rätt snabbt översattes till engelska. Samuelsson misstolkar så vitt jag förstår innebörden av Webers idealtypiska förfarande, eftersom han kritiserar idealtypen som avvikande från en enkel modell av typ empirisk generalisering. Idealtypen är nämligen avsedd som en renodling och inte en avbildning av verkligheten; häri skiljer den sig från en vanlig modell. Detta tycks visserligen Samuelsson ha klart för sig men själva poängen i förfarandet upplever han som en brist (se spec. sid 159 ff uppl. från 1964).

Man kan säga att det inte var Webers avsikt att leva upp till den metodik som Samuelsson kritiserar honom för att avvika från. Enligt min uppfattning tycks Samuelsson inte acceptera idealtyperna på deras egna villkor när han framställer dem som snarast misslyckade modeller. Idealtypen är visserligen en modell i den meningen att den på ett förenklat sätt förmedlar verkligheten. Men den skiljer sig från en induktivt konstruerad modell därigenom att den aldrig var avsedd som en isomorf avbildning av verkligheten. Den har i stället ett historiskt individuellt gestaltande syfte, där typiska drag i den historiska verkligheten stiliseras, nästan som i en skrattspegel. "Den moderna kapitalismen" brukar framhållas som typexempel på en sådan "historisk individ". Hos Weber förekommer också mer generella typer å la "den rationella byråkratin" men inte heller där eftersträvas isomorfi. Sådan kan däremot som ett specialfall

föreligga vid den rationella typen över individuellt ekonomiskt beteende, där det emellertid inte strider mot det överordnade intresset av renodling. Man kan inte bli rationellare än rationell.

Webers syfte: Vad Weber i sina inledande uppsatser studerar, genom att jämföra den idealtypiske puritanen och den idealtypiske entreprenören, är hur värde-rationellt beteende efterhand *institutionaliseras* och övergår i ändamålsrationalitet. Det puritanska syndromet, vad vi numer kallar "småborgerliga dygder", är gemensamt för Ben. Franklin och den gamle puritanen Richard Baxter, men Franklin är förmodligen därvid mer mån om sin ekonomiska konkurrenskraft och kreditvärdighet än om sin eviga frälsning. Formen består men innebörden växlar. Den inomvärldsliga askesens världsliga effekter uppenbaras. Den protestantiska etiken övergår i kapitalismens anda. Weber skildrar kanske inte själva övergången utan jämför i stället idealtypiska företrädare, t ex Baxter respektive Franklin. Att påvisa bristande religiöst nit hos Franklin är därför ingenting som i och för sig försvagar Webers tes. Detta förefaller för övrigt vara ytterligare en punkt där Samuelsson skjuter förbi målet. Han skriver: "Om protestantismens och särskilt de puritanska sekternas läror betraktas som den 'kapitalistiska andans' upphov, om rent religiösa föreställningar säges vara avgörande, blir det självfallet orimligt att förklara denna anda fullkomnad och med särskild iver företrädd hos en person som i väsentliga avseenden avlägsnat sig från dessa föreställningar, för vilkens uppfattning helt andra tankeriktningar var av dominerande betydelse". (A. a: sid 64).

Nu är Samuelsson förvisso inte ensam om att inte vilja förstå Webers syfte till det bästa. Det bör i rättvisans namn sägas att Samuelssons bok i många avseenden är mycket bra. Hans metodiska huvudpoäng: Att Weber "laborerade med begrepp av stor suddighet" torde vara svår att gendriva. Samuelsson torde också ha dragit fram i ljuset en rad omständigheter som försvagar Webers tes som den vanligen uppfattas och även riktat vägande kritik mot Webers behandling av det statistiska materialet. Som förutsättningslös *tolkning* av Weber är hans bok däremot enligt min mening kunskäpsförstörande.

Vad innebär då Webers tes, dvs med vilken styrka vill han hävda det påstådda sambandet mellan protestantism och kapitalism? Tre huvudsakliga tolkningar kan utläsas i litteraturen.

1. Kapitalismen *orsakas* av ideella faktorer, främst protestantismens etik. Denna tolkning anknyter till den överdramatiserade frågan om idealistisk vs materialistisk historiesyn, om man så vill Plechanovs och Tolstoys diskurs – och Marx'. Tolkningen tillbakavisas av Weber själv, redan i de berömda slutraderna i PEKA. Att Weber

däremot avsåg sin undersökning som en *positiv*, dvs (här) icke-teoretisk, empiriskt kompletterande, kritik av den historiska materialismen, som han uppfattade denna är en annan sak. Beteckningen "en positiv kritik av den historiska materialismen" för den jämförande religions-sociologin återkommer flera gånger hos Weber, där ibland så sent som under hans sista levnadsår.

2. Protestantismens etik är den *viktigaste* av de faktorer vilka bidragit till den moderna kapitalismens genombrott. Det förefaller som om bl a Talcott Parsons lutar åt denna tolkning.

3. Protestantismens etik är *en* viktig faktor, vars roll för den moderna, rationella kapitalismen Weber önskar undersöka. För lekmannen förefaller det vanskligt att utläsa mer ur Webers tes än vad som innefattas av denna tolkning. Weber synes icke överdrivet optimistisk beträffande möjligheterna av sk ortodox, "produktiv" kausalitet inom historiedisciplinen. Ej heller hade han väl annars haft behov av att ägna resten av sin religionssociologi – vilket är en plausibel tolkning – åt att underbygga sin ursprungliga tes, som den formuleras åren 1904–06. Man bör åtminstone försiktigtvis kunna enas om att Weber misstänkte att den protestantiska etiken kan ha haft en speciell initierande roll för det unika genombrottet till den moderna rationella sekulariserade kapitalismen.

Samuelssons arga kritik av Weber var ett tidstypiskt utslag av den tekniskt välutvecklade undersökande socialforskningens skeptiska förhållningssätt till allt som upplevdes som teoretisk spekulering, ett utslag av självhävelsebehov och hegemonianspråk. Femtitalet utgör också behaviouralismens höjdpunkt internationellt sett – och slutliga genombrott i Sverige. Det är ironiskt att Weber kom att hamna i skottgluggen när det gällde att desavouera teoretisk spekulering. (Jfr sid 160 i Samuelsson: A. a.)

Mina synpunkter på Samuelsson kan sammanfattas sålunda 1. Han isolerar PEKA från religionssociologin som helhet. 2. Han har en snål och oförstående uppfattning av idealtypsförfarandet. 3. Han förstår inte exemplet Ben. Franklins bevisvärde i sammanhanget.

För det första så är det i själva verket ingen orimlig hypotes att se Webers samlade religionssociologi (GAR, där alltså PEKA utgör inledningen, där forskningsprogrammet formuleras) som en tillämpning av John Stuart Mills jämförande metodik. Många anser det troligt att dessa brittiska inflytelser är starkare än vad Weber gärna explicit vill låta framgå.

I Mills magistrala "A System of Logic", ett av den framgångsrika artonhundratalets positivismens mest kraftfulla monument utvecklas, i åttonde kapitlet i tredje boken, de principer för jämförelse mellan få fall som alltfört torde vara grunden för den jämförande metoden inom samhällsvetenskapen.

I de inledande uppsatserna om protestantismens etik och kapitalismens anda och i uppsatsen om sekterna i Amerika uppmärksammar Weber vad som är *gemensamt* för de länder som först fick uppleva den irreversibla rationalismens genombrott i stor skala, dvs massproducerande och kalkylerande modern kapitalism. Detta skulle Mill kalla *method of agreement* Weber anar här ett samband som han emellertid ej anser säkerställt. Genom att i stora undersökningar om sambandet mellan världsreligionerna och produktionsformerna uppmärksamma vad som *saknas* i ett antal kulturer underbygger Weber faktiskt ytterligare sin tes. I många fall har man haft högt utvecklat tekniskt kunnande och rationell världsåskådning, även världsliga, dvs inte introverta eller mystiska, religioner, men likväl inget kapitalistiskt genombrott. Detta styrker tanken på den Västerländska rationalitetens särart. Med utgångspunkt i Mill kunde vi här tala om *method of absence*.

I det första fallet, i PEKA, där Weber frågar sig vad som är gemensamt för de samhällen där ett kapitalistiskt genombrott faktiskt ägt rum, befinner han sig fortfarande i *context of discovery*. När han i sina senare undersökningar frågar sig vad som saknas i ett stort antal kulturer för att ett genombrott till sekulariserad produktionsordning och irreversibel rationalitetstrend skulle ha inträffat så är således den protestantiska etiken "närvarande som tomrum".

Om denna tentativa tolkning är rimlig så kan inte Weber precis förebrås någon överdriven böjelse för svepande teoretisk generalisering och spekulering. Weber tvekar synbarligen inte att ge sig i kast med de största frågor men visar föga lättsinne i *context of justification*, för att åter låna Poppers (och Reichenbachs) välbekanta terminologi.

Webers förhållande till John Stuart Mill är för övrigt mycket intressant med hänsyn till Webers roll som dissident inom den tyska historicismen.

För det andra så lämnar Weber strängt taget aldrig den klassificerande taxonomins plan till förmån för det rent teoretiska. Detta behöver i och för sig inte innebära något *principiellt* avståndstagande från möjligheten att belägga makro-teoretiska utsagor. Weber "hat, im strengen wissenschaftstheoretischen Sinn, überhaupt keine Theori für die Soziologie geliefert", anför Dirk Käsler i sin auktoritativa Weber-artikel i "Klassiker des soziologischen Denkens" (sid 175 i Band II).

Att vi idag gärna läser in mer av teori hos klassikerna än vad som i verkligheten står att finna sammanhänger förmodligen med att renässansen för samhällsvetenskapens klassiker doktrinhistoriskt är att förstå som en reaktion mot vad man upplevde som en historielös och dominant empirism.

För undvikande av missförstånd kan man tillägga att poängen med vad jag ovan sökt utveckla *inte* är att We-

bers produktion med fördel är att betrakta som en sammanhållen helhet. De tidigare metodologiska essayerna har ju karaktär av "zeitgenössische Wissenschaftskritik". Den speglar tiden och låter sig endast med svårighet inordnas i en sammanhållen "Wissenschaftslehre", vars förhållande till den tillämpade metodologin dessutom är problematiskt. Poängen är i stället endast att det kan leda till felslut om man isolerar *delar* av Webers empiriska sociologi från hans empiriska, substantiella sociologi som helhet.

Av PEKA kan vi lära att empatiskt förstående kan ha en stor roll vid hypotesgenereringen. Av människan efter Upplysningen fordras stor historisk inlevelse för att alls fatta det tidigare självklara intresset för evig frälsning. Det paradoxala sambandet mellan strävan efter utomvärldslig frälsning och inomvärldslig rationalitet, motiv och utfall, värde-rationellt beteende och långsiktig ekonomisk planering, är kärnan i Webers konception av den moderna kapitalismens födelse, må vara att sambandets natur är omstritt.²

Sven Eliason

Noter

1. Även i Tyskland har ju den sk "hagiografiska" Weber-bilden – en åtminstone delvis pejorativ term som brukar syfta på Jaspers, Königs, Winckelmanns och Marianne Webers förhållningssätt till Weber som "den störste tysken" och "vår tids store kulturhero" – visserligen bidragit till Webers popularisering men också förorsakat den egentliga, källkritiska, Weber-receptionens försening (Käsler, Zingerle).
2. Beträffande den "moderna kapitalismen" bör det kanske i förebyggande syfte framhållas att Weber redan i sin problemformulering utesluter förvärvsbegäret som sådant. Begreppet kopplas i stället till "rationalitetens järnbur" och framväxten av massproduktionens tidevarv. Medicéerna och Fugger kunde samla rikedomar utan att utgöra det historiska fröet till något nytt och handelskapitalismen har funnits så länge som städer med marknader har existerat. Webers tes är heller inte tillämplig på "himlastormande" kapitalister, som t ex Cecil Rhodes och Ivar Kreuger, med ett så att säga "konstnärligt" förhållningssätt till sina aktiviteter, även om dessa män i andra avseenden förkroppsligar tidsandan. Härads-hövding Wallenberg torde däremot vara en man i Ben. Franklins anda. För Webers "småborgerlige" kapitalist torde också gälla att det är bättre att ha fordringar än att sätta sig i skuld, en endast under vissa omständigheter utvecklingsbefrämjande attityd, som internaliserad norm betraktad.

Selektiv litteraturlista.

Green, Robert W (ed): Protestantism and Capitalism. The Weber Thesis and Its Critics. (Boston, 1959, ingår som no 4 i serien "Problems in European Civilization", finns även i en nyare, utvidgad, upplaga från 1973, under titeln "Protestantism, Capitalism, and Social Science"). Denna antologi innehåller några av de mest inflytelserika bidragen till debatten om Webers tes, bl a av Troeltsch, Sombart, Tawney, H M Robertson, Fanfani och Fischeff.

Glock, Charles & Hammond, Philip E (eds): Beyond the Classics? Essays in the Scientific Study of Religion (New York, Evanston, San Francisco, London, 1973). Denna antologi har ett något vidare spektrum och begränsar sig inte till Weber. Dock ingår här det mycket citerade bidraget av Benjamin Nelson och ett kapitel av S N Eisenstadt. Nelsons kapitel avslutas för övrigt med en värdefull bibliografi där bl a de uppmärksammade bidragen av David Little och Herbert Luethy listas.

Käsler, Dirk: Max Weber. Ingår i Käsler, D (Hrsg): Klassiker des soziologischen Denkens, Band II, Von Weber bis Mannheim (München, 1978), sid 40–177. Käsler driver visserligen en del egna teser om Weber, t ex beträffande hans samtida betydelse och idealtypens ursprung, men hans framställning är mycket användbar genom sin handboks-karaktär. Någon okontroversiell handboksrepresentation av Weber är dock ännu knappast möjlig.

Lepsius, M Rainer: Max Weber in München, Rede anlässlich der Enthüllung einer Gedenktafel. I *Zeitschrift für Soziologie*, Jahrgang 6, Heft 1, Jan, 1977, sid 103–18. Tillsammans med Roths bibliografiska översikt, i samma nr under den gemensamma rubriken "Zur Lage der Soziologie", får man här en förträfflig översikt över Weber-forskningens nuvarande läge.

Moore, Robert: History, economics and religion: a review of "The Max Weber Thesis" thesis. i *Sahay, Arun* (ed): Max Weber and modern sociology (London, 1971). En del av de ganska vanliga synpunkter som jag anför i ovanstående anmälan kommer till uttryck i denna uppsats. Moore tar också upp de synpunkter på Webers tes som framförts av Christopher Hill och H Trevor Roper.

Skagestad, Peter: Kommentar: Inlevelse og objektivitet. Fortolkning og kausalforklaring i Max Webers *Den protestantiske etikk*. I *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1974, nr 3, sid 269–77. I våra nordiska grannländer tycks man i allmänhet ha en högre medvetenhet än härstädes om vad som tilldrar sig i det universella forskarsamfundet och vanligen får man snabbare fram viktiga översättningar (vilket också är fallet just med PEKA). Skagestad relaterar i sin initierade artikel Webers metod i religionssociologin till den moderna metodläran, här förkroppsligad i form av E Nagels syn på Weber, gentemot vilken Skagestad polemiserar. Skagestad påtalar också helt kortfattat en del av de vanligaste missförstånden i anslutning till PEKA.

Seyfarth, Constans & Sprondel, Walter M (Hrsg): Seminar: Religion und gesellschaftliche Entwicklung. Studien zur Protestantismus-Kapitalismus-These Max Webers (Frankfurt am Main, 1973, "Suhrkamp"). I denna rika antologi med bidrag av bl a Löwith, Giddens, Luthy återfinns också en rekommendabel "Ausgewählte Bibliographie". Av där återgivna modernare referenser kanske särskilt Ehud Sprinkak bör framhållas.

Weber, Max: Die protestantische Ethik II. Kritiken und Antikritiken. Herausgegeben von Johannes Winckel-

mann (Hamburg, 1972, "Zweite, durchgesehene und erweiterte Auflage", första uppl publ 1968). Denna bok innehåller den polemik Weber själv blev inblandad i med anledning av *PEKA*, bl a tre bidrag av Weber själv, inklusive "Antikritisches Schlusswort". Boken är bibliografiskt av största värde eftersom den avslutas med elva sidor "Sekundärliteratur zu Max Webers Protestantismusstudien".

Weber, Max: The Protestant Ethic and the spirit of Capitalism. (London, 1971, elfte upplagan, urspr publ 1930, Foreword by R H Tawney and transl by T Parsons).

Weber, Max: Den protestantiske etik og kapitalismens ånd (Odense, 1972, "På dansk ved Christian Kock. Inledning ved Egil Fivelsdal").

Weber, Max: The Sociology of Religion (London, 1971, urspr 1963, transl by Ephraim *Fischhoff*, introd by Talcott *Parsons*). Detta är den engelska översättningen av den systematiska religionssociologin i *WuG*, översatt från fjärde tyska upplagan.

Weber, Max: General Economic History (New York, 1927, transl by Frank H *Knight*, finns också i en utgåva från 1950). Första utgåvan, som är den enda jag lyckats spåra, är utgiven av Greenberg Publisher Inc, manufactured by The Vail-Ballou Press Inc, Binghamton N. Y. På tyska har dessa Webers sena föreläsningar publicerats 1923 av *Hellman* och *Palyi*. Just den här boken är svåråtkomlig men ger en god introduktion till Webers religionssociologi.

Zetterberg, Hans L. Om teori och belägg i sociologin (Uppsala, 1967, övers av tredje engelska uppl från 1965, utgiven på Argos förlag AB). Weber är ju inte huvudpersonen här men Zetterberg tar *PEKA* som exempel på skilda typer av samband mellan "determinanten och resultatanten". Valet av exemplifieringar i Zetterbergs subtila arbete kan anföras som ytterligare ett indicium på Webers sega aktualitet.

Ovanstående är ett urval referenser som kan te sig intressanta utifrån min anmälan. en del referenser som kan antas allmänt kända eller lättillgängliga, typ Sten Johansson, Ingjald Nissen och Kurt Samuelsson, har inte medtagits. Bibliografiska data för *Wirtschaft und Gesellschaft* och *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie* är ju också lättillgängliga i ett antal Weber-bibliografier.

Till redaktionen insända skrifter

Cowart, A. T.-Brofoss, K. E., Decisions, Politics, and Change. Universitetsforlaget, Oslo
Fivelsdal, E. m fl, Interesseorganisation og centraladministration. Nyt fra samfundsvideskaberne, Köpenhamn
Gustafsson, Stig, MBL i Arbetsdomstolen. Rabén & Sjögren
Hessler, Carl Arvid, De sanna riddermännens stat. Norstedts.
Karlborn, Rolf, Från Kopparbergsprivilegierna till Åkarpslagen. Historiska institutionen, Göteborg
Karlsson, Jan, Arbetets frihet och förnedring. AWE/Gebers
Knudsen, Rita, De kontante ydelsers störelse – 1978. Teknisk Forlag, Köpenhamn
Kühl, P. H.-Munk, J. K., Folkebiblioteket og befolkningen. Teknisk Forlag, Köpenhamn
Lundberg, Bengt, Socialdemokratin och jämlikhetsbegreppet. Historiska institutionen, Göteborg
Nordenfelt, Lennart, Kunskap, värdering, förståelse. Publica
Pateman, Carole, The Problem of Political Obligation. Wiley
Pedersen, Mogens, red, Dansk politik i 1970'erne. Samfundsvidenskabeligt Forlag
Plovsing, Jan-Jørgensen, Winnie, Byfornyelse på Nørrebro. Teknisk Forlag, Köpenhamn
Riggs, R. E.-Mukletun, I. J., Beyond Functionalism. Attitudes toward International Organization in Norway and the United States. Universitetsforlaget, Oslo
Ruin, Olof, Studentmakt och statsmakt. Publica
Sonesson, Inga, Förskolebarn och TV. Esselte Studium
Strahl, Ivar, Makt och rätt. Åttonde uppl. Aldus
Ussing, Jytte, Om abort. Teknisk Forlag, Köpenhamn

Medarbetare i StvT

Docent *Leif Johansson* arbetar vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund. Han har nyligen sammanställt ett register över StvT 1944–77.
Pol lic *Göran Djupsund* är assistent i statskunskap vid Åbo Akademi, verkar för tillfället som forskare vid Finlands Akademi.
Axel Hadenius är docent i statskunskap i Uppsala
Hans Mouritzen är knuten till Köpenhamns universitets Institut for Samfundsfag
Carl Behrman är rådman i Katrineholm och sekreterare i yttrandefrihetsutredningen.
Thomas Hörberg är anställd i UD men fn tjänstledig för doktorandstudier i statskunskap i Lund.
Gunnar Falkemark doktorerar i statskunskap i Göteborg.
Sven Berg är docent i statistik i Lund.
Fil dr *Alf W. Johansson* har varit knuten till projektet Sverige under andra världskriget vid Historiska institutionen i Stockholm.
G. W. Lartey disputerade i statskunskap i Lund, fil dr *Tom Bryder* är verksam vid Högskolan i Luleå.
Docent *Karl Erik Rosengren* leder Avd för kommunikationssociologi vid Sociologiska institutionen i Lund.
Sten Sparre Nilson är docent i statskunskap i Oslo.
Sven Eliason doktorerar i statskunskap i Uppsala.

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1979!

Ordinarie abonnenter – sätt in 65 kr på postgiro nr 27 95 65-6

Studentabonnenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna.

Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnemang, distribution eller adressförändring (numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).